

**Diagnoza społeczno-gospodarcza
sporządzona na potrzeby
Miejskiego Programu Rewitalizacji
dla miasta Częstochowy
na lata 2016-2025**

(PROJEKT)

Częstochowa 2016

Diagnoza społeczno-gospodarcza sporządzona na potrzeby Miejskiego Programu Rewitalizacji dla miasta Częstochowy na lata 2016-2025 została opracowana na podstawie materiałów przygotowanych przez zespół Wydziału Funduszy Europejskich i Rozwoju Urzędu Miasta Częstochowy.

Spis treści

1	Zasięg przestrzenny obszaru/obszarów zdegradowanych	5
1.1	Uwarunkowania delimitacji obszarów rewitalizacji	5
1.2	Opis obszarów i uzasadnienie wyboru	6
2	Diagnoza czynników i zjawisk kryzysowych oraz skala i charakter potrzeb rewitalizacyjnych w obszarach zdegradowanych na tle sytuacji w Częstochowie	10
2.1	Uwagi metodologiczne	10
2.2	Położenie miasta i podział administracyjny	10
2.3	Sfera społeczna	11
2.3.1	Liczba mieszkańców, zmiany	11
2.3.2	Struktura demograficzna	13
2.3.3	Poziom bezrobocia	15
2.3.4	Społeczne aspekty mieszkalnictwa	17
2.3.5	Ubóstwo i wykluczenie społeczne	18
2.3.6	Kapitał ludzki i społeczny	26
2.3.7	Poziom bezpieczeństwa i patologie społeczne	28
2.3.8	Problemy społeczne w świetle badań obszarów zdegradowanych	33
2.4	Sfera gospodarcza	36
2.4.1	Przedsiębiorczość i rynek pracy	36
2.4.2	Struktura gospodarki	38
2.5	Sfera środowiskowa	39
2.5.1	Jakość powietrza	39
2.5.2	Klimat akustyczny	41
2.5.3	Walory przyrodnicze	41
2.6	Sfera przestrzenno-funkcjonalna	42
2.6.1	Struktura przestrzenno-funkcjonalna i użytkowanie terenu	42
2.6.2	Sieć transportowa miasta – główne deficyty i konflikty	43
2.6.3	Stan przestrzeni publicznych i terenów zieleni urządzonej	45
2.6.4	Ochrona zabytków	48
2.7	Sfera techniczna	49
2.7.1	Stan i jakość zasobu mieszkaniowego	49
2.7.2	Zasoby komunalne	50
2.8	Diagnoza zjawisk degradacji przestrzenno-funkcjonalnej i technicznej na obszarze rewitalizacji	53
2.8.1	Podobszar I – Dzielnica Podjasnogórska	53
2.8.2	Podobszar II – Śródmiejski (część dzielnicy Śródmieście i Trzech Wieszców)	54
2.8.3	Podobszar III – Stare Miasto	56
2.8.4	Podobszar IV – Ostatni Grosz	59
2.8.5	Podobszar V – Raków	60
3	Spis tabel	62

4	Spis rycin.....	64
---	-----------------	----

1 Zasięg przestrzenny obszaru/obszarów zdegradowanych

1.1 Uwarunkowania delimitacji obszarów rewitalizacji

Zgodnie z *Wytycznymi w zakresie rewitalizacji w programach operacyjnych na lata 2014-2020*¹ (dalej: Wytyczne), rewitalizacja to „kompleksowy proces wyprowadzania ze stanu kryzysowego obszarów zdegradowanych poprzez działania całościowe (powiązane wzajemnie przedsięwzięcia obejmujące kwestie społeczne oraz gospodarcze lub przestrzenno-funkcjonalne lub techniczne lub środowiskowe), integrujące interwencję na rzecz społeczności lokalnej, przestrzeni i lokalnej gospodarki, skoncentrowane terytorialnie i prowadzone w sposób zaplanowany oraz zintegrowany poprzez programy rewitalizacji”.

Wytyczne precyzują także definicję obszaru zdegradowanego, jako tej części gminy (miasta), dla której stwierdzono występowanie stanu kryzysowego, czyli stanu spowodowanego koncentracją negatywnych zjawisk społecznych (w szczególności bezrobocia, ubóstwa, przestępczości, niskiego poziomu edukacji lub kapitału społecznego, niewystarczającego poziomu uczestnictwa w życiu publicznym i kulturalnym), współwystępujących z negatywnymi zjawiskami w co najmniej jednej z następujących sfer:

- gospodarczej (w szczególności w zakresie niskiego stopnia przedsiębiorczości, słabej kondycji lokalnych przedsiębiorstw),
- środowiskowej (w szczególności w zakresie przekroczenia standardów jakości środowiska, obecności odpadów stwarzających zagrożenie dla życia, zdrowia ludzi bądź stanu środowiska),
- przestrzenno-funkcjonalnej (w szczególności w zakresie niewystarczającego wyposażenia w infrastrukturę techniczną i społeczną, braku dostępu do podstawowych usług lub ich niskiej jakości, niedostosowania rozwiązań urbanistycznych do zmieniających się funkcji obszaru, niskiego poziomu obsługi komunikacyjnej, deficytu lub niskiej jakości terenów publicznych),
- technicznej (w szczególności w zakresie degradacji stanu technicznego obiektów budowlanych, w tym o przeznaczeniu mieszkaniowym, oraz braku funkcjonowania rozwiązań technicznych umożliwiających efektywne korzystanie z obiektów budowlanych, głównie w zakresie energooszczędności i ochrony środowiska).

Część lub całość obszaru zdegradowanego cechującą się szczególną koncentracją negatywnych zjawisk, na którym, z uwagi na istotne znaczenie dla rozwoju lokalnego, zamierza się prowadzić rewitalizację, określa się obszarem rewitalizacji. Obszar ten może być podzielony na podobszary, w tym podobszary nieposiadające ze sobą wspólnych granic, lecz **nie może obejmować terenów większych niż 20% powierzchni gminy oraz zamieszkałych przez więcej niż 30% mieszkańców gminy**. Ponadto Wytyczne ograniczają możliwość włączania do obszaru rewitalizacji terenów niezamieszkałych, **cechujących się koncentracją problemów przestrzennych – w tym poprzemysłowych – wyłącznie do przypadku, gdy przewidziane dla nich działania są ściśle powiązane z celami rewitalizacji dla danego obszaru rewitalizacji**.

¹ Minister Infrastruktury i Rozwoju, MliR/H 2014-2020/20(01)/07/2015

1.2 Opis obszarów i uzasadnienie wyboru

Miejski Program Rewitalizacji dla Częstochowy (MPR) został uchwalony w roku 2005, a następnie był kilkakrotnie aktualizowany w latach 2007-2015². Aktualizacje MPR dotyczyły m.in. zmian zasięgu obszarów rewitalizacji. Ostatnia (w pełni zaktualizowana) wersja MPR z roku 2014 wyznacza:

- cztery obszary RM (rewitalizacja terenów mieszkalnych): RM 1 - Śródmieście, RM 2 - Raków – Ostatni Grosz, RM 3 - Zawodzie Dąbie, RM 4 - Wrzosowiak oraz
- osiem obszarów RP (rewitalizacja terenów przemysłowych): RP 1 - Papiernia Warta, RP 2 - Wełnopol – Elanex, RP 3 - Rejon Częstochowskiej Strefy Aktywności Gospodarczej, RP 4 - Złota Góra, RP 5 - Rejon stawów „Bałtyk” – „Adriatyk”, RP 6 - Rejon Centralnej Szkoły Państwowej Straży Pożarnej w Częstochowie, RP 7 - Dawna Częstochowianka, RP 8 - Ostatni Grosz, tereny usługowo-produkcyjne.

Ze względu na nowe zapisy Wytycznych konieczna jest korekta granic obszarów rewitalizacji, przede wszystkim odstąpienie od wyznaczenia samodzielnych obszarów RP (przemysłowych). Część z wcześniej wyznaczonych terenów RP została włączona do nowej propozycji delimitacji jako spełniające warunek Wytycznych, a jednocześnie stanowiące integralny fragment wskazanych obszarów zdegradowanych.

Nowa delimitacja obszaru rewitalizacji, nawiązująca do granic obszarów RM, wskazuje pięć podobszarów:

- 1) podobzars I - Podjasnogórski, obejmujący część wcześniej wskazanego w MPR RM 1 - Śródmieście.
Wydzielenie podobzarsu wynika z odrębnego charakteru dzielnicy, historycznie związanej z Jasną Górą. W stosunku do dawnych granic RM Śródmieście obszar został poszerzony o tereny położone na zachód, do ul. św. Jadwigi, w celu rozszerzenia możliwości realizacji przedsięwzięć o charakterze turystycznym (m.in. kemping) oraz rozwiązania problemów dot. budynków mieszkaniowych przy ul. Loretańskiej;
- 2) podobzars II - Śródmiejski, obejmuje inną część RM 1 - Śródmieście (do torów kolejowych).
Ta część śródmieścia traktowana jest jako faktyczne centrum, skupiające główne urzędy, placówki kultury, ogólnomiejskie komercyjne formy usług i handlu. Do podobzarsu włączona została część obszaru RP 2 (Wełnopol – Elanex) oraz tereny między ul. Jasnogórską a Al. Jana Pawła II. Związane jest to z potrzebą regulacji samoistnie dokonujących się przekształceń terenów przemysłowych w usługowo-mieszkalne (budynki byłej fabryki „Zenit” przy ul. Żwirki i Wigury i osiedle „Peltzery” przy ul. Filomatów) oraz harmonijnego włączenia ich w miejską tkankę;
- 3) podobzars III - Stare Miasto, stanowi pozostałą część obszaru RM 1 - Śródmieście z częścią obszaru RP 2 (Elanex). Obejmuje także część obszaru RP 1 - Papiernia Warta, w części związanej z funkcją mieszkalną.
Wydzielenie podobzarsu w sposób odmienny od formalnego podziału miasta na dzielnice wynika z problemów społecznych będących swoistym dziedzictwem historycznym. Część Alei Najświętszej Maryi Panny po wschodniej stronie torów kolejowych organicznie związana była z obszarem Starego Miasta (z Nowym i Starym Rynkiem). Linia kolejowa stanowiła przez 100 lat istotną granicę, przekładającą się także na odrębność społeczną – po wschodniej stronie torów do II wojny światowej mieszkała ludność żydowska, po zachodniej stronie

² Uchwały Rady Miasta Częstochowy:

- nr 103/XI/2007 z 14 maja 2007 r.,
- nr 393/XXXIV/2008 z 6 listopada 2008 r.,
- nr 709/LXII/2010 z 28 czerwca 2010 r.,
- nr 744/LXIII/2010 z 25 sierpnia 2010 r.,
- nr 799/LXVII/2010 z 8 listopada 2010 r.,
- nr 360/XXI/2012 z 26 kwietnia 2012 r.,
- nr 648/XXXVI/2013 z 24 kwietnia 2013 r.,
- nr 964/LIII/2014 z 26 czerwca 2014 r.

przeważało mieszczaństwo katolickie. Powojenna polityka miejska przyczyniła się do pogłębienia podziałów – o ile zachodnia część śródmieścia była obszarem licznych inwestycji, obszar po wschodniej stronie torów kolejowych był wyraźnie zaniedbany inwestycyjnie;

- 4) podobszar IV - Ostatni Grosz, obejmujący część obszaru RM 2 - Raków – Ostatni Grosz, z włączeniem niewielkiej części obszaru RP 8 - Ostatni Grosz, tereny usługowo-produkcyjne;
- 5) podobszar V - Raków – druga część obszaru RM 2, wydzielona zgodnie z obowiązującym podziałem dzielnic oraz niewielka część terenów RP 3 – budynki mieszkalne związane z hutą „Częstochowa”.

Zgodnie z Wytycznymi skala negatywnych zjawisk na obszarach rewitalizacji powinna być odzwierciedlona za pomocą mierników rozwoju, w obiektywny sposób opisujących sfery: społeczną, gospodarczą, ekologiczną, przestrzenno-funkcjonalną i techniczną. Powinny one wskazywać na niski poziom rozwoju obszarów lub dokumentować silną dynamikę spadku poziomu rozwoju, w odniesieniu do wartości dla całej gminy. Podstawowym kryterium delimitacji powinny być natomiast negatywne zjawiska społeczne.

Zjawiska kryzysowe ze wszystkich wyżej wymienionych sfer na obszarach rewitalizacji zostały opisane w diagnozie w dalszej części opracowania, natomiast w poniższej tabeli (Tab. 1) zestawiono podstawowe wskaźniki degradacji społecznej odnoszące się do zjawisk, takich jak: depopulacja, starzenie się społeczeństwa, ubóstwo, wykluczenie z powodu niepełnosprawności lub chorób, niski poziom edukacji, niski poziom bezpieczeństwa publicznego, alkoholizm i przemoc w rodzinie.

Na podstawie danych zestawionych w tabeli można stwierdzić, iż zarówno cały obszar rewitalizacji jak i wszystkie podobszary spełniają kryteria uznania ich za obszar zdegradowany. W każdym z podobszarów większość wskaźników mierzących zjawiska kryzysowe ma wartość mniej korzystną niż średnia dla miasta. Można zatem uznać, że w każdym z podobszarów występuje kumulacja niekorzystnych zjawisk społecznych.

Natomiast na podstawie liczebności przekroczonych wskaźników sporządzić można hierarchię podobszarów ze względu na liczbę wskaźników, w przypadku których wartość jest mniej korzystna niż w mieście:

- 1) podobszar o największej kumulacji niekorzystnych zjawisk (priorytetowy) – podobszar III - Stare Miasto;
- 2) podobszary o dużej kumulacji niekorzystnych zjawisk – podobszar II - Śródmiejski i podobszar IV - Ostatni Grosz;
- 3) podobszary o średniej kumulacji niekorzystnych zjawisk – podobszar I - Podjasnogórski i podobszar V - Raków.

Tab. 1. Wskaźniki charakteryzujące zjawiska kryzysowe w sferze społecznej na obszarze rewitalizacji - zaznaczono wartości powyżej średniej (mniej korzystne) dla miasta.

Zjawisko	Wskaźnik	Obszar rewitalizacji (ogółem)	Podobszar I Podjasnogórski	Podobszar II Śródmiejski	Podobszar III Stare Miasto	Podobszar IV Ostatni Grosz	Podobszar V Raków	Częstochowa
Depopulacja	Względna zmiana liczby ludności 2007-2016 [%] ³	-12,2	-13,1	-16,2	-22,8	19,9	-11,6	-8,6
Starzenie się społeczeństwa	Odsetek osób w wieku powyżej 65 lat (2016) [%]	21,5	22,5	22,6	18,6	23,9	20,9	18,0 ⁴
Poziom bezrobocia	Odsetek osób bezrobotnych w liczbie osób w wieku 19-64 lata (2016) [%]	9,2	5,1	8,2	13,6	12,7	8,0	5,5 ⁵
	Odsetek osób bezrobotnych długotrwale w liczbie osób w wieku 19-64 lata (2016) [%]	2,6	1,1	2,3	4,4	3,0	2,2	2,5 ⁶
Eksmisje	Liczba rodzin oczekujących na realizację wyroku eksmisyjnego na 1000 mieszkańców (2015)	16,5	9,2	9,2	32,5	22,4	14,8	5,1
Ubóstwo	Odsetek mieszkańców (liczba osób w rodzinach) korzystających z pomocy społecznej (2015) [%]	9,4	6,3	8,3	17,0	9,6	7,0	5,3 ⁷
	Liczba osób, którym przyznano świadczenie z pomocy społecznej z powodu ubóstwa na 100 mieszkańców (2015)	3,9	3,0	3,6	6,8	3,9	2,9	2,34
Niepelnosprawność lub choroba	Liczba osób, którym przyznano świadczenie z pomocy społecznej z powodu niepełnosprawności lub długotrwalej choroby na 100 mieszkańców (2015)	3,1	2,1	3,4	6,1	1,6	1,8	2,84

³ Dane szacunkowe dla dzielnic, na terenie których znajdują się podobszary

⁴ Wskaźnik dla 2014 r. na podstawie danych GUS

⁵ Wskaźnik szacunkowy – liczba ludności miasta na podstawie danych GUS

⁶ Wskaźnik szacunkowy – na podstawie danych GUS dla I kwartału 2016 r.

⁷ Dane szacunkowe (GUS)

Zjawisko	Wskaźnik	Obszar rewitalizacji (ogółem)	Podobszar I Podjasnogórski	Podobszar II Śródmiejski	Podobszar III Stare Miasto	Podobszar IV Ostatni Grosz	Podobszar V Raków	Częstochowa
	Liczba osób korzystających z usług opiekuńczych, specjalistycznych usług opiekuńczych dla osób z zaburzeniami psychicznymi i ośrodków wsparcia na 1000 mieszkańców (2015)	6,6	5,0	9,5	5,9	6,6	4,8	4,0
Niski poziom edukacji	Średni wynik 1. części sprawdzianu po 6 klasie szkoły podstawowej (2016) [%]	57,4	61,4	61,2	53,6	57,1	55,8	64,5
Niski poziom bezpieczeństwa publicznego	Liczba przestępstw społecznie uciążliwych na 1000 mieszkańców (2015) ⁷	14,1	30,5		13,0	14,7	4,7	8,0
	Liczba interwencji straży miejskiej na 1000 mieszkańców (2015)	476	571	558	971	407	188	210
Alkoholizm	Wnioski złożone do MKRPA w sprawie leczenia odwykowego na 1000 mieszkańców (2015)	2,4	0,8	1,5	4,5	2,7	2,5	1,7
Przemoc w rodzinie	Założone „Niebieskie Karty” na 1000 mieszkańców (2015)	7,5	4,7	8,5	8,6	6,3	7,2	3,9
Liczba wskaźników gorszych niż średnia dla miasta		14	10	12	14	12	10	-

Źródło: Opracowanie własne

2 Diagnoza czynników i zjawisk kryzysowych oraz skala i charakter potrzeb rewitalizacyjnych w obszarach zdegradowanych na tle sytuacji w Częstochowie

2.1 Uwagi metodologiczne

Diagnoza czynników i zjawisk kryzysowych została przeprowadzona na podstawie dwóch rodzajów danych. Pierwszy z nich to dane ze statystyki publicznej (GUS), które służyły do zarysowania sytuacji Częstochowy na tle otoczenia regionalnego i określenia podstawowych deficytów i problemów na poziomie całego miasta. Analizy dokonano, porównując wskaźniki dla Częstochowy z analogicznymi dla regionu oraz pozostałych czterech największych miast woj. śląskiego: Sosnowca, Gliwic, Zabrze i Bielska-Białej.

Drugi zestaw informacji, służący właściwej analizie obszarów zdegradowanych w Częstochowie, to materiały przekazane przez Urząd Miasta Częstochowy, uzupełnione informacjami zawartymi w dokumentach strategicznych i programowych gminy (w tym opracowanej na potrzeby Strategii Rozwoju „*Diagnozy społeczno-gospodarczej Częstochowa 2015*”) i regionu. Były to zarówno dane liczbowe, służące do analiz ilościowych, w tym obliczenia wskaźników degradacji społecznej, jak i dane jakościowe, zwłaszcza dotyczące zjawisk kryzysowych w sferze przestrzenno-funkcjonalnej. Warto tu zauważyć, że wskaźniki obliczone na podstawie danych ze statystyki publicznej oraz danych przekazanych z instytucji miejskich nie zawsze są ze sobą w bezpośredni sposób porównywalne, ze względu na różnice metodologiczne oraz dostępność danych GUS, najczęściej jedynie do roku 2014.

Diagnoza została podzielona na części odpowiadające zdefiniowanym w Ustawie o rewitalizacji oraz Wytycznych w zakresie rewitalizacji w programach operacyjnych na lata 2014-2020⁸ sferom kryzysu, tj. społecznej, gospodarczej, środowiskowej, przestrzenno-funkcjonalnej i technicznej. Każda ze sfer została opisana – w ramach dostępnych informacji – w odniesieniu do podstawowych zjawisk kryzysowych w skali całego miasta oraz w poszczególnych podobszarach rewitalizacji.

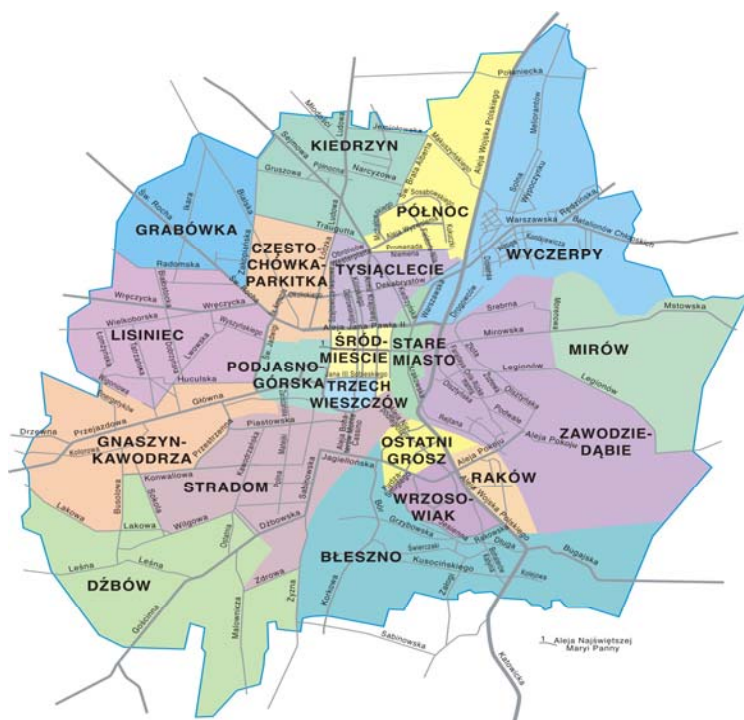
2.2 Położenie miasta i podział administracyjny

Częstochowa jest średniej wielkości miastem, 13. pod względem liczby mieszkańców w Polsce, położonym w północnej części woj. śląskiego, na obszarze historycznej Małopolski. Liczba mieszkańców Miasta wynosiła w roku 2014 – 230 123 mieszkańców, a powierzchnia – 160 km². W Wojewódzkim Planie Zagospodarowania Przestrzennego i w Strategii Rozwoju Województwa Śląskiego określony został obszar subregionu północnego, którego miejscem centralnym, dominującym swym potencjałem, jest miasto Częstochowa. W Koncepcji Zagospodarowania Przestrzennego Kraju (KZPK 2030) określono Częstochowę jako ośrodek o znaczeniu regionalnym, choć swoim potencjałem przewyższa część miast uznanych za ośrodki o znaczeniu krajowym, ze względu na lokalizację w nich siedzib władz wojewódzkich.

Częstochowa ma bardzo dobre położenie względem głównych szlaków transportowych kraju i regionu. Subregion częstochowski przecina jeden z dziewięciu (i jeden z dwóch na terenie Polski) europejskich korytarzy sieci bazowej TEN-T (Trans-European Transport Networks) – korytarz Bałtyk-Adriatyk. Łączy on Bałtyk z Morzem Adriatyckim, prowadząc przez uprzemysłowione rejony od południowej Polski (Górny Śląsk), poprzez Wiedeń, Bratysławę i rejon Alp Wschodnich aż po północne Włochy. Do sieci TEN-T w subregionie północnym należą: w zakresie transportu drogowego trasa: Gdynia/Gdańsk - Toruń - Włocławek - Łódź - Piotrków Trybunalski - Częstochowa - Katowice - Bielsko-Biała - Żywiec - Zawadoń oraz w zakresie transportu kolejowego linia: Gdynia - Gdańsk - Tczew - Iława - Warszawa - Zawiercie - Katowice - Bielsko-Biała - Zawadoń/Zebrzydowice. W sieci TEN-T znajduje się także obsługujący subregion Międzynarodowy Port Lotniczy w Pyrzowicach.

⁸ MliR/H 2014-2020/20(01)/07/2015

Częstochowa podzielona jest na 20 dzielnic (Ryc. 1)

Ryc. 1. Dzielnice Częstochowy

Źródło: *Diagnoza społeczno-gospodarcza Częstochowa 2015*

2.3 Sfera społeczna

2.3.1 Liczba mieszkańców, zmiany

Sytuacja w Częstochowie – najważniejsze zjawiska

Liczba mieszkańców Częstochowy wynosiła w roku 2014 – 230 123 mieszkańców, w tym 121 999 kobiet i 108 124 mężczyzn. Gęstość zaludnienia wynosiła 1 441 osób na km². Liczba ludności osiągnęła maksimum – 259 864 osoby, w roku 1993, a zbliżony poziom zaludnienia utrzymywał się do roku 1997. Od tego momentu notowany jest przyspieszony spadek liczby ludności. Zaludnienie miasta spadło do roku 2014 o blisko 30 tys. osób, w tym od roku 2010 zmniejszyło się o ok. 7 tys. osób (spadek o 3%). Proces depopulacji dotyka całe woj. śląskie, jednak skala wyludniania się w Częstochowie jest znacznie większa niż przeciętna dla regionu (od roku 2010 spadek o 1%). Jednocześnie nieznacznym wzrostem zaludnienia (0,2% w latach 2010-2014) cechuje się sąsiadujący z Częstochową powiat ziemski częstochowski (Tab. 2).

Przyczynami niekorzystnych trendów ludnościowych są zarówno utrzymujący się ujemny przyrost naturalny, jak i odpływ migracyjny. W obu przypadkach wskaźniki dla Częstochowy są niekorzystne także na tle regionu. Jednocześnie warto zauważyć, iż powiat częstochowski notuje dodatni wskaźnik migracji, pozwalający utrzymać stabilną sytuację ludnościową mimo niskiego przyrostu naturalnego. Powiązane jest to ze zjawiskiem suburbanizacji – przenoszenia się, najczęściej zamożniejszych mieszkańców miasta na tereny podmiejskie, przy zachowaniu związków z miastem (w postaci dojazdów do pracy, szkoły, w celu korzystania z usług). Potwierdzają to analizy dojazdów codziennych do szkół i zakładów pracy.

Największy odpływ migracyjny w Częstochowie dotyczy dwóch grup – osób w wieku 35-45 lat oraz młodzieży w wieku 18-25 lat. Przyjąć można, z dużym prawdopodobieństwem, że mamy dwa rodzaje migracji – pierwszy - przesiedlenie się osób o pewnym dorobku materialnym i wyższych od średniej dochodach na tereny podmiejskie (realizacja marzeń o własnym domu w atrakcyjnym otoczeniu),

drugi - migracja młodych ludzi na studia i do lepszej pracy (przeniesienie do miast metropolitalnych i za granicę).⁹

Tab. 2. Liczba mieszkańców, wskaźniki przyrostu naturalnego i migracji w latach w latach 2010-2014

Wskaźnik	Jednostka terytorialna	2010	2011	2012	2013	2014
Liczba ludności	Częstochowa	237 203	235 798	234 472	232 318	230 123
	Powiat częstochowski	135 448	135 630	135 404	135 549	135 760
	Województwo śląskie	4 634 935	4 626 357	4 615 870	4 599 447	4 585 924
Przyrost naturalny na 1000 ludności	Częstochowa	-2,3	-2,6	-3,1	-4,1	-4,1
	Powiat częstochowski	-2,3	-2,3	-2,4	-3,0	-2,7
	Województwo śląskie	0,0	-0,6	-1,0	-1,4	-1,1
Saldo migracji na 1000 osób	Częstochowa	-3,1	-3,3	-2,6	-5,0	-3,5
	Powiat częstochowski	4,4	3,7	2,1	3,6	2,0
	Województwo śląskie	-1,1	-1,2	-1,3	-2,0	-1,6

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Sytuacja na obszarze rewitalizacji

Zmiany liczby ludności w różnym stopniu dotyczą poszczególnych dzielnic Częstochowy (Tab. 3). Największa skala depopulacji dotyka obszary centralne: dzielnice Stare Miasto, Śródmieście, Trzech Wieszczów, Podjasnogórska, a także osiedla na północ (Tysiąclecie) i na południowy-wschód (Wrzosowiak, Raków), gdzie spadki ludności w ciągu ostatniej dekady wyniosły po kilkanaście procent.

Tab. 3. Zmiany liczby ludności w dzielnicach Częstochowy w latach 2007-2016 (zaznaczono dzielnice, dla których wyznaczono obszary rewitalizacji)

Dzielnica	Liczba osób zameldowanych na pobyt stały w Częstochowie		
	2007	luty 2016	zmiana [%]
Bleszno	3 853	4 129	7,2
Częstochówka-Parkitka	8 455	8 694	2,8
Dźbów	5 628	5 623	-0,1
Gnaszyn-Kawodrza	5 459	5 332	-2,3
Grabówka	4 086	4 370	7,0
Kiedrzyn	2 824	2 984	5,7
Lisiniec	9 064	9 561	5,5
Mirów	2 138	2 274	6,4
Ostatni Grosz	7 100	8 514	19,9
Podjasnogórska	3 716	3 229	-13,1
Północ	30 229	27 910	-7,7
Raków	24 093	21 300	-11,6
Stare Miasto	13 745	10 608	-22,8
Stradom	11 330	11 474	1,3
Śródmieście	17 090	14 313	-16,2
Trzech Wieszczów	11 824	10 122	-14,4
Tysiąclecie	31 238	26 968	-13,7
Wrzosowiak	29 815	24 360	-18,3
Wyczerpy-Aniolów	9 100	8 920	-2,0
Zawodzie-Dąbie	9 210	8 768	-4,8
Suma	239 997	219 453	-8,6

Źródło: Diagnoza społeczno-gospodarcza Częstochowa 2015

⁹ Diagnoza społeczno-gospodarcza Częstochowa 2015.

2.3.2 Struktura demograficzna

Sytuacja w Częstochowie – najważniejsze zjawiska

Problemem Częstochowy jest niekorzystna na tle bezpośredniego otoczenia i stale pogarszająca się struktura demograficzna. Na tle województwa śląskiego, a zwłaszcza sąsiedniego powiatu częstochowskiego, Częstochowa charakteryzuje się niższym odsetkiem ludności w wieku przedprodukcyjnym (do 18. roku życia) oraz wysokim udziałem osób starszych – powyżej 60. roku życia – kobiety i 65. roku – mężczyźni (Tab. 4).

Problem starzenia się społeczeństwa dotyczy całego regionu, jednak w Częstochowie jest szybszy niż w województwie. W latach 2010-2014 odsetek osób w wieku poprodukcyjnym wzrósł o 3,3 punktów procentowych (p.p.) – do blisko 23% mieszkańców miasta. W tym samym okresie w woj. śląskim udział osób starszych wzrósł o 2,4 p.p. – do 20%. Konsekwencją tych procesów jest rosnące obciążenie demograficzne – na 100 osób w wieku produkcyjnym przypadało w roku 2014 ponad 36 osób starszych – o prawie 7 osób więcej niż pięć lat wcześniej.

Przekładając to na zmiany liczebności poszczególnych grup wiekowych w Częstochowie można zauważyć, iż osoby w wieku poprodukcyjnym stanowią jedyną grupę wiekową, której liczebność w mieście wzrasta. W latach 2010-2014 liczba starszych mieszkańców zwiększyła się z 46 tys. do 52,2 tys. osób. Jednocześnie liczba osób w wieku produkcyjnym spadła z 154,5 tys. do 143,1 tys., a liczba osób najmłodszych z 36,7 tys. do 34,8 tys. Warto zauważyć, iż niekorzystne procesy demograficzne dotyczą także sąsiedni powiat częstochowski, gdzie mimo znacznego napływu ludności, zarówno liczba, jak i odsetek osób w wieku przedprodukcyjnym i osób w wieku produkcyjnym zmniejszyła się. Jest to niekorzystny prognostyk dla całego obszaru miejskiego Częstochowy.

Tab. 4. Struktura demograficzna w latach 2010-2014

Rok	2010	2011	2012	2013	2014	Zmiana 2010-14
Jednostka terytorialna	odsetek osób w wieku przedprodukcyjnym (0-17 lat)					p.p.
Województwo śląskie	17,3	17,1	17,0	16,9	16,8	-0,5
Powiat częstochowski	18,5	18,1	17,8	17,5	17,2	-1,3
Częstochowa	15,5	15,3	15,3	15,2	15,1	-0,4
	odsetek osób w wieku produkcyjnym (18 – 60/65 lat – kobiety/mężczyźni)					p.p.
Województwo śląskie	65,2	64,8	64,3	63,8	63,2	-2,0
Powiat częstochowski	64,1	64,1	63,9	63,8	63,7	-0,4
Częstochowa	65,1	64,5	63,7	63,0	62,2	-2,9
	odsetek osób w wieku poprodukcyjnym (powyżej 60/65 lat – kobiety/mężczyźni)					p.p.
Województwo śląskie	17,6	18,1	18,7	19,3	20,0	2,4
Powiat częstochowski	17,4	17,8	18,3	18,7	19,1	1,7
Częstochowa	19,4	20,2	21,0	21,8	22,7	3,3
	ludność w wieku poprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym					wzrost wskaźnika
Województwo śląskie	26,9	27,9	29,1	30,3	31,6	4,7
Powiat częstochowski	27,2	27,8	28,6	29,2	30,0	2,8
Częstochowa	29,8	31,3	32,9	34,7	36,5	6,7

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Konsekwencje przekształceń demograficznych dla całego miasta to przede wszystkim:

- spadek ludności Częstochowy – wg prognoz liczba ludności w ciągu 15 lat spadnie poniżej 200 tys.;
- spadek liczby osób w wieku szkolnym, w tym zwłaszcza w dzielnicach o wysokim nasyceniu infrastrukturą szkolną: Śródmieście, Trzech Wieszców i Tysiąclecie;
- spadek liczby studentów (także w skali kraju) – stanowiący zagrożenie dla akademickich funkcji miasta;
- rosnące obciążenie demograficzne – coraz większa liczba osób starszych (emerytów) przypadających na 100 pracujących;
- negatywne skutki dla lokalnego rynku pracy – wyczerpywanie się zasobu pracowniczego w wieku produkcyjnym mobilnym,

- zmiana zapotrzebowania na usługi publiczne – spadek popytu na usługi kierowane do dzieci i młodzieży oraz znaczący wzrost zapotrzebowania na usługi opiekuńcze dla osób starszych i ich rodzin – zwłaszcza w dzielnicach najszybciej starzejących się.

Sytuacja na obszarze rewitalizacji

Starzenie się społeczności lokalnej następuje w większości osiedli Częstochowy. Tylko w kilku z nich nastąpił nieznaczny spadek udziału osób w wieku powyżej 65 lat (Tab. 5). Najniższym odsetkiem ludności w wieku powyżej 65 lat cechowały się w roku 2013 dzielnica Częstochówka - Parkitka, Północ i Wyczerpy - Aniołów (poniżej 14%). Najwyższy udział osób starszych występuje na osiedlu Tysiąclecie (30%), a następnie w Śródmieściu i Trzech Wieszczów (powyżej 20%).

Tab. 5. Struktura demograficzna dzielnic Częstochowy w latach 2007-2013 (ludność zameldowana na stałe)

Dzielnica	Odsetek osób w wieku > 65 lat			Ludność w wieku >65 lat na 100 osób w wieku 19-64 lata		
	2007	2013	zmiana	2007	2013	zmiana
Bleszno	16,3	15,2	-1,1	25,8	23,1	-2,6
Częstochówka - Parkitka	10,3	11,7	1,4	14,5	16,3	1,8
Dźbów	15,5	15,3	-0,2	24,3	22,7	-1,6
Gnaszyn - Kawodrza	15,0	16,5	1,5	23,1	24,6	1,5
Grabówka	11,8	14,4	2,6	17,7	21,3	3,6
Kiedrzyn	13,4	15,7	2,2	20,3	24,0	3,7
Lisiniec	14,4	16,4	2,0	21,6	24,7	3,1
Mirów	13,3	14,9	1,6	20,6	22,5	1,9
Ostatni Grosz	14,9	19,9	5,0	22,2	30,8	8,6
Podjasnogórska	19,5	19,9	0,4	31,7	30,5	-1,1
Północ	6,7	12,1	5,4	8,6	16,7	8,1
Raków	17,2	19,2	1,9	26,4	29,4	3,0
Stare Miasto	16,7	16,5	-0,2	26,6	25,1	-1,5
Stradom	15,7	16,6	0,9	24,0	25,0	1,1
Śródmieście	24,3	23,7	-0,7	39,9	37,3	-2,5
Trzech Wieszczów	16,6	20,4	3,8	25,4	31,8	6,4
Tysiąclecie	25,7	30,7	4,9	42,6	53,9	11,3
Wrzosowiak	9,4	14,4	5,0	12,8	20,5	7,8
Wyczerpy - Aniołów	11,6	13,1	1,6	17,2	19,3	2,1
Zawodzie - Dąbie	14,8	14,9	0,1	22,4	21,5	-0,9
Częstochowa	15,4	18,0	2,5	23,0	27,1	4,1

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Diagnozy społeczno-gospodarczej Częstochowa 2015

Struktura demograficzna ludności obszaru rewitalizacji jest niekorzystna na tle miasta (Tab. 6). W roku 2016 21% ludności obszaru stanowiły osoby starsze. Korzystniejszą strukturą cechuje się jedynie podobszar III (Stare Miasto). W trzech podobszarach odsetek osób starszych przekracza 22%.

Tab. 6. Liczba ludności i struktura demograficzna obszaru rewitalizacji (2016)

Jednostka terytorialna	liczba ludności			odsetek [%] osób w wieku:		
	ogółem	kobiety	mężczyźni	0-18 lat	19-64 lata	>65 lat
Podobszar I	6 422	3 559	2 863	14,7	62,7	22,5
Podobszar II	17 227	9 490	7 737	14,6	62,9	22,6
Podobszar III	10 404	5 555	4 849	17,1	64,3	18,6
Podobszar IV	5 582	3 001	2 581	14,5	61,6	23,9
Podobszar V	17 361	9 528	7 833	15,4	63,7	20,9
Łącznie podobszar rewitalizacji	56 996	31 133	25 863	15,3	63,2	21,5
Częstochowa*	230 123	121 999	108 124	15,1	66,9	18,0

*Dane dla całego miasta wg GUS dla 2014 r.; Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Urzędu Miasta

2.3.3 Poziom bezrobocie

Sytuacja w Częstochowie – najważniejsze zjawiska

Liczba bezrobotnych zarejestrowanych w Częstochowie, po wzroście po roku 2010 do ponad 15 tys. osób, od roku 2014 gwałtownie spada (Tab. 7). Spadek liczby bezrobotnych dotyczył całej Polski, niemniej w Częstochowie był on szczególnie znaczący – w końcu roku 2015 zarejestrowanych bezrobotnych było aż o 35% mniej niż przed rokiem. W pierwszych miesiącach roku 2016 tendencja ta była nadal widoczna – w końcu kwietnia zarejestrowane były 8 933 osoby¹⁰, w początku czerwca – 8 281 osób¹¹. Poprawia się także sytuacja w bezpośrednim otoczeniu miasta - trend spadkowy dotyczył też powiatu częstochowskiego.

Tab. 7. Dynamika liczby zarejestrowanych bezrobotnych w latach 2011-2015

Jednostka terytorialna		2011	2012	2013	2014	2015
Częstochowa	Liczba	13 909	15 455	15 492	12 232	9 078
Polska	zmiana w stosunku do roku poprzedniego [%]	5,0	10,0	0,2	-26,7	-34,7
Województwo śląskie		1,4	7,2	1,0	-18,2	-16,7
Powiat częstochowski		2,7	9,4	1,4	-18,6	-18,3
Bielsko-Biała		7,4	10,7	7,3	-20,2	-26,2
Gliwice		4,8	8,4	-4,6	-20,3	-17,7
Zabrze		-2,4	12,1	4,0	-13,3	-15,3
Sosnowiec		0,4	6,9	2,4	-15,2	-25,2
		-2,8	10,9	-5,5	-17,6	-15,5

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Spadek liczby bezrobotnych przełożył się także na znaczny spadek stopy bezrobocia rejestrowanego (Tab. 8). W końcu roku 2015 wynosiła ona 8,5% i była niższa od średniej dla kraju o 1,4 p.p. i zbliżona do średniej dla województwa śląskiego. Gorsza sytuacja panowała w powiecie częstochowskim, gdzie stopa bezrobocia była o 50% wyższa niż w kraju. Na tle największych miast regionu sytuację na rynku pracy w Częstochowie można ocenić jako przeciętną – stopa bezrobocia jest co prawda niższa niż w Zabrzu czy Sosnowcu, jednak znacznie wyższa niż w Gliwicach i Bielsku-Białej.

Tab. 8. Stopa bezrobocia rejestrowanego [%]

Jednostka terytorialna	2011	2012	2013	2014	2015
Częstochowa	12,2	13,6	13,8	11,2	8,5
Polska	12,5	13,4	13,4	11,4	9,8
Województwo śląskie	10,2	11,1	11,3	9,6	8,2
Powiat częstochowski	18,6	20,5	21,3	18,0	14,7
Bielsko-Biała	6,2	6,7	6,3	5,2	4,4
Gliwice	6,4	7,2	7,5	6,4	5,6
Zabrze	12,9	13,6	14,0	12,5	10,2
Sosnowiec	13,7	15,3	14,8	13,2	11,5

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Struktura bezrobocia wskazuje na gorszą sytuację kobiet na rynku pracy (Tab. 9). Kobiety stanowiły w roku 2015 51% bezrobotnych, a udział bezrobotnych wśród kobiet w wieku produkcyjnym był o 1 p.p. wyższy niż wśród mężczyzn. Wynika to przede wszystkim ze znacznie szybszego spadku poziomu bezrobocia wśród mężczyzn w ostatnich dwóch latach.

W ostatnich latach zmieniła się struktura wykształcenia bezrobotnych – przede wszystkim wciąż rośnie udział bezrobotnych z wyższym wykształceniem, spada natomiast udział bezrobotnych z wykształceniem gimnazjalnym lub poniżej. Trendy te w znacznej mierze odzwierciedlają zmiany w strukturze wykształcenia mieszkańców.

Z analizy poziomu bezrobocia w grupach wiekowych wynika, iż w ostatnim okresie poprawiła się sytuacja osób młodych na rynku pracy. Udział bezrobotnych w najmłodszej grupie wiekowej spadł do

¹⁰ Informacja o sytuacji na lokalnym rynku pracy w kwietniu 2016 r., Powiatowy Urząd Pracy w Częstochowie, Częstochowa, maj 2016 r.

¹¹ Wg danych przekazanych przez Powiatowy Urząd Pracy w Częstochowie.

niecałych 4%, a w grupie do 34 lat – do 6,5%. Wysoki poziom bezrobocia utrzymuje się natomiast wśród osób w wieku przedemerytalnym – w grupie powyżej 55 lat odsetek bezrobotnych wynosił w roku 2015 – 8,4%.

Tab. 9. Struktura bezrobocia

Cecha	Wskaźnik		2011	2012	2013	2014	2015
Płeć	Udział w ogóle bezrobotnych [%]	mężczyźni	50,9	50,8	51,5	50,9	49,0
		kobiety	49,1	49,2	48,5	49,1	51,0
	Udział bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym [%]	mężczyźni	9,0	10,1	10,5	8,3	6,0
		kobiety	9,3	10,6	10,7	8,8	7,0
Wykształcenie	Udział osób z danym wykształceniem w ogóle bezrobotnych [%]	wyższe	16,9	17,2	17,8	18,1	20,1
		policealne, średnie zawodowe	24,3	24,8	24,9	24,6	24,2
		średnie ogólnokształcące	8,7	8,5	8,3	8,5	8,5
		zasadnicze zawodowe	23,9	24,5	24,5	23,9	23,2
		gimnazjalne i poniżej	26,2	25,0	24,6	24,8	24,0
		24 lata i mniej	7,7	7,9	6,8	5,7	3,9
Wiek	Udział bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w danej grupie wiekowej [%]	25-34	10,4	11,7	11,2	8,7	6,5
		35-44	8,8	10,1	10,1	8,4	5,8
		45-54	9,7	11,0	11,6	9,2	6,9
		55 i więcej	8,2	9,8	11,8	9,7	8,4
		Udział bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym [%]	9,1	10,3	10,6	8,5	6,5

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Poważnym problemem społecznym, często stanowiącym źródło pozostałych problemów społecznych obszaru zdegradowanego, jest bezrobocie długotrwałe. Liczba osób w Częstochowie pozostających bez pracy powyżej roku wynosiła w końcu roku 2015 – 3,9 tys. (30% mniej niż rok wcześniej). Nastąpił także znaczący spadek udziału tych osób w liczbie ludności aktywnej zawodowo. Wskaźnik ten jest nieznacznie niższy niż średni w Polsce, niemniej na tle regionu oraz jego największych miast zjawisko długotrwałego bezrobocia jest wciąż w Częstochowie znacznym problemem (Tab. 10).

Tab. 10. Bezrobotni zarejestrowani powyżej 12 miesięcy

Jednostka terytorialna		2011	2012	2013	2014	2015
Częstochowa	liczba	5 173	6 100	6 514	5 533	3 898
Polska	w % ludności aktywnej zawodowo	4,4	5,3	5,7	5,1	3,7
Województwo śląskie		4,3	4,7	5,2	4,7	3,9
Powiat częstochowski		3,0	3,5	4,0	3,8	3,1
Bielsko-Biała		6,9	8,0	8,7	8,2	6,1
Gliwice		2,1	2,3	2,3	2,1	2,0
Zabrze		2,0	2,1	2,5	2,3	2,3
Sosnowiec		3,5	4,0	4,8	4,8	3,6
		3,7	4,2	4,8	4,9	4,2

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Sytuacja na obszarze rewitalizacji

Poziom bezrobocia na obszarze rewitalizacji jest wysoki. Na całym obszarze zarejestrowanych było¹² ponad 3,3 tys. osób bezrobotnych, co stanowiło aż 40% wszystkich bezrobotnych w Częstochowie (Tab. 11). Największa liczba bezrobotnych zarejestrowana była w podobszarach III, II i V. Łącznie w tych trzech podobszarach zarejestrowanych było 30% wszystkich bezrobotnych mieszkańców Częstochowy. Liczba osób bezrobotnych na 100 mieszkańców w wieku 19-64 lata¹³ była w obszarze rewitalizacji blisko dwukrotnie większa niż w Częstochowie. Zdecydowanie najtrudniejszą sytuacją

¹² Stan na 6 czerwca 2016 r.

¹³ Uwaga – wskaźnika tego nie należy porównywać ze stopą bezrobocia (udział bezrobotnych w liczbie osób aktywnych zawodowo) lub wskaźnikiem bezrobocia liczonym jako udział osób bezrobotnych w liczbie osób w wieku produkcyjnym (18-60 lat kobiety/65lat mężczyźni). Zastosowanie takiego wskaźnika wynika z dostępności danych demograficznych dla obszaru rewitalizacji.

cechowały się obszary w śródmieściu, tj. podobszary III i II. Jedynym podobszarem o niższym wskaźniku bezrobocia jest podobszar I.

Wyższy niż przeciętne w Częstochowie jest także poziom bezrobocia długotrwałego. Liczba osób pozostających bez pracy powyżej 12 miesięcy wynosiła na całym obszarze rewitalizacji 925 osób, najwięcej w podobszarach III, II i V. Wskaźnik bezrobocia zdecydowanie przekraczał średnią dla miasta w podobszarze III, nieco mniej w podobszarze IV. W pozostałych podobszarach był wyraźnie niższy.

Tab. 11. Bezrobocie na obszarze rewitalizacji (stan na 6 czerwca 2016 r.)

Jednostka terytorialna	Bezrobocie ogółem			Bezrobocie długotrwałe (>12 miesięcy)	
	Liczba bezrobotnych	Udział w ogóle bezrobotnych w mieście [%]	Liczba bezrobotnych na 100 osób w wieku 19-64 lata	Liczba bezrobotnych	Liczba bezrobotnych na 100 osób w wieku 19-64 lata
Podobszar I	206	2,5	5,1	44	1,1
Podobszar II	883	10,7	8,2	245	2,3
Podobszar III	908	11,0	13,6	291	4,4
Podobszar IV	437	5,3	12,7	102	3,0
Podobszar V	881	10,6	8,0	243	2,2
Łącznie obszar rewitalizacji	3 315	40,0	9,2	925	2,6
Częstochowa	8 281	100,0	5,5*	3 817**	2,5**

*Wskaźnik szacunkowy – liczba ludności na podstawie danych GUS,

** Wskaźnik szacunkowy – liczba bezrobotnych na podstawie danych GUS (I kwartał 2016 r.)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych PUP w Częstochowie

2.3.4 Społeczne aspekty mieszkalnictwa

Dominująca większość mieszkańców Częstochowy korzysta z mieszkań własnościowych spółdzielczych lub wykupionych z zasobów gminy oraz mieszkań wynajmowanych z tych zasobów. Ustalana na poziomie zapewniającym utrzymanie budynków wysokość opłat czynszowych (opłat na fundusz remontowy) dla części mieszkańców stanowi problem materialny. Jedną z form pomocy takim osobom jest dodatek mieszkaniowy – świadczenie pieniężne wypłacane przez gminę, mające na celu dofinansowanie do wydatków mieszkaniowych ponoszonych w związku z zajmowaniem lokalu mieszkalnego. Pomoc ta przysługuje najbiedniejszym mieszkańcom gminy w przypadkach ściśle określonych przez przepisy ustawy z dnia 21 czerwca 2001 r. o dodatkach mieszkaniowych. Aby otrzymać dodatek mieszkaniowy, osoby ubiegające się o jego przyznanie muszą spełniać łącznie trzy warunki:

- posiadać tytuł prawny do lokalu,
- posiadać dochód w wysokości określonej w ustawie,
- posiadać mieszkanie o powierzchni określonej w ustawie.

Liczba wypłaconych dodatków mieszkaniowych wzrosła w Częstochowie między rokiem 2010 a 2014 o 3,6 tys. (8%). Jest to znaczący wzrost, zwłaszcza biorąc pod uwagę, że w regionie liczba dodatków spadła o 2%. W przeliczeniu na 1000 mieszkańców liczba dodatków wypłacanych w Częstochowie należy do wysokich w skali regionu.

Tab. 12. Dodatki mieszkaniowe

Jednostka terytorialna	2010		2014	
	liczba	na 1000 mieszkańców	liczba	na 1000 mieszkańców
Województwo śląskie	774 152	167	756 392	165
Bielsko-Biała	25 857	148	26 557	153
Częstochowa	45 472	192	49 086	213
Gliwice	39 828	212	34 305	186
Zabrze	49 510	273	47 827	270
Sosnowiec	51 048	235	52 248	250

Źródło: Dane Biura Gospodarki Lokalowej i Usług Komunalnych

Wzrost liczby dodatków mieszkaniowych dotyczył także obszaru rewitalizacji – w roku 2015 tym rodzajem pomocy objęto w nim o 151 rodzin więcej niż w roku 2010, przy czym rok 2015 jest pierwszym, gdy liczba dodatków spadła (Tab. 13). Odnosząc liczbę dodatków do liczby mieszkańców zauważyć można, iż zdecydowanie najtrudniejsza sytuacja w tej kwestii panuje w podobszarze III, a następnie II i V.

Tab. 13. Liczba gospodarstw domowych korzystających z dodatku mieszkaniowego w latach 2010-2015

Rok	Podobszar I	Podobszar II	Podobszar III	Podobszar IV	Podobszar V	Obszar rewitalizacji
2010	191	758	759	64	628	2400
2011	182	738	800	67	635	2422
2012	186	773	806	62	670	2497
2013	200	793	840	71	735	2639
2014	197	788	885	75	746	2691
2015	liczba	195	753	835	68	700
	na 1000 mieszkańców	30	44	80	12	40

Źródło: Dane Biura Gospodarki Lokalowej i Usług Komunalnych

Poważnym problemem jest zapewnienie mieszkania osobom i rodzinom, w stosunku do których orzeczono eksmisję. W roku 2015 na realizację wyroku eksmisyjnego w Częstochowie oczekiwało 1175 rodzin, w tym aż 938 na obszarze zdegradowanym. Wskaźnik liczby rodzin oczekujących na eksmisję był w tym obszarze ponad trzykrotnie wyższy niż w mieście, w tym w podobszarze III – aż sześciokrotnie (Tab. 14).

Tab. 14. Rodziny oczekujące na realizację wyroku eksmisyjnego – stan na koniec roku 2015

		Obszar rewitalizacji	Podobszar I	Podobszar II	Podobszar III	Podobszar IV	Podobszar V	Miasto
Rodziny oczekujące na realizację wyroku eksmisyjnego	liczba rodzin	938	59	159	338	125	257	1175
	liczba rodzin/1000 mieszkańców	16,5	9,2	9,2	32,5	22,4	14,8	5,1

Źródło: Dane Biura Gospodarki Lokalowej i Usług Komunalnych

Miasto dysponuje jedynie 339 mieszkaniami socjalnymi, tymczasem jak wynika z powyższego zestawienia, potrzeby są znacznie większe. W ciągu ostatnich 5 lat wykonano jedynie 261 wyroków eksmisyjnych. Zgodnie z obowiązującymi przepisami z ustawy o ochronie lokatorów gmina ma obowiązek dostarczyć lokal socjalny osobie eksmitowanej wyrokiem sądu, a brak możliwości spełnienia tego wymogu skutkuje odszkodowaniami. W roku 2010 wypłacono odszkodowania za 110 lokali, w roku 2014 – za 170, w roku 2015 liczba ta spadła do 141 lokali. Ogółem w latach 2010-2015 wypłacono odszkodowania o łącznej wartości 7,1 mln zł.

2.3.5 Ubóstwo i wykluczenie społeczne

Sytuacja w Częstochowie – najważniejsze zjawiska

Sytuację w Częstochowie na tle otoczenia regionalnego w zakresie zjawisk ubóstwa i wykluczenia społecznego ilustruje porównanie wskaźnika zasięgu pomocy społecznej – tj. odsetek osób korzystających z pomocy społecznej w ogóle mieszkańców lub w danej grupie społecznej (Tab. 15). Na tle regionu sytuacja Częstochowy jest przeciętna – zasięg pomocy jest porównywalny do woj. śląskiego. Niepokojący jest natomiast trend wzrostowy tego wskaźnika dla miasta na tle spadku zasięgu pomocy w regionie. Mniej korzystnie przedstawia się sytuacja w odniesieniu do najuboższych osób korzystających z pomocy¹⁴ – w Częstochowie w roku 2014 było prawie 4% takich mieszkańców. Na tle czterech największych¹⁵ ośrodków miejskich województwa sytuacja miasta również jest stosunkowo niekorzystna – tylko w Zabrzu zasięg pomocy ogółem i pomocy dla osób spełniających

¹⁴ Tj. takich osób, w których przypadku dochód na osobę w rodzinie/osobę samotnie gospodarującą nie był wyższy, niż ustalone w ustawie kryterium do uzyskania świadczenia pieniężnego

¹⁵ Pominęto Katowice ze względu na specyfikę społeczno-gospodarczą stolicy regionu.

kryterium dochodowe jest zdecydowanie wyższy. Zwraca zwłaszcza uwagę znacznie korzystniejsza sytuacja w Bielsko-Białej i Gliwicach.

Tab. 15. Zasięg pomocy społecznej w Częstochowie na tle regionu i największych miast

Jednostka terytorialna	Zasięg pomocy ogółem [%]			
	ogółem		poniżej kryterium dochodowego*	
	2010	2014	2010	2014
Województwo śląskie	5,7	5,3	3,5	3,6
Bielsko-Biała	3,7	3,4	1,5	1,5
Częstochowa	4,2	5,0	2,8	3,9
Gliwice	4,3	4,2	2,3	2,6
Zabrze	7,4	8,5	5,5	6,8
Sosnowiec	5,7	5,3	3,3	3,6

* Zbiorowość poniżej kryterium dochodowego oznacza, że dochód na osobę w rodzinie/osobę samotnie gospodarującą nie był wyższy niż ustalone w ustawie kryterium do uzyskania świadczenia pieniężnego.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Liczba mieszkańców Częstochowy, którym udzielono pomocy lub wsparcia wzrosła dość znacząco po roku 2013 i utrzymuje się nadal na dość wysokim poziomie (Tab. 16). Nieco spadła natomiast liczba osób, którym przyznano świadczenie z pomocy społecznej – liczba świadczeniobiorców wynosi ok. 8,3 tys. (warto przy tym pamiętać, że liczba mieszkańców Częstochowy spada), z czego ok. 56% to świadczeniobiorcy długotrwale korzystający z pomocy. Niepokojącym zjawiskiem jest utrzymujący się wysoki odsetek osób w wieku produkcyjnym korzystających z pomocy społecznej, pomimo poprawy koniunktury gospodarczej (spadku bezrobocia). Może to świadczyć o występowaniu zjawiska uzależniania od pomocy i rezygnacji z własnych prób poprawy sytuacji materialnej. Negatywne postawy społeczne bywają dziedziczone, dziecko wychowane w rodzinie długotrwale bezrobotnych nie potrafi i nie ma motywacji do szukania pracy. Jest to istotny problem, bo to „dziedziczenie ubóstwa” łączy się z innymi patologiami dotyczącymi rodziny (uzależnienia, przemoc, rozpad rodziny).

Tab. 16. Dane o korzystających z pomocy i wsparcia

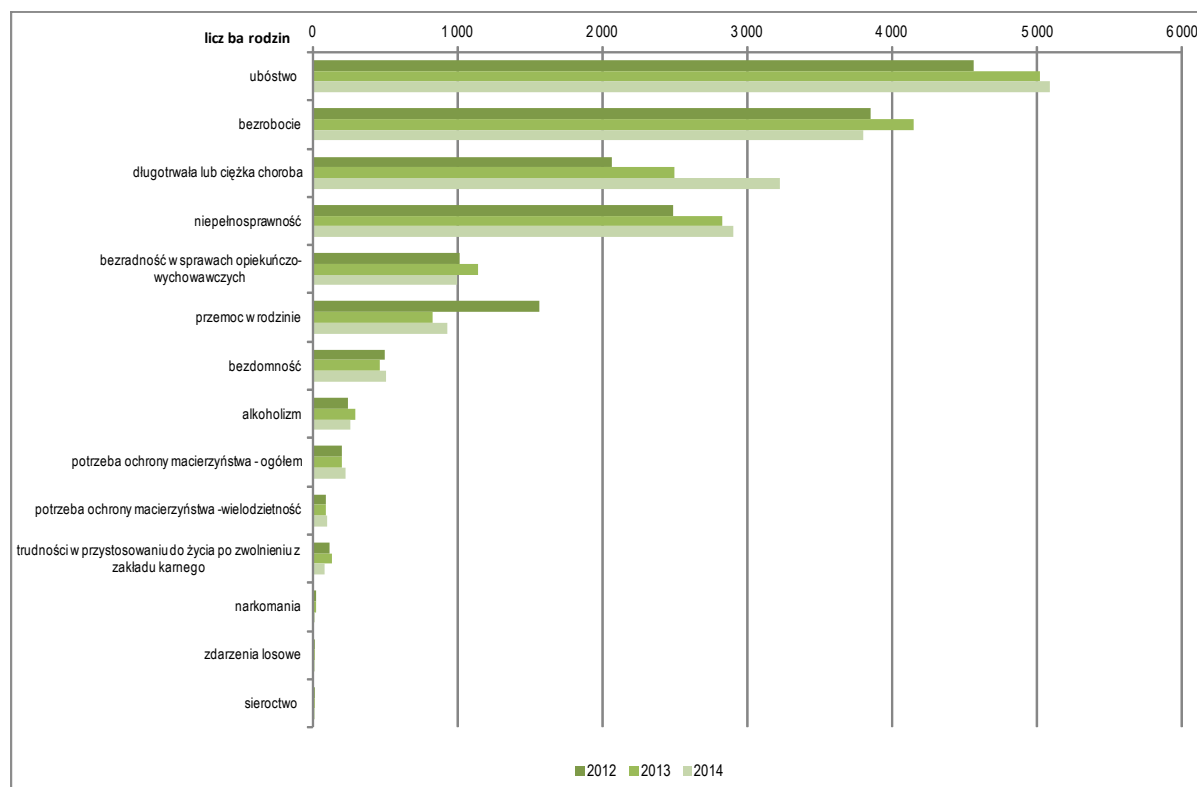
Wyszczególnienie		2012	2013	2014	2015*
Osoby i rodziny, którym udzielono pomocy i wsparcia					
Liczba osób		8 168	8 920	12 136	13 000
Osoby i rodziny, którym przyznano świadczenie					
Liczba osób ogółem		8 101	8 771	8 307	8 307
W tym: osoby długotrwale korzystające	liczba	4 553	4 827	4 654	4 654
	% ogółem	56%	55%	56%	56%
osoby w wieku 0-17	liczba	2 131	2 299	1 923	1 923
	% ogółem	26%	26%	23%	23%
osoby w wieku produkcyjnym (kobiety w wieku 18-59 lat, mężczyźni 18-64 lat)	liczba	5 348	5 710	5 545	5 545
	% ogółem	66%	65%	67%	67%
osoby w wieku poprodukcyjnym (kobiety w wieku 60 i więcej, mężczyźni 65 i więcej)	liczba	622	762	839	839
	% ogółem	8%	9%	10%	10%
Liczba rodzin		6 032	6 445	6 225	6 225
Liczba osób w rodzinach		12 450	13 314	12 136	12 136

*prognoza

Źródło: Diagnostyka społeczno-gospodarcza Częstochowa 2015

Najczęstszym powodem przyznania pomocy społecznej w Częstochowie było ubóstwo (Ryc. 2). W roku 2014 z tego powodu z pomocy korzystało ponad 5 tys. rodzin, a od roku 2012 utrzymuje się stała tendencja wzrostowa. Drugą najczęstszą z przyczyn udzielenia pomocy było bezrobocie – po wyraźnym wzroście w roku 2013 liczba rodzin korzystających z pomocy z tego powodu powróciła do ok. 3,8 tys. Znaczącym i szybko rosnącym zjawiskiem jest korzystanie z pomocy z powodu długotrwałej lub ciężkiej choroby i niepełnosprawności – z tych powodów w roku 2014 korzystało

z pomocy odpowiednio 3,2 tys. i 2,9 tys. rodzin. W analizowanym okresie były to zjawiska o największej dynamice wzrostu.

Ryc. 2. Liczba rodzin korzystających z pomocy społecznej wg powodów przyznania świadczeń przez Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Częstochowie

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z *Diagnozy społeczno-gospodarczej Częstochowa 2015*

Stopniowo wzrasta też liczba i udział osób w wieku poprodukcyjnym korzystających z pomocy (Tab. 16), co jest konsekwencją zmieniającej się struktury demograficznej miasta. Obowiązujący system emerytalny ogranicza zjawisko skrajnej biedy wśród osób starszych, ale nie ogranicza zjawiska ich ubóstwa materialnego, zwłaszcza wśród starszych osób samotnych i niepełnosprawnych. Szttywno określone ustawowo kryteria dochodowe utrudniają możliwości udzielenia wsparcia na niezbędne inne wydatki (koszty leczenia, rehabilitację, podtrzymywanie aktywności społecznej). Badani mieszkańcy, w ramach badań jakościowych w roku 2013, źle lub bardzo źle oceniają położenie osób w wieku senioralnym w zakresie dostępu do rynku pracy (59,4%), opieki medycznej (40,7%) oraz możliwości uzyskania pomocy udzielanej przez różne instytucje publiczne oraz organizacje pozarządowe (22,9%)¹⁶.

Sytuacja na obszarze rewitalizacji

W roku 2015 na obszarze rewitalizacji z pomocy korzystało 2,7 tys. rodzin i 5,4 tys. osób. Największa liczba osób i rodzin objęta była pomocą w podobszarze III. Zarówno w całym obszarze rewitalizacji, jak i w każdym z podobszarów zasięg pomocy był znacząco wyższy niż w Częstochowie – wynosił od ponad 6% w podobszarze I, do 17% – w podobszarze III.

Tab. 17. Świadczeniobiorcy korzystających z pomocy Rejonowego Zespołu Pomocy Społecznej Nr 1 i Nr 2 w roku 2015

Obszar	Liczba rodzin	Liczba osób w rodzinie	
		ogółem	% mieszkańców
Podobszar I	194	404	6,3
Podobszar II	723	1 428	8,3

¹⁶ *Diagnoza społeczno-gospodarczej Częstochowa 2015*

Podobszar III	891	1 771	17,0
Podobszar IV	280	536	9,6
Podobszar V	650	1 223	7,0
Obszar rewitalizacji	2 738	5 362	9,4
Częstochowa	6 225*	12 136*	5,3

*Prognoza

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z MOPS i Diagnozy społeczno-gospodarczej Częstochowa 2015

Struktura wiekowa grupy osób, którym przyznano świadczenie z pomocy społecznej jest zróżnicowana w podobszarach. Największy odsetek dzieci i młodzieży korzystającej z pomocy zanotowano w podobszarze IV – ok. ¼ wszystkich osób. Z kolei w podobszarze V udział osób w wieku powyżej 60 lat jest najwyższy. We wszystkich jednak podobszarach zwraca uwagę bardzo wysoki stopień zagrożenia ubóstwem zarówno dzieci i młodzieży, jak i osób w wieku produkcyjnym. Obie te grupy wiekowe we wszystkich podobszarach są wyraźnie nadreprezentowane w stosunku do udziału w strukturze wiekowej obszaru. Mniejsze natomiast zagrożenie ubóstwem występuje wśród gospodarstw domowych osób starszych. Wysoki wskaźnik korzystania z pomocy społecznej można zatem wiązać przede wszystkim z wysokim poziomem bezrobocia – na co wskazuje też struktura przyczyn przyznania pomocy (Tab. 19).

Tab. 18. Osoby, którym przyznano świadczenie z pomocy społecznej – struktura wiekowa

	0-17lat		18-59 lat		powyżej 60 lat	
	liczba	udział [%]	liczba	udział [%]	liczba	udział [%]
Podobszar I	59	17,8	247	74,4	26	7,8
Podobszar II	275	21,2	881	68,0	140	10,8
Podobszar III	282	18,0	1113	71,2	169	10,8
Podobszar IV	121	25,2	314	65,4	45	9,4
Podobszar V	241	22,6	686	64,4	138	13,0
Obszar rewitalizacji	978	20,6	3241	68,4	518	10,9

W przedziale wiekowym 0-17 ujęte są dzieci korzystające z dożywiania w szkole i paczek mikołajkowych.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z MOPS

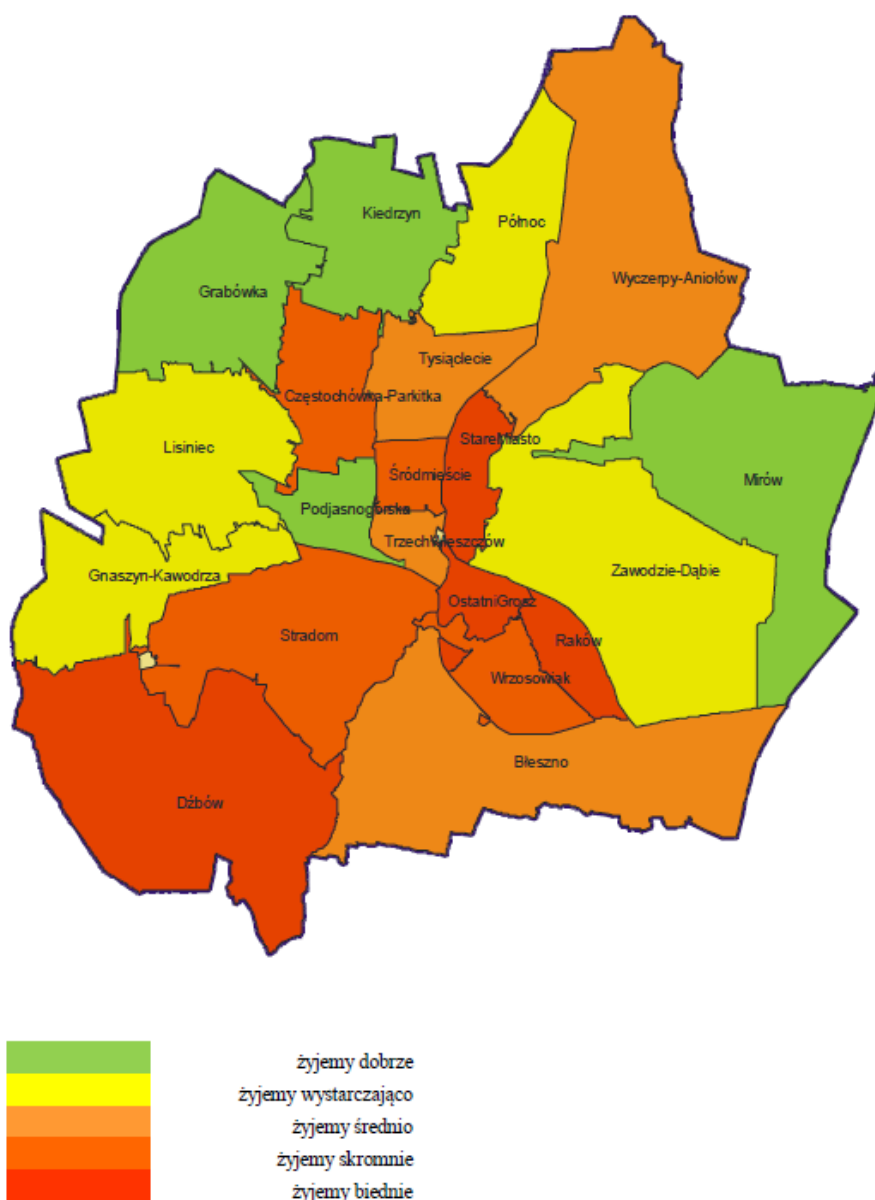
Najczęstszym powodem przyznawania pomocy na obszarze rewitalizacji było – podobnie jak w całym mieście – ubóstwo (Tab. 19). Łącznie z tego powodu udzielono pomocy ponad 2,2 tys. osobom. Największa liczba osób dotkniętych ubóstwem mieszkała w podobszarze III. Także w tym podobszarze skala ubóstwa, mierzona odsetkiem osób korzystających z pomocy w stosunku do liczby mieszkańców, była zdecydowanie największa i dwukrotnie przekraczała skalę zjawiska w pozostałych podobszarach. Pozostałymi najczęstszymi przyczynami przyznawania pomocy było bezrobocie oraz niepełnosprawność i długotrwała choroba. Znacząca była także liczba beneficjentów pomocy z powodów związanych z prowadzeniem gospodarstwa domowego i wychowaniem dzieci – dotyczy to zwłaszcza podobszaru III, a w nieco mniejszym stopniu II.

Tab. 19. Przyczyny przyznawania pomocy w roku 2015

Przyczyna		Obszar I	Obszar II	Obszar III	Obszar IV	Obszar V	Obszar rewitalizacji
		Liczba osób					
Ubóstwo	liczba osób	190	620	709	216	497	2232
	na 100 mieszk.	3,0	3,6	6,8	3,9	2,9	3,9
Bezrobocie		105	417	527	110	286	1445
Niepełnosprawność		83	332	387	78	255	1135
Długotrwała choroba		55	259	243	10	62	629
Bezradność w sprawach opiekuńczo-wychowawczych		15	77	126	6	19	243
Wielodzietność		8	33	52	6	5	104
Alkoholizm i narkomania		14	11	59	3	-	87
Inne		1	15	36	2	31	85

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z MOPS

Problemy związane z sytuacją materialną na obszarze rewitalizacji potwierdzają wyniki badań ankietowych społeczności Częstochowy przeprowadzone w roku 2013. Jednym z badanych elementów była ocena własnej sytuacji materialnej (Ryc. 3). Spośród dzielnic na obszarze rewitalizacji tylko w dzielnicy Podjasnogórskiej ankietowani oceniali swój poziom materialny jako dobry. Najmniej korzystne były oceny w dzielnicach Stare Miasto, Raków i Ostatni Grosz.

Ryc. 3. Sposoby gospodarowania pieniędzmi w badanych gospodarstwach domowych

Źródło: Raport z badania ilościowego z zakresu spraw społecznych przeprowadzonego na terenie Miasta Częstochowy, Zespół Badań, Analiz i Strategii Rozwoju Edukacji Samorządowego Ośrodka Doskonalenia w Częstochowie

W obszarze rewitalizacji mieszkało w roku 2015 ponad 1,2 tys. osób niepełnosprawnych korzystających z pomocy (Tab. 20), w tym 86 dzieci i młodzieży do lat 16 oraz 169 osób z niepełnosprawnością znaczną. Największy odsetek osób niepełnosprawnych w liczbie ludności odnotowano w podobszarach III i IV.

Tab. 20. Świadczeniobiorcy z niepełnosprawnością korzystających z pomocy w roku 2015

Obszar	0-16 lat	Powyżej 16 lat				Niepełnosprawni ogółem	
		lekka	umiarkowana	znaczna	ogółem	liczba osób	% mieszk.
Podobszar I	6	24	56	13	93	99	1,5
Podobszar II	20	87	190	39	316	336	2,0
Podobszar III	26	111	225	58	394	420	4,0
Podobszar IV	12	38	79	15	132	144	2,6
Podobszar V	22	74	145	44	263	285	1,6
Obszar rewitalizacji	86	334	695	169	1198	1284	2,3

Źródło: Dane MOPS

Osobom, które z powodu wieku, choroby lub innych przyczyn, a także występujących zaburzeń psychicznych wymagają pomocy innych osób, udzielana była pomoc w postaci usług opiekuńczych świadczonych w miejscu zamieszkania klienta. Ponadto pomoc świadczona jest w specjalistycznych ośrodkach wsparcia. W roku 2015 z wszystkich rodzajów usług tego typu na obszarze rewitalizacji korzystało ponad 370 osób (Tab. 21). Największa liczba osób, zarówno w liczbach bezwzględnych, jak i w przeliczeniu na tysiąc mieszkańców, korzystała z wsparcia tego typu w podobszarze II.

Tab. 21. Świadczeniobiorcy korzystający z usług opiekuńczych, specjalistycznych usług opiekuńczych dla osób z zaburzeniami psychicznymi i ośrodków wsparcia w roku 2015

Obszar	Świadczeniobiorcy korzystający z:					
	usług opiekuńczych		usług opiekuńczych dla osób z zaburzeniami psychicznymi		ośrodków wsparcia	
	liczba	na tys. mieszkańców	liczba	na tys. mieszkańców	liczba	na tys. mieszkańców
Podobszar I	27	4,2	0	0,0	5	0,8
Podobszar II	108	6,3	8	0,5	47	2,7
Podobszar III	48	4,6	0	0,0	13	1,2
Podobszar IV	22	3,9	0	0,0	15	2,7
Podobszar V	71	4,1	1	0,1	11	0,6
Obszar rewitalizacji	276	4,8	9	0,2	91	1,6

Źródło: Dane MOPS

W podobszarze II funkcjonuje Centrum Pomocy Dziecku Niepełnosprawnemu i Jego Rodzinie, mieszczące się przy ul. Jasnogórskiej 36 (ośrodek funkcjonuje w strukturach Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej w Częstochowie). Dysponuje 30 miejscami w formie dziennego pobytu oraz realizuje specjalistyczne usługi opiekuńcze.

Zmiany demograficzne powodują, że coraz większym problemem społecznym staje się wsparcie osób starszych. W obszarze rewitalizacji funkcjonują dwa ośrodki wsparcia dla seniorów:

- Dzienny Dom Pomocy Społecznej przy ul. Staszica 10 (podobszar II). Funkcjonuje on w ramach Częstochowskiego Centrum Aktywności Seniorów. Zadanie realizowane jest przez Stowarzyszenie Częstochowskie Amazonki. W roku 2015 Ośrodek oferował zajęcia dla 50 osób starszych;
- Dzienny Dom SENIOR–WIGOR przy ul. Rapackiego 3/5 (podobszar V) przeznaczony dla 30 osób starszych. Zadanie realizowane jest przez Caritas Archidiecezji Częstochowskiej.

W obszarze objętym Programem Rewitalizacji funkcjonują dwa domy pomocy społecznej:

- Dom Pomocy Społecznej w Częstochowie, ul. Wieluńska 1 (podobszar I) – dla 135 osób w podeszłym wieku,
- Dom Pomocy Społecznej w Częstochowie, ul. św. Jadwigi 84/86 (podobszar I) – dla 82 dorosłych mężczyzn niepełnosprawnych intelektualnie.

Do niekorzystnych zjawisk społecznych występujących na obszarze rewitalizacji należą też problemy związane z wychowaniem dzieci. Konflikty wewnątrzrodzinne, zła sytuacja mieszkaniowa, bezrobocie, ubóstwo, przemoc i inne czynniki są częstymi przyczynami umieszczania dzieci i młodzieży w placówkach opiekuńczo-wychowawczych i resocjalizacyjnych. Jednym z wyzwań jakie wskazano dla obszaru rewitalizacji jest deinstytucjonalizacja pieczy zastępczej. W podobszarze I przy ul. św. Kazimierza 1 do końca roku 2016 funkcjonować będzie placówka opiekuńczo-wychowawcza pod nazwą „Dom Małych Dzieci”, w którym w końcu roku 2015 znajdowało się 43 dzieci. Zgromadzenie Sióstr Służebniczek Najświętszej Maryi Panny Niepokalanie Poczętej, Prowincja Łódzka z siedzibą w Łodzi deklaruje, iż nadal chciałoby pracować w obszarze wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej, jednak na chwilę obecną oczekuje się na konkretyzację odnośnie form i rodzaju działalności. Deinstytucjonalizacja pieczy zastępczej generuje potrzebę tworzenia sprzyjających warunków do powstawania rodzinnych form pieczy zastępczej, co wiąże się także ze zwiększaniem nakładów finansowych na ten cel. Ponadto w podobszarze IV funkcjonuje Całodobowa

Placówka Opiekuńczo-Wychowawcza typu socjalizacyjnego „Przystanek Bardo” (ul. Bardowskiego 27b) opiekująca się 12 dziećmi.

Rodziny w obszarze rewitalizacji korzystały z różnych form wsparcia. W latach 2014-2015 wsparcie w postaci asystenta rodziny¹⁷ udzielono 65 rodzinom. Największa liczba rodzin wymagających wsparcia tego typu mieszkała w najludniejszym podobszarze II. Kolejnym elementem systemu wspierania rodziny zagrożonej wykluczeniem jest system stypendialny dla uczniów oraz system świadczeń rodzinnych. Stypendium przysługuje uczniom szkół publicznych i niepublicznych, podlegającym obowiązkowi szkolnemu, nie dłużej jednak niż do ukończenia 24. roku życia. Podstawą do ubiegania się o zasiłek szkolny jest przejściowo trudna sytuacja materialna z powodu wystąpienia zdarzenia losowego. W roku 2015 udzielono także 430 stypendiów i 22 zasiłków szkolnych – najwięcej w podobszarach II, III, V.

Tab. 22. Liczba rodzin i dzieci w rodzinach objętych wsparciem w postaci asystenta rodziny oraz stypendium lub zasiłku szkolnego

Obszar	Asystenci rodziny				Stypendia	Zasiłki szkolne
		2014	2015		2015	
Podobszar I	liczba rodzin	6	8	liczba rodzin	30	0
	liczba dzieci	13	10	liczba osób	47	0
Podobszar II	liczba rodzin	27	26	liczba rodzin	124	4
	liczba dzieci	52	43	liczba osób	209	16
Podobszar III	liczba rodzin	13	12	liczba rodzin	140	7
	liczba dzieci	26	21	liczba osób	218	21
Podobszar IV	liczba rodzin	4	2	liczba rodzin	4	4
	liczba dzieci	5	2	liczba osób	64	14
Podobszar V	liczba rodzin	15	17	liczba rodzin	135	7
	liczba dzieci	38	34	liczba osób	223	20
Obszar rewitalizacji	liczba rodzin	65	65	liczba rodzin	433	22
	liczba dzieci	134	110	liczba osób	761	71

Źródło: Dane MOPS

Wypłata świadczeń z funduszu alimentacyjnego jest zadaniem zleconym z zakresu administracji rządowej, realizowanym zgodnie z ustawą z dnia 7 września 2007 r. o pomocy osobom uprawnionym do alimentów. Ogółem w roku 2015 na obszarze rewitalizacji z ww. formy wsparcia skorzystało 1 806 rodzin, w tym:

- w podobszarze I – 38 rodzin,
- w podobszarze II – 186 rodzin,
- w podobszarze III – 258 rodzin,
- w podobszarze IV – 92 rodziny,
- w podobszarze V – 207 rodzin.

Znaczącym potencjałem dla rewitalizacji są działające w podobszarach placówki wsparcia dziennego dla dzieci i młodzieży. W czterech z podobszarów (z wyjątkiem I) działa łącznie 17 placówek o zróżnicowanym profilu dysponujących 630 miejscami (Tab. 23). Jest to znaczący odsetek wszystkich tego typu placówek, których w Częstochowie działa 26.

Tab. 23. Placówki wsparcia dziennego w obszarze rewitalizacji

Placówka	Liczba miejsc
Podobszar II	155
Klub Środowiskowy „Parasol”, ul. Focha	45
Świetlica Socjoterapeutyczna, ul. Nowowiejskiego 15	40
Klub Młodzieżowy „Change”, ul. Nowowiejskiego 15	25
Klub Środowiskowy „Parasol”, ul. Waszyngtona 69/71	45

¹⁷ Osoba przez pewien czas wspierająca rodzinę, aby w przyszłości samodzielnie potrafiła pokonywać trudności życiowe, zwłaszcza dotyczące opieki i wychowania dzieci.

Podobszar III	210
Młodzieżowa Świetlica Socjoterapeutyczna „Nasza Dziupla”, ul. Kozia 18	20
Świetlica z elementami socjoterapii dla dzieci i młodzieży „Życie poza szkołą”, ul. Krakowska 34	50
Młodzieżowa Świetlica Socjoterapeutyczna „Skrawek Nieba”, ul. Krakowska 80 b	90
Młodzieżowa Świetlica Środowiskowa „Nasza Dziupla”, ul. Warszawska 13	20
Środowiskowe Ognisko Wychowawcze „Otwarte Drzwi”, ul. Warszawska 13	20
Ognisko Wychowawcze „Skaut I”, ul. Wilsona 34	30
Podobszar IV	50
Świetlica Socjoterapeutyczna „Ludki z Błazanej Budki”, ul. Bardowskiego 60	50
Podobszar V	185
Placówka wsparcia dziennego w formie specjalistycznej, Al. Pokoju 12	50
„Pszczółki”, Al. Pokoju 5	30
Ośrodek Wychowawczo-Rewalidacyjny dla Dzieci i Młodzieży Niewidomej i Słabowidzącej, Al. Pokoju 13	30
Świetlica Socjoterapeutyczna „Ludki z Błazanej Budki”, ul. Bardowskiego 60	50
Świetlica Opiekuńczo-Wychowawcza im. Jana Pawła II, ul. Rapackiego 3/5	25
Łącznie	600

Źródło: Dane MOPS

Do problemów społecznych obszaru zalicza się także zjawisko bezdomności. Na obszarze rewitalizacji, w podobszarach II i III funkcjonują następujące placówki dla osób bezdomnych:

- 1) w podobszarze II przy ul. Staszica 5 działają dwie placówki prowadzone przez Caritas Archidiecezji Częstochowskiej:
 - Przytulisko dla Bezdomnych Kobiet z Dziećmi „OAZA” (wsparcie całodobowe dla 50 bezdomnych kobiet i bezdomnych kobiet z dziećmi);
 - Noclegownia dla Bezdomnych Kobiet (wsparcie dla 10 bezdomnych kobiet, nocleg wraz z jednym gorącym posiłkiem);
- 2) w podobszarze II funkcjonuje mieszkanie chronione dla osób bezdomnych przy ul. Nowowiejskiego 14/77;
- 3) w podobszarze III przy ul. Krakowskiej 80/2 funkcjonują dwie placówki dla osób bezdomnych prowadzone przez Caritas Archidiecezji Częstochowskiej:
 - Przytulisko dla Bezdomnych Mężczyzn im. św. Brata Alberta (wsparcie całodobowe 35 bezdomnych mężczyzn);
 - Przytulisko dla Bezdomnych Rodzin (wsparcie całodobowe 30 osób bezdomnych);
- 4) w podobszarze III działa Hostel dla Bezdomnych Mężczyzn przy ul. Krakowskiej 34, prowadzony przez Fundację Chrześcijańską „Adullam” (wsparcie całodobowe dla 20 bezdomnych mężczyzn oraz aktywizacja społeczna i zawodowa osób bezdomnych).

W roku 2015 w placówkach pomocy bezdomnym z terenu rewitalizacji udzielono wsparcia 147 osobom, w tym 40 poniżej 17. roku życia (Tab. 24).

Tab. 24. Placówki dla osób bezdomnych w obszarach rewitalizacji za rok 2015 - struktura wiekowa

Placówka	Liczba osób			
	0-17 lat	18-59 lat	Powyżej 60 lat	Ogółem
Przytulisko i dla Bezdomnych Kobiet z Dziećmi „OAZA”, Noclegownia dla Bezdomnych Kobiet „OAZA”	34	36	9	79
Przytulisko dla Rodzin, Przytulisko dla Bezdomnych Mężczyzn im. św. Brata Alberta	6	41	21	68
Łącznie	40	77	30	147

Źródło: Dane MOPS

Ponadto w trakcie badań w styczniu 2016 r. w obszarze rewitalizacji odnotowano obecność 14 osób bezdomnych poza schroniskami, w tym 8 osób w podobszarze IV, 5 w podobszarze I oraz 1 w podobszarze III.

2.3.6 Kapitał ludzki i społeczny

Kapitał ludzki definiowany jest jako „wiedza, umiejętności, zdolności i inne przymioty jednostki ludzkiej, które są istotne w aktywności ekonomicznej”¹⁸. Poziom kapitału ludzkiego najczęściej wiązany jest (ze względu na dostępność danych) ze wskaźnikami dotyczącymi poziomu edukacji formalnej mieszkańców (udział osób z danym poziomem wykształcenia) oraz wynikami sprawdzianów i egzaminów w szkołach na danym obszarze. W przypadku porównań wewnątrzgminnych najlepszym miernikiem są wyniki sprawdzianu po szóstej klasie szkoły podstawowej. Wyniki sprawdzianu w Częstochowie na tle województwa śląskiego i największych jego miast są wysokie (Tab. 25). Zarówno średnie wyniki z części I testu (obejmującej język polski i matematykę), jak i wyniki cząstkowe, a także wyniki z języka angielskiego¹⁹, były wyższe niż średnia regionalna. Spośród największych miast województwa korzystniejszymi wynikami testów szóstoklasistów cechowało się tylko Bielsko-Biała.

Tab. 25. Wyniki ze sprawdzianu po szóstej klasie szkoły podstawowej w Częstochowie na tle regionu

Jednostka	2015				2016			
	część I	j. polski	matematyka	j. angielski	część I	j. polski	matematyka	j. angielski
Woj. śląskie	65,8	72,4	58,9	78,3	61,1	69,5	52,2	71,5
Bielsko-Biała	71,1	77,7	64,1	82,2	65,0	70,9	58,6	77,0
Częstochowa	68,7	76,2	60,7	80,8	64,5	74,0	54,5	74,9
Gliwice	68,2	74,0	62,0	81,5	63,1	71,2	54,6	74,8
Zabrze	63,1	69,2	56,7	75,0	59,0	67,0	50,5	67,2
Sosnowiec	65,3	72,9	57,2	79,7	61,0	69,7	51,8	73,0

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych OKE w Jaworznie

Na tle ogółu szkół w Częstochowie gorzej przedstawiała się sytuacja w szkołach obszaru zdegradowanego (Tab. 26). W obu analizowanych latach przeciętne wyniki wszystkich części sprawdzianu były nieco niższe niż w Częstochowie. Niemniej sytuacja w poszczególnych podobszarach jest różna – w podobszarze I, II i IV wyniki były tylko nieznacznie gorsze niż średnia miejska, a w niektórych wypadkach – nawet ją przewyższały. Natomiast znacząco niższe średnie wyniki osiągały dzieci w podobszarach III i V.

Tab. 26. Wyniki ze sprawdzianu po szóstej klasie szkoły podstawowej w obszarze rewitalizacji

Obszar	2015				2016			
	część I	j. polski	matematyka	j. angielski	część I	j. polski	matematyka	j. angielski
Podobszar I	67,3	69,9	64,7	69,5	61,4	71,2	51,2	61,2
Podobszar II	67,9	76,8	58,6	79,0	61,2	67,7	54,2	70,1
Podobszar III	58,4	71,2	45,2	63,5	53,6	69,5	37,2	55,3
Podobszar IV	63,5	72,0	54,5	77,0	57,1	70,4	43,4	65,2
Podobszar V	57,7	68,3	46,4	67,4	55,8	69,4	41,6	67,7
Obszar rewitalizacji	62,1	71,9	51,8	71,6	57,4	69,1	45,3	65,3
Częstochowa	68,7	76,2	60,7	80,8	64,5	74,0	54,5	74,9

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych OKE w Jaworznie

Kapitał społeczny definiować można za F. Fukuyamą jako „zestaw nieformalnych wartości i norm etycznych wspólnych dla członków określonej grupy i umożliwiających im skuteczne współdziałanie”²⁰. Jako miary poziomu kapitału społecznego używane są zwykle dwa rodzaje aktywności: aktywność

¹⁸ Human Capital Investment, An international Comparison. OECD Publishing, 1998

¹⁹ Język angielski zdawała większość uczniów, pozostałe języki – pojedyncze osoby.

²⁰ Fukuyama F., 2003, Kapitał społeczny, [w:] Harrison L. E., Huntington S. P. (red.), Kultura ma znaczenie, Zys i S-ka, Poznań.

społeczna (mierzona w oparciu o aktywność organizacji pozarządowych) i aktywność obywatelska (uczestnictwo w życiu politycznym, mierzone frekwencją wyborczą).

Frekwencja wyborcza w Częstochowie jest wysoka na tle województwa – z wyjątkiem wyborów samorządowych przekracza przeciętną frekwencję w regionie, a pośród analizowanych dużych ośrodków miejskich jest najwyższa po Bielsku-Białej (Tab. 27). Podobnie jak w całym regionie, najwyższą frekwencją w ostatnich latach cieszyły się wybory prezydenckie, a najniższą – samorządowe.

Tab. 27. Frekwencja wyborcza

Jednostka terytorialna	Wybory samorządowe				Wybory prezydenckie				Wybory do Sejmu RP			
	2010		2014		2010		2015		2011		2015	
	%	śląskie =100	%	śląskie =100	%	śląskie =100	%	śląskie =100	%	śląskie =100	%	śląskie =100
Woj. śląskie	42,94	100	43,38	100	54,92	100	49,87	100	49,5	100	52,25	100
Bielsko-Biała	45,59	106,2	42,59	98,2	61,47	111,9	55,48	111,2	58,32	117,8	59,41	113,7
Częstochowa	39,64	92,3	41,39	95,4	58,94	107,3	51,04	102,3	53,6	108,3	55,06	105,4
Gliwice	38,31	89,2	37,25	85,9	58,25	106,1	52,2	104,7	52,62	106,3	54,89	105,1
Zabrze	32,59	75,9	29,51	68,0	46,22	84,2	42,68	85,6	41,5	83,8	52,12	99,8
Sosnowiec	33,36	77,7	37,74	87,0	55,99	101,9	48,14	96,5	51,49	104,0	44,65	85,5

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych PKW

Wysoki jest również wskaźnik aktywności społecznej, mierzony jako liczba stowarzyszeń i fundacji zarejestrowanych w rejestrze REGON na 10 tys. ludności (Tab. 28). Podobnie jak w przypadku aktywności obywatelskiej, Częstochowa ustępuje jedynie Bielsku-Białej. W ciągu ostatnich 10. lat odnotowano znaczny wzrost liczby stowarzyszeń i fundacji zarejestrowanych w Częstochowie. W roku 2005 było ich 501 i 50, podczas gdy w roku 2015 odpowiednio – 712 i 164.

Tab. 28. Liczba zarejestrowanych w rejestrze REGON stowarzyszeń i fundacji na 10 tys. mieszkańców

Jednostka terytorialna	2005	2010	2014
Województwo śląskie	16	20	24
Bielsko-Biała	25	30	37
Częstochowa	22	28	36
Gliwice	17	25	31
Zabrze	11	16	19
Sosnowiec	9	12	17

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

W kilku ostatnich latach widoczny jest wzrost aktywności mieszkańców w liczbie stowarzyszeń rejestrowanych przez KRS w Częstochowie (rejon obejmuje statystyczny podregion częstochowski).

Tab. 29. Liczba stowarzyszeń, związków zawodowych i izb gospodarczych rejestrowanych przez KRS w Częstochowie

	2010	2013	2014
Stowarzyszenia	810	1 035	1 087
Związki zawodowe	98	106	110
Izby gospodarcze	2	2	2

Źródło: Diagnoza społeczno-gospodarcza Częstochowa 2015.

O rosnącym zaangażowaniu mieszkańców świadczy też zainteresowanie budżetem obywatelskim. W I edycji w roku 2015 mieszkańcy zgłosili 532 propozycje, wybierając ostatecznie 72 zadania. Kwota przeznaczona na budżet partycypacyjny wyniosła 5,7 mln zł. W II edycji w roku 2016, przy kwocie podniesionej do 6,7 mln zł, zgłoszono 761 wniosków i wyłoniono 120 zadań. W głosowaniu w czasie I edycji brało udział ok. 15 tys. mieszkańców, w II edycji już 36 tys. (18,3% uprawnionych). Rosnąca frekwencja uczestników głosowań nad budżetem obywatelskim i przyrost liczby stowarzyszeń potwierdza dobrą samoocenę mieszkańców Częstochowy w kategorii kapitał społeczny.

Mniej optymistycznych wniosków dostarcza jednak badanie ankietowe mieszkańców, przeprowadzone w roku 2013.²¹ Ankietowani częstochowianie rzadko angażują się w działania społeczne. Jeśli już podejmują taką aktywność, to częściej wybierają raczej akcje o zasięgu ogólnopolskim, np.: WOŚP, Pajacyk, niż lokalnym. 19,4% respondentów deklaruje, że w ogólnopolskich akcjach uczestniczy raz w roku. Nikła jest natomiast aktywność w działaniach lokalnych: w działania sąsiedzkie angażuje się ok. 17% badanych, w tym tylko niecałe 3% ogółu regularnie. W działania organizowane przez samorząd lub organizację społeczną angażuje się jeszcze mniej osób – odpowiednio 9% i 8%, przy czym w obu przypadkach tylko 1,5% ankietowanych zadeklarowało regularne uczestnictwo w takich działaniach.

Badani również w niewielkim stopniu poświęcają swój czas wolny na czynną działalność w różnych organizacjach, ruchach, klubach lub fundacjach. Największy, ale i tak znikomy ich odsetek, angażuje się w działalność organizacji charytatywnych pomagających dzieciom oraz osobom potrzebującym, np. ludziom starszym, ubogim, chorym czy niepełnosprawnym.

2.3.7 Poziom bezpieczeństwa i patologie społeczne

Sytuacja w Częstochowie – najważniejsze zjawiska

Dobrą samoocenę mieszkańców w zakresie bezpieczeństwa i niskiego poziomu zjawisk patologii społecznych potwierdzają dane ze statystyki przestępczości. W roku 2015 w całym woj. śląskim stwierdzono 117,2 tys. przestępstw, w tym 72,2 tys. o charakterze kryminalnym. W stosunku do roku poprzedniego było to odpowiednio o 10% i 13% mniej. W tym samym roku w Częstochowie stwierdzono 5 tys. przestępstw ogółem (spadek o 12%) i 3,8 tys. kryminalnych (spadek o 6%). Liczba przestępstw spadła we wszystkich kategoriach w ostatnich czterech latach – w większości przypadków o ok. połowę (Tab. 30). Największy spadek dotyczył zanotowanych przestępstw drogowych – było ich mniej o 68%. Nieco natomiast spadły wskaźniki wykrywalności przestępstw, niemniej na tle pozostałych dużych miast w województwie są one nadal wysokie (Tab. 31).

Tab. 30. Liczba przestępstw stwierdzonych w zakończonych postępowaniach przygotowawczych w Częstochowie i wskaźnik wykrywalności przestępstw

Kategoria	2012	2013	2014	2015	Zmiana 2012-15 [%]
Przestępstwa stwierdzone					
Ogółem	9 492	7 946	5 697	5 039	-46,9
O charakterze kryminalnym	6 285	5 123	3 999	3 771	-40,0
O charakterze gospodarczym	1 572	2 352	1 085	757	-51,8
Drogowe	1 207	609	476	387	-67,9
Przeciwko życiu i zdrowiu	286	189	194	154	-46,2
Przeciwko mieniu	4 438	3 907	2 957	2 852	-35,7
Wskaźnik wykrywalności sprawców					
Ogółem	72,4	75,0	71,0	67,1	-7,3
O charakterze kryminalnym	62,1	64,7	62,0	60,6	-2,4
O charakterze gospodarczym	93,1	95,5	90,0	80,2	-13,8
Drogowe	98,2	98,4	97,7	96,9	-1,3
Przeciwko życiu i zdrowiu	-	-	-	79,9	-
Przeciwko mieniu	-	-	-	53,9	-

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Wskaźnik przestępczości na tysiąc mieszkańców jest w Częstochowie niski – niższy zarówno od średniej dla regionu, jak i od wskaźników dla największych miast województwa. Dotyczy to także wskaźników przestępczości kryminalnej (Tab. 31).

²¹ Raport z badania ilościowego z zakresu spraw społecznych przeprowadzonego na terenie Miasta Częstochowy, Zespół Badań, Analiz i Strategii Rozwoju Edukacji Samorządowego Ośrodka Doskonalenia w Częstochowie

Tab. 31. Liczba przestępstw stwierdzonych w zakończonych postępowaniach przygotowawczych na 1000 mieszkańców oraz wskaźnik wykrywalności przestępstw

Jednostka terytorialna	Przestępstwa stwierdzone								Wskaźnik wykrywalności sprawców przestępstw [%]			
	ogółem				o charakterze kryminalnym				ogółem		o charakterze kryminalnym	
	2012	2013	2014	2015	2012	2013	2014	2015	2012	2015	2012	2015
Województwo śląskie	36,27	34,94	28,53	25,59	25,72	23,53	18,14	15,78	66,3	68,4	55,5	54,0
Bielsko-Biała	30,14	36,24	32,96	28,13	21,87	27,91	22,53	19,04	63,9	62,6	52,4	50,4
Częstochowa	25,60	34,07	24,61	22,00	16,95	21,97	17,27	16,46	72,4	67,1	62,1	60,6
Gliwice	38,80	43,48	36,30	40,94	29,47	31,23	27,35	24,85	58,5	66,1	48,7	48,5
Zabrze	44,55	41,06	28,35	23,93	34,72	32,10	19,30	17,93	60,5	58,9	52,1	48,7
Sosnowiec	44,04	39,38	37,69	33,04	29,70	27,33	22,41	21,44	63,3	67,1	51,2	53,5

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Pomimo nieznacznego wzrostu w stosunku do roku 2014, w roku 2015 utrzymywał się też w Częstochowie niższy niż ok. roku 2010 poziom szczególnie uciążliwych społecznie przestępstw (Tab. 32). Szczególnie duży spadek nastąpił w takich kategoriach przestępstw, jak bójka/pobicie, uszkodzenie mienia i kradzież (w tym pojazdu).

Tab. 32. Liczba uciążliwych społecznie przestępstw w latach 2010-2015

	Robój/ kradzież rozbójnicza	Bójka/ pobicie	Kradzież z włamaniem	Kradzież	Kradzież pojazdu	Przestępstwa narkotykowe	Uszkodzenie mienia	Ogółem
2010	196	95	880	1759	133	326	592	5991
2011	209	76	726	1722	108	484	492	5828
2012	214	103	594	1318	92	574	455	5362
2013	141	58	562	1291	78	607	345	5095
2014	126	55	549	890	57	226	304	4221
2015	142	51	540	924	63	307	276	4318
Zmiana 2010-15 [%]	-27,6	-46,3	-38,6	-47,5	-52,6	-5,8	-53,4	-27,9

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Komendy Miejskiej Policji w Częstochowie

W przestrzeni każdego miasta funkcjonują miejsca zagrożone w większym stopniu przestępczością. Wśród rejonów najbardziej zagrożonych przestępczością i wykroczeniami na terenie Częstochowy należy wymienić:

- 1) Śródmieście: Aleja Wolności, Aleja Najświętszej Maryi Panny, Aleja Kościuszki, ulice Jana III Sobieskiego, Śląska, Kilińskiego, Klasztorna, Wały Dwernickiego, św. Barbary, Szymanowskiego, Jasnogórska oraz Plac Rady Europy,
- 2) Trzech Wieszczów: ulice Słowackiego, Zana, Krasińskiego,
- 3) Ostatni Grosz: Aleja Niepodległości, ulice Bardowskiego, Bór, Równoległa, Sosnowa, Powstańców Śląskich, Skośna, Jagiellońska, Botaniczna,
- 4) Stradom: ulice Zaciszańska, Kawodrzańska, Sabinowska, Piastowska,
- 5) Parkitka: ulice Mościckiego, Okulickiego, Łódzka, Wysockiego, Bialska,
- 6) Tysiąclecie: Aleja Armii Krajowej, ulice Dekabrystów, Polskiego Czerwonego Krzyża, Obrońców Westerplatte, Szajnowicza-Iwanowa, Gwiezdna, Kosmiczna, Księżycowa,
- 7) Stare Miasto: ulice Warszawska, Berka Joselewicza, Garibaldi, Nadrzeczna, Krakowska, Ogrodowa, Mała,
- 8) Błeszno: ulice Jesienna, Bienia, Bohaterów Katynia,
- 9) Raków: Aleja Pokoju, ulice Limanowskiego, Łukasińskiego, Okrzei, Mireckiego.

Sytuacja na obszarze rewitalizacji

Dane liczbowe dotyczące zróżnicowania przestrzennego przestępczości dostępne są dla obszarów działania komisariatów policji (Tab. 33). Ponad ¼ wszystkich uciążliwych społecznie przestępstw²²

²² Dotyczy kategorii przestępstw wymienionych w Tab. 25

stwierdzano co roku na terenie działania Komisariatu Policji I. Kolejne dwa komisariaty z największą liczbą to KP VI, KP III i KP IV.

Tab. 33. Liczba przestępstw* w latach 2010-2015 wg komisariatów Policji

Komisariat		2010	2011	2012	2013	2014	2015
KP I	Liczba przestępstw	1033	949	725	593	560	466
	Odsetek ogółu [%]	25,9	24,7	21,6	25,1	29,7	26,5
KP II	Liczba przestępstw	454	472	439	292	214	221
	Odsetek ogółu [%]	11,4	12,3	13,1	12,4	11,4	12,6
KP III	Liczba przestępstw	691	641	578	394	305	296
	Odsetek ogółu [%]	17,4	16,7	17,3	16,7	16,2	16,9
KP IV	Liczba przestępstw	727	842	626	460	345	288
	Odsetek ogółu [%]	18,3	21,9	18,7	19,5	18,3	16,4
KP V	Liczba przestępstw	432	388	357	228	183	179
	Odsetek ogółu [%]	10,9	10,1	10,7	9,7	9,7	10,2
KP VI	Liczba przestępstw	644	555	625	394	277	306
	Odsetek ogółu [%]	16,2	14,4	18,7	16,7	14,7	17,4
Razem	Liczba przestępstw	3981	3847	3350	2361	1884	1756
	Odsetek ogółu [%]	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

*Dotyczy kategorii przestępstw wymienionych w Tab. 32

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Komendy Miejskiej Policji w Częstochowie

Dane dotyczące przestępczości na terenie komisariatów są trudno przekładalne na obszary rewitalizacji, ze względu na inne niż podziały administracyjne granice działania komisariatów. Obszary działania komisariatów można jednak przyporządkować do poszczególnych podobszarów rewitalizacji:

- Komisariat I: obejmuje podobszar I Podjasnogórski i II Śródmiejski. Dodatkowo zakres obszarowy komisariatu obejmuje dzielnice Gnaszyn-Kawodrza, Lisiniec i Grabówkę. Ok. 80% przestępstw popełnionych jest na obszarze zdegradowanym;
- Komisariat II :obejmuje podobszar IV Ostatni Grosz oraz dzielnice podmiejskie Stradom i Dźbów; ok. 50% przestępstw popełnianych jest w dzielnicy Ostatni Grosz;
- Komisariat IV: obejmuje podobszar III Stare Miasto oraz dzielnice Zawodzie-Dąbie, Mirów, Wyczerpy; ok. 80% przestępstw popełnianych jest na podobszarze zdegradowanym;
- Komisariat VI: obejmuje podobszar V Raków oraz dzielnice Wrzosowiak, Błesno; ok. 33% przestępstw popełnianych jest na podobszarze zdegradowanym.

Przekładając to na dostępne dane można otrzymać szacunkowe dane dotyczące wskaźników przestępczości w obszarze zdegradowanym (Tab. 34). Wszystkie podobszary z wyjątkiem podobszaru V: Raków znacząco przekraczają wskaźniki przestępczości dla miasta. Zdecydowanie najgorsza jest jednak sytuacja w położonych w centrum podobszarach I i II, gdzie wskaźnik przestępczości ok. czterokrotnie przekracza średnią dla miasta. Należy tu jednak zauważyć, iż nie jest to sytuacja wyjątkowa – śródmieścia miast (zwłaszcza o charakterze turystycznym), przez które co dzień przewijają się ogromna liczba użytkowników miasta, zazwyczaj charakteryzują się bardzo wysokimi wskaźnikami przestępczości.

Tab. 34. Wskaźniki przestępczości* w obszarach zdegradowanych dla roku 2015

Obszar	Liczba przestępstw	
	Ogółem	na 1000 mieszk.
KP I,	466	9,9
w tym podobszar I i podobszar II	80% KP I (373)	30,5
KP II,	221	8,6
w tym podobszar IV	50% KP IV (111)	13,0
KP IV,	288	8,1
w tym podobszar III	80% KP III (230)	14,7
KP VI,	306	6,1
w tym podobszar V	33% KP V (101)	4,7
Razem KP I, II, IV i VI,	1281	8,1
w tym obszar rewitalizacji	815	14,1
Częstochowa	1756	8,0

*Dotyczy kategorii przestępstw wymienionych w Tab. 32

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Komendy Miejskiej Policji w Częstochowie

Podobnych wniosków dostarcza analiza danych dotyczących interwencji Straży Miejskiej (Tab. 35). W latach 2011-2015 Straż Miejska najczęściej interweniowała w dzielnicy Stare Miasto (łącznie 45,6 tys. razy) oraz w Śródmieściu (39 tys. razy). W przeliczeniu na 1000 mieszkańców liczba interwencji w roku 2015 była najwyższa również w tych dzielnicach oraz w dzielnicy Podjasnogórskiej. Jedyną z analizowanych dzielnic, w której wskaźnik był niższy niż średnia dla miasta, był Raków.

Tab. 35. Interwencje Straży Miejskiej w latach 2011-2015

Obszar	2011	2012	2013	2014	2015	
	Liczba interwencji Straży Miejskiej					Na 1000 mieszkańców
Podjasnogórski (podobszar I)	1 739	2 567	1 527	1 535	1 844	571
Śródmieście (podobszar II)	5 624	11 133	7 568	6 797	7 990	558
Stare Miasto (podobszar III)	5 871	12 562	8 742	8 169	10 297	971
Ostatni Grosz (podobszar IV)	721	2 285	2 780	2 970	3 464	407
Raków (podobszar V)	772	2 557	2 663	3 809	4 011	188
Razem dzielnice zdegradowane	14 727	31 104	23 280	23 280	27 606	476
Częstochowa	34 067	47 362	38 377	39 748	46 002	210

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Komendy Straży Miejskiej w Częstochowie

Na podstawie posiadanych danych zostały przez Straż Miejską wytypowane miejsca szczególnie zagrożone pod względem bezpieczeństwa i porządku publicznego:

- 1) dzielnica Podjasnogórska:
 - gromadzenie się osób spożywających alkohol w rejonach pawilonów VERITAS i związane z tym przypadki zakłócania porządku publicznego,
 - zaczepianie osób udających się do klasztoru jasnogórskiego przez osoby prowadzące publiczną zbiórkę ofiar bez wymaganego zezwolenia, tzw. „przypinaczy” lub osoby żebrzące. Zjawisko to nasilone jest szczególnie w okresie szczytu pielgrzymkowego;
- 2) dzielnica Ostatni Grosz:
 - gromadzenie się młodzieży oraz osób spożywających alkohol, zakłócających spokój mieszkańcom, zanieczyszczających i dewastujących, głównie na klatkach schodowych bloków przy ul. Równoległej 38/40, Szczytowej 23, ul. Górskiej 12/16,
 - nielegalny obrót alkoholem oraz tytoniem niewiadomego pochodzenia i bez polskich znaków akcyzy na ul. Bardowskiego, co wiąże się ze spożywaniem alkoholu w miejscach zabronionych,
 - niszczenie elewacji budynków poprzez malowanie sprayem;
- 3) dzielnica Stare Miasto:
 - gromadzenie się młodzieży w rejonie bloków przy ul. Nadrzecznej i traktu „Nad Wartą”, spożywającej alkohol w miejscach zabronionych, zakłócającej porządek publiczny;
- 4) dzielnica Śródmieście:
 - spożywanie alkoholu, zakłócanie porządku publicznego, pobicia oraz wymuszenia w rejonie ul. Piłsudskiego, w tzw. „alei frytkowej”,
 - nielegalny obrót alkoholem oraz tytoniem niewiadomego pochodzenia, bez polskich znaków akcyzy na ul. Katedralnej i ul. Ogrodowej, co wiąże się ze spożywaniem alkoholu w miejscach zabronionych,
 - przebywanie osób bezdomnych, żebrzących w rejonie ul. Wilsona, na terenie przy Filharmonii,
 - spożywanie alkoholu, zanieczyszczenia terenu oraz wymuszenia w rejonie ul. Wolności, a w szczególności w okolicy, tzw. „kwadratów”;
- 5) dzielnica Raków:
 - nielegalny obrót alkoholem oraz tytoniem niewiadomego pochodzenia, bez polskich znaków akcyzy na ul. Limanowskiego i ul. Syrokomli, co wiąże się ze spożywaniem alkoholu w miejscach zabronionych,
 - zakłócanie porządku publicznego, spożywanie alkoholu w rejonie sklepów przy ul. Limanowskiego.

Czynnikami niepokojącymi jest rosnąca liczba osób dotkniętych problemami patologicznymi. Ok. 2% populacji (4 600 osób) uzależniona jest od alkoholu, ok. 5-7% populacji nadużywa alkoholu w sposób

szkodliwy, ofiarami przemocy domowej jest rocznie ok. 11 000 osób. Zjawiska przemocy i patologii społecznych zwymiarowano na podstawie danych Miejskiej Komisji Rozwiązywania Problemów Alkoholowych (Tab. 36). Połowa „Niebieskich Kart”²³ założonych w Częstochowie dotyczyła obszaru rewitalizacji. W przeliczeniu na 1000 mieszkańców zjawisko przemocy w rodzinie występowało tu ok. dwukrotnie częściej. Wysokie natężenie zjawiska dotyczyło wszystkich podobszarów – niemniej szczególnie wysokim wskaźnikiem cechowały się podobszary: III (Stare Miasto), II (Śródmieście) i V (Raków). Podobnych wniosków dostarcza analiza danych o liczbie wniosków w sprawie skierowania na leczenie odwykowe. Szczególnie wysoka w stosunku do liczby mieszkańców była liczba wniosków na Starym Mieście.

Tab. 36. Liczba założonych „Niebieskich Kart”, wniosków w sprawie leczenia odwykowego oraz dzieci objętych pomocą MKRPA w zakresie wyjazdów wypoczynkowych

Wyszczególnienie		Miasto	Obszar rewitalizacji	Podobszar I	Podobszar II	Podobszar III	Podobszar IV	Podobszar V
Założone „Niebieskie Karty” przez Zespół Interdyscyplinarny	liczba	850	425	30	146	89	35	125
	na 1000 mieszkańców	3,9	7,5	4,7	8,5	8,6	6,3	7,2
Wnioski złożone do MKRPA w sprawie leczenia odwykowego	liczba	363	136	5	25	47	15	44
	na 1000 mieszkańców	1,7	2,4	0,8	1,5	4,5	2,7	2,5
Dzieci objęte pomocą MKRPA w zakresie wyjazdów wypoczynkowych	liczba	149	75	10	12	23	9	21
	na 1000 mieszkańców	0,7	1,3	1,6	0,7	2,2	1,6	1,2

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Urzędu Miasta

Informacji o skali patologii społecznych w obszarze rewitalizacji dostarczają także dane Częstochowskiego Centrum Interwencji Kryzysowej. Pomocą centrum objętych było 201 osób, w tym 45 dzieci. Największa liczba wspartych osób (w tym wspartych dzieci) – zarówno w wartościach bezwzględnych, jak i w przeliczeniu na 1000 mieszkańców, pochodziła z podobszarów V i III. Szczególnie dużym natężeniem zjawisk patologicznych, w tym przemocy w rodzinie, cechuje się Stare Miasto (Tab. 37).

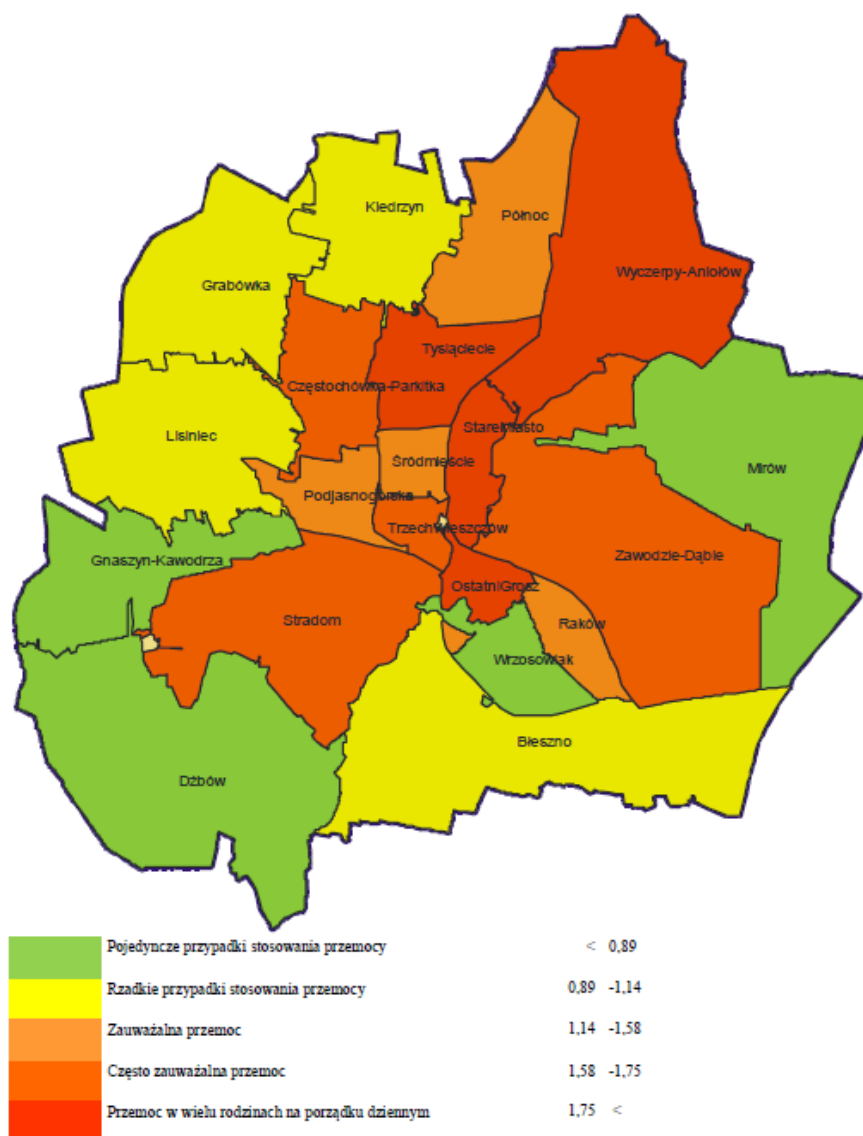
Tab. 37. Osoby objęte pomocą Częstochowskiego Centrum Interwencji Kryzysowej (CCIK)

Wyszczególnienie		Obszar rewitalizacji	Podobszar I	Podobszar II	Podobszar III	Podobszar IV	Podobszar V
Osoby objęte pomocą CCIK	liczba	201	3	44	51	18	85
	na 1000 mieszkańców	3,5	0,5	2,6	4,9	3,2	4,9
Dzieci objęte pomocą CCIK	liczba	45	0	7	18	2	18
	na 1000 mieszk. 0-18 lat	5,5	0,0	3,1	10,6	2,5	7,0
Osoby objęte pomocą CCIK - przemoc	liczba	80	1	18	31	7	23
	na 1000 mieszkańców	1,4	0,2	1,0	3,0	1,3	1,3
Dzieci objęte pomocą CCIK - przemoc	liczba	32	0	7	18	2	5
	na 1000 mieszk. 0-18 lat	3,9	0,0	3,1	10,6	2,5	1,9
Osoby w hostelu CCIK	liczba	53	0	13	22	4	14
	na 1000 mieszkańców	0,9	0,0	0,8	2,1	0,7	0,8
Dzieci w hostelu CCIK	liczba	33	0	7	15	2	9
	na 1000 mieszk. 0-18 lat	4,0	0,0	3,1	8,8	2,5	3,5

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Urzędu Miasta

W opinii ankietowanych mieszkańców Częstochowy obszar rewitalizacji należy do części miasta najbardziej dotkniętych przemocą domową (Ryc. 4). Najgorzej sytuację oceniali mieszkańcy dzielnic Stare Miasto i Ostatni Grosz.

²³ Procedura „Niebieskiej Karty” obejmuje ogół czynności podejmowanych i realizowanych w związku z uzasadnionym podejrzeniem zaistnienia przemocy w rodzinie.

Ryc. 4. Zjawisko przemocy domowej w poszczególnych dzielnicach Częstochowy

Źródło: Raport z badania ilościowego z zakresu spraw społecznych przeprowadzonego na terenie Miasta Częstochowy, Zespół Badań, Analiz i Strategii Rozwoju Edukacji Samorządowego Ośrodka Doskonalenia w Częstochowie

2.3.8 Problemy społeczne w świetle badań obszarów zdegradowanych

W ramach Miejskiego Programu Rewitalizacji Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Częstochowie prowadził w latach 2011-2015 diagnozy wybranych obszarów zdegradowanych; w roku 2011 – Rakowa (ul. Limanowskiego), w roku 2012 – Starego Miasta (rejon Starego Rynku), w roku 2015 – dzielnicy Ostatni Grosz.

Podobszar III - Stare Miasto (rejon Starego Rynku)²⁴

Rejon Starego Rynku określono jako obszar, w którym następuje kumulacja problemów społecznych na skalę niespotykaną w innych częściach miasta. Charakterystyczną dla badanych osób i rodzin była sytuacja nakładania się wielu problemów. Ich źródłem jest często bezrobocie (w tym bezrobocie długotrwałe), które wywołuje narastanie kolejnych problemów. Utrata pracy powoduje dalsze konsekwencje w postaci zniechęcenia oraz zdecydowanego obniżenia aktywności. Długotrwałe

²⁴ Kowalski, H., *Mapa zasobów i potrzeb rejonu Starego Rynku w Częstochowie*. Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Częstochowie, grudzień 2012

bezrobocie bardzo często wiąże się z wywoływaniem lawiny kolejnych następstw związanych z sytuacją nieradzenia sobie z bieżącymi problemami życiowymi i rodzinnymi. Charakterystyczne dla tego rejonu miasta są międzypokoleniowe przypadki dziedziczenia biedy, a utrwalony przez lata brak aktywności w postaci bezrobocia staje się sposobem na życie. Dużo rodzin z tego rejonu dotkniętych jest patologiami: alkoholizmem, przemocą, przestępstwami przeciwko mieniu, porządkowi publicznemu, narkomanią, zaś wiele tych problemów dotyczy ludzi młodych.

Stare Miasto jest obszarem gdzie osiedlają się rodziny, które musiały opuścić mieszkania w innych częściach miasta, m.in. na skutek eksmisji sądowych i zasiedliły lokale socjalne. Dane dotyczące stażu zamieszkiwania w rejonie Starego Rynku potwierdzają, iż dzielnica Stare Miasto stała się obszarem, na którym mieszka się raczej z konieczności. Osoby o stażu zamieszkiwania do 10 lat liczą w sumie 40,8% całej populacji, są to dane charakterystyczne nie dla stabilnych społeczności, lecz dla społeczności, która charakteryzuje się dużą dynamiką napływu ludności (dużą mobilnością społeczną). Znaczący napływ ludności nastąpił przy tym po roku 1989 na skutek narastającego bezrobocia i zmiany stosunków własnościowych w komunalnych zasobach mieszkaniowych. W zdecydowanie mniejszej skali występuje także zjawisko odwrotne, polegające na przeprowadzce z rejonu Starego Rynku w inne rejony miasta.

Wg autora badania widoczna jest marginalizacja całej społeczności, wykazującej cechy wykluczenia społecznego, o niskim (uśpionym) potencjale społecznym. Społeczność ta wspomagana jest przez instytucje i organizacje o sumarycznie wysokim potencjale pomocowym, który nie przekłada się jednak na wzrost aktywności beneficjentów tej pomocy. Można nawet mówić o uzależnieniu osób i rodzin od instytucji i organizacji pomagających. Konieczne są zatem – wg autora opracowania – działania aktywizujące, mobilizujące, inicjujące działania oddolne i współpracę, wspierające lokalnych liderów oraz służące odbudowie więzi społecznych i tożsamości lokalnej.

Podobzar IV – Ostatni Grosz²⁵

Podobnie jak w przypadku Starego Rynku i w tym obszarze za kluczowy problem uznano wysoki poziom bezrobocia. Wysokie i długotrwałe bezrobocie sprzyja powstawaniu ubóstwa, dysfunkcji życia rodzinnego i całej lokalnej społeczności, podlegającej stygmatyzacji. W dzielnicy najgorszą sławą „cieszą się” takie ulice, jak Bardowskiego i Bór, których wygląd nie uległ zasadniczym zmianom od okresu powojennego. W tym rejonie znajduje się wiele nielegalnych punktów sprzedaży alkoholu, papierosów oraz pijackich melin.

Częste są przypadki bezrobocia długotrwałego – sięgającego kilku czy nawet kilkunastu lat. Powszechność i długotrwałość bezrobocia powoduje, że wśród mieszkańców postrzegane jest ono jako zjawisko „normalne” i „naturalne” – w badaniach dotyczących największych problemów nurtujących społeczność Ostatniego Grosza bezrobocie pojawiło się na odległym miejscu.

Wysokie bezrobocie powoduje znaczną nadreprezentację osób w wieku produkcyjnym wśród beneficjentów pomocy społecznej – wśród ankietowanych korzystających z pomocy osoby w wieku 26-60 lat stanowili 55% beneficjentów. Problemem jest także niskie wykształcenie, utrudniające poszukiwanie pracy – 45,1% wszystkich osób objętych pomocą społeczną posiadało wykształcenie zasadnicze zawodowe, a 37,6% podstawowe.

Badanie wykazało bardzo wysoki odsetek osób utrzymujących się z niezarobkowych źródeł. Tylko 13,5% rodzin utrzymywało się z pracy na etacie. Pozostali badani najczęściej wspomagają się wszelkiego rodzaju zasiłkami lub podejmują dorywczą pracę.

Niepokojącym zjawiskiem jest proces utrwalania się ubóstwa. Z przeprowadzonej diagnozy wynika, że dziedziczenie niskiego statusu materialnego nie jest zjawiskiem odosobnionym. Spotyka on najczęściej przedstawicieli rodzin o niskich dochodach, o najniższym wykształceniu i co za tym idzie – niskich kwalifikacjach. Szczególnie zagrożoną ubóstwem grupą są osoby młode – w badanych gospodarstwach ludzi młodych odsetek osób narażonych na trwałe ubóstwo był wyraźnie wyższy niż

²⁵ Kowalski, H., Mapa zasobów i potrzeb dzielnicy Ostatni Grosz. Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Częstochowie, luty 2015

w gospodarstwach ludzi starszych. Wysoki jest odsetek osób korzystających ze wsparcia organizacji pomocowych i charytatywnych. Działalność tych podmiotów stanowi bardzo ważne uzupełnienie i ma charakter komplementarny dla działań instytucjonalnych, jednak dzielnica Ostatni Grosz ma bardzo skromne zasoby organizacji, stowarzyszeń oraz fundacji, które mogłyby wspierać pomoc społeczną o charakterze instytucjonalnym. Szczególnie brakuje organizacji, stowarzyszeń i fundacji statutowo wspierających rodzinę w całej jej strukturze: rodziców, dzieci, młodzież, seniorów. Potrzebne jest także wsparcie w różnych płaszczyznach: materialnej, socjalnej, edukacyjnej, kulturalnej.

Zdiagnozowano także na obszarze badania takie zjawiska, jak niski kapitał społeczny i roszczeniowe postawy, osłabienie więzi społecznych, dysfunkcje i konflikty w rodzinie, w tym przemoc i agresję wśród młodzieży, konflikty w otoczeniu sąsiedzkim oraz obniżone relacje społeczne ograniczające się co najwyżej do najbliższego otoczenia.

Powszechne są także problemy związane z utrzymaniem mieszkania, przejawiające się w powszechnym zjawisku zadłużenia mieszkań, a także rozwijającej się szarej strefie wynajmu mieszkań o obniżonym standardzie. Struktura mieszkań zamieszkiwanych przez ankietowanych odbiega w sposób zdecydowany od struktury zasobów mieszkaniowych Częstochowy. Najwięcej rodzin zamieszkiwało w zasobach komunalnych (38,5%) oraz mieszkaniach wynajmowanych u prywatnych właścicieli (33,3%). W mieszkaniach spółdzielczych mieszkało 14,1% respondentów, a tylko 7,4% posiadało mieszkania własnościowe. Wyraźnie niższy niż przeciętna w Częstochowie (por. Tab. 53) był standard mieszkań mierzony dostępem do podstawowych instalacji. Centralne ogrzewanie posiadało 50,7% mieszkań, gaz sieciowy – 34,3%, gaz z butli – 51,4%, bieżącą wodę – 85,7%, kuchnie węglowe – 39,3%, łazienki – 73,6%, ubikacje – 81,4%. Na negatywne postrzeganie miejsca zamieszkania przez respondentów wpływa przede wszystkim dekapitalizacja sfery materialnej: powszechnie rzucający się w oczy brud, zdewastowane chodniki, dziurawe drogi, zły stan techniczny nieremontowanych od wielu dziesięcioleci budynków.

Do największych problemów w środowisku zamieszkania ankietowani zaliczali alkoholizm (74% wskazań), następnie brak miejsca do spędzania wolnego czasu dla dzieci i młodzieży (66%), wandalizm osiedlowy (63%), niski poziom czystości (60%), brak dbałości o środowisko otaczające miejsce zamieszkania (49%), kradzieże (49%). Do innych ważnych problemów artykułowanych przez ankietowanych zaliczono: słabe wykorzystanie istniejących miejsc spędzania czasu wolnego, brak miejsc parkingowych, zagrożenie mienia prywatnego, przemoc, brak wyczulenia mieszkańców na potrzeby pomocy, narkomanię, niewystarczające rozpoznanie potrzeb osób wymagających pomocy, brak porządku publicznego związany z uciążliwością barów, pubów.

Podobszar V – Raków²⁶

Badania dokonano w roku 2011 wśród mieszkańców bloków przy ul. Limanowskiego 47 i 49, miały zatem znacznie mniejszy zasięg niż pozostałe i obejmowały swoistą enklawę biedy w dzielnicy Raków. Spośród 558 osób (tj. ok. 250 rodzin) zamieszkujących budynki w momencie badania z pomocy MOPS korzystało 68 rodzin, w tym 67 osób niepracujących. Wg autorów diagnozy mieszkańcy tych dwóch bloków nie utożsamiali się z miejscem zamieszkania, z wyjątkiem osób, które mieszkają w nich 20 lat, od czasu gdy byli pracownikami Huty. Od czasu, kiedy Huta znacznie ograniczyła zatrudnienie, jakość życia mieszkańców uległa pogorszeniu. Sytuacja uległa dalszemu pogorszeniu od kiedy do bloków napływają nowi mieszkańcy (mieszkań komunalnych) i rotacja lokatorów jest bardzo duża.

Mieszkańcy utrzymywali słabe stosunki sąsiedzkie. Jedynie dzieci i młodzież mają kolegów i koleżanki z innych klatek lub z innych bloków. W przekonaniu mieszkańców dzielnica Raków jest dzielnicą gorszą na tle miasta, a ich bloki są jednymi z najgorszych. Wpływ na to mają warunki mieszkaniowe, brak infrastruktury i niekorzystne zjawiska, takie jak alkoholizm, wandalizm, czy

²⁶ Kidawa, P., Baron, J., Mapa Zasobów i Potrzeb dla Dzielnicy Raków ul. Limanowskiego 47 i 49 „Limanowskiego Reaktywacja” Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Częstochowie, 2011

kradzieże. Problemy wskazywane przez ankietowanych można podzielić na kilka grup (wg malejącej liczby wskazań):

- niski poziom czystości i za mało miejsca do spędzania wolnego czasu dla dzieci i młodzieży,
- alkoholizm i wandalizm osiedlowy,
- słabe wykorzystanie i zaniedbanie niektórych istniejących miejsc w przestrzeni publicznej,
- kradzież, zagrożenie mienia prywatnego i niewystarczające rozpoznanie potrzeb osób wymagających pomocy,
- brak parkingu, brak porządku publicznego, brak wyczerpania mieszkańców na potrzeby.

Stopień zaangażowania mieszkańców we wspólne sprawy, wg oceny autorów, był znikomy. Lokatorzy z uwagi na brak porozumiewania się między sobą niezbyt chętnie podejmują jakieś wspólne działania. Panuje też przekonanie, że sami nie są w stanie rozwiązać problemów. Jednocześnie z badań wynika, że 45% respondentów włączyłaby się w działania grupy zorganizowanej.

Efektom diagnozy i podjętych przez Zespół ds. Organizowania Społeczności Lokalnej MOPS wraz z Partnerstwem na Rzecz Społeczności Lokalnej „Raków Reaktywacja” w ramach działań środowiskowych i współpracy partnerskiej była zmiana wizerunku podwórka przy ul. Limanowskiego 47/49 z pomocą wspomnianych organizacji i mieszkańców dzielnicy.

2.4 Sfera gospodarcza

2.4.1 Przedsiębiorczość i rynek pracy

Liczba podmiotów gospodarczych w Częstochowie wzrosła od roku 2005 o 5,5%. Dynamika gospodarcza mierzona wzrostem liczby podmiotów była na tle regionu stosunkowo niska – wzrost liczby podmiotów w woj. śląskim był prawie dwukrotnie wyższy. Wyższym przyrostem podmiotów gospodarczych cechowały się także pozostałe największe miasta regionu – z wyjątkiem Sosnowca, gdzie zanotowano poważny spadek liczby podmiotów gospodarczych.

Tab. 38. Liczba podmiotów gospodarczych

Jednostka terytorialna	2005	2010	2014	2015	Zmiana 2005-2015 [%]
Województwo śląskie	426 266	451 635	461 933	465 779	9,3
Bielsko-Biała	23 575	24 937	25 612	25 902	9,9
Częstochowa	25 346	26 725	26 667	26 744	5,5
Gliwice	20 936	23 255	23 994	24 065	14,9
Zabrze	14 994	16 407	16 494	16 498	10,0
Sosnowiec	25 356	24 369	23 329	23 249	-8,3

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Jednym z ważniejszych wskaźników poziomu rozwoju gospodarki lokalnej jest liczba podmiotów gospodarczych na 10 tys. ludności (Tab. 39). Wskaźnik ten w Częstochowie systematycznie rośnie – jednak o ile na tle regionu jest wyższy, to na tle najsilniejszych ośrodków konkurencyjnych (Bielska-Białej i Gliwic) – znacząco niższy. Bardzo wysoki i stale rosnący jest natomiast wskaźnik prowadzenia działalności gospodarczej przez osoby fizyczne. Z jednej strony świadczy to o wysokim poziomie przedsiębiorczości częstochowian, z drugiej jednak może świadczyć o konieczności poszukiwania źródeł utrzymania poza pracą najemną w większych przedsiębiorstwach.

Tab. 39. Podmioty gospodarcze na 10 tys. ludności i osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą

Jednostka terytorialna	Podmioty wpisane do rejestru REGON na 10 tys. ludności				Osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą na 100 osób w wieku produkcyjnym			
	2005	2010	2014	2015	2005	2010	2014	2015
Województwo śląskie	910	974	1 007	1 019	10,7	11,4	11,6	11,7
Bielsko-Biała	1 333	1 427	1 480	1 501	14,9	16,4	16,9	17,1
Częstochowa	1 027	1 127	1 159	1 172	12,3	13,4	13,8	13,9
Gliwice	1 050	1 238	1 301	1 312	10,5	12,5	12,9	13,0
Zabrze	784	904	931	936	8,1	9,3	9,3	9,3
Sosnowiec	1 122	1 123	1 115	1 121	13,3	13,6	13,6	13,7

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Rolę tego ostatniego czynnika w kształtowaniu się zjawiska samo zatrudnienia może potwierdzać spadająca liczba pracujących w podmiotach zatrudniających powyżej 9 osób (Tab. 40). Negatywny

trend zaznacza się zwłaszcza na tle rosnącej liczby pracujących w regionie, a przede wszystkim takich ośrodków jak Bielsko-Biała i Gliwice. Ponieważ równolegle nastąpił spadek liczby osób bezrobotnych, widoczne jest przeniesienie ciężaru tworzenia nowych miejsc pracy na mikroprzedsiębiorstwa lub poszukiwanie pracy poza Częstochową. Warto jednak pamiętać, że spadkowi liczby pracujących towarzyszy także regres ludnościowy miasta, a zwłaszcza kurcząca się liczba osób w wieku produkcyjnym (por. rozdz. 2.3.1 i 2.3.2).

Tab. 40. Pracujący (bez podmiotów gospodarczych o liczbie pracujących do 9 osób)

Jednostka terytorialna	2005	2010	2011	2012	2013	2014	Zmiana 2005-2014 [%]
Województwo śląskie	1 097 204	1 183 147	1 183 573	1 178 147	1 180 927	1 187 471	8,2
Bielsko-Biała	59 275	68 742	68 538	69 266	71 492	73 630	24,2
Częstochowa	72 800	75 793	74 795	73 446	71 140	70 805	-2,7
Gliwice	62 754	71 379	74 558	74 734	74 664	77 937	24,2
Zabrze	38 931	42 580	40 565	40 877	40 391	39 792	2,2
Sosnowiec	47 966	50 222	48 667	47 128	46 818	45 608	-4,9

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Miarą ożywienia gospodarczego w Częstochowie jest wzrost nakładów inwestycyjnych w przedsiębiorstwach. W roku 2014 było to 953,9 mln zł (4120 zł w przeliczeniu na mieszkańca), rok wcześniej – 694,8 mln zł (2 981 zł na mieszkańca). Nakłady w przeliczeniu na mieszkańca w Częstochowie zbliżyły się w tym ostatnim roku do przeciętnych nakładów w regionie (4 180 zł na osobę), niemniej były wyraźnie niższe niż w Bielsku-Białej (5 906 zł) czy w Gliwicach (8 672 zł).

Jednym z mierników koniunktury gospodarczej jest budownictwo mieszkaniowe. Aktywność budowlana w Częstochowie była w ostatnich latach mniejsza niż pod koniec poprzedniej dekady. O ile w roku 2010 oddano do użytkowania 561 mieszkań, w tym 94 na sprzedaż lub wynajem, to w roku 2015 mniej niż połowę tej liczby, w tym tylko 54 przeznaczone było na rynek. W całym analizowanym okresie oddano do użytkowania w Częstochowie 2,2 tys. mieszkań, większość z nich była jednak budowana na własne potrzeby inwestora, a jedynie 473 na sprzedaż lub wynajem. Odnosząc to do liczby mieszkańców można uznać ruch budowlany w Częstochowie za dość umiarkowany – liczba mieszkań oddanych na 1000 mieszkańców była niższa niż w woj. śląskim, szczególnie jednak niska była aktywność inwestorów budujących na sprzedaż lub wynajem (Tab. 41). Prawdopodobnie spadek ten jest pochodną osłabienia popytu na mieszkania deweloperskie po roku 2010 (efekt globalnego kryzysu gospodarczego). Widoczne jest, że mieszkania budowane kilka lat temu, dopiero w ostatnim okresie zyskiwały nabywców. Może to oznaczać znaczne ożywienie rynku nieruchomości w najbliższym czasie.

Tab. 41. Mieszkania oddane do użytkowania w latach 2010-15

Jednostka terytorialna	2010	2015	2010-2015		2010	2015	2010-2015	
	Ogółem (oddane)		na 1000 mieszk.		Ogółem (na sprzedaż lub wynajem)		na 1000 mieszk.	
Województwo śląskie	9 727	9 713	56 887	12,4	2 348	2 568	10 445	2,3
Bielsko-Biała	530	434	3 188	18,3	193	222	1 026	5,9
Częstochowa	561	246	2 249	9,7	94	54	473	2,0
Gliwice	314	275	1 655	8,9	209	136	523	2,8
Zabrze	46	205	962	5,4	0	76	448	2,5
Sosnowiec	102	93	1 025	4,8	0	1	408	1,9

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Częstochowa jest jednym z najważniejszych ośrodków pielgrzymkowych w Europie. W roku 2015 na Jasną Górę przybyło 3,7 mln pielgrzymów (w roku 2012 – 3,3 mln). Klasztor zwiedzało 3 882 zorganizowanych grup z 74 krajów, łącznie 90 838 pielgrzymów zagranicznych (w 2012 r. – 80 tys.). na tym tle zaskakujące są stosunkowo słabe wskaźniki dotyczące bazy turystycznej – zwłaszcza wyższej kategorii. Wg danych GUS w roku 2014 w Częstochowie funkcjonowało 11 całorocznych obiektów noclegowych, oferujących niespełna 2 tys. miejsc oraz 1 obiekt sezonowy (na ok. 490 miejsc). W tej liczbie było jednak tylko 7 hoteli z niespełna 800 miejscami. W roku 2014 udzielono w Częstochowie ponad 237 tys. noclegów, w tym niespełna połowę w hotelach. Liczba miejsc noclegowych w Częstochowie na tysiąc mieszkańców jest wyższa niż w województwie, jednak biorąc pod uwagę liczbę odwiedzających miasto nie jest to wskaźnik imponujący. Zaskakująco niska jest

także liczba udzielonych noclegów – zarówno w liczbach bezwzględnych, jak i na tysiąc mieszkańców. Nieduże, w stosunku do liczby przybywających na Jasną Górę pielgrzymów zainteresowanie noclegami w hotelach częstochowskich wynika z tradycyjnego modelu ograniczającego zainteresowanie przybywających do obszaru Jasnej Góry. Większość pielgrzymek organizowana jest w sposób zatrzymujący przybywających tylko na uroczystości religijne.

Tab. 42. Obiekty noclegowe i ich wykorzystanie

	Miejsca noclegowe całoroczne				Udzielone noclegi ogółem I-XII			
	liczba		na 1000 mieszkańców		liczba		na 1000 mieszkańców	
	ogółem	hotele	ogółem	hotele	ogółem	hotele	ogółem	hotele
Województwo śląskie	41 846	20 276	9,80	5,67	4 689 559	2 308 073	1 020,94	613,90
Bielsko-Biała	1 696	1 233	10,12	8,20	208 821	150 505	1 203,84	986,58
Częstochowa	1 968	792	10,61	3,49	237 334	108 654	1 025,08	473,66
Gliwice	1 726	1 206	9,33	7,94	212 144	157 280	1 146,77	1 037,76
Zabrze	633	431	3,56	3,09	84 362	73 614	474,44	447,98
Sosnowiec	417	373	1,98	1,98	61 189	47 660	291,03	291,03

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Zaskakująco niskie jest także nasycenie podmiotami związanymi z usługami gastronomicznymi. W roku 2015 było w Częstochowie ponad 500 takich podmiotów – o 8% mniej niż w roku 2010. Spadek liczby podmiotów dotyczył co prawda całego regionu, jednak w Częstochowie był znacznie wyższy. Bardzo niskie jest natomiast nasycenie podmiotami gastronomicznymi (jedynie 2,3 na 1000 mieszkańców), mniej niż w regionie i znacznie mniej niż w Bielsku-Białej. Niewielkie nasycenie podmiotami gastronomicznymi świadczy o słabym wykorzystaniu ogromnej liczby odwiedzających miasto – także jako katalizatora pozytywnych zmian gospodarczych w obszarach zdegradowanych w śródmieściu Częstochowy. Niekorzystnym zjawiskiem, świadczącym o słabości oferty turystycznej miasta (poza Jasną Górą), jest regularnie spadająca frekwencja w częstochowskich muzeach – o ile w roku 2010 było ich prawie 140 tys., to w roku 2014 już tylko 50 tys.²⁷

Tab. 43. Podmioty związane z usługami gastronomicznymi (sekcja I, dział 56 PKD 2007)

Jednostka terytorialna	Liczba podmiotów			na 1000 mieszkańców	
	2010	2015	zmiana 2010-15 [%]	2010	2015
Województwo śląskie	13 371	12 747	-4,7	2,9	2,8
Bielsko-Biała	654	631	-3,5	3,7	3,7
Częstochowa	565	522	-7,6	2,4	2,3
Gliwice	540	540	0,0	2,9	2,9
Zabrze	334	344	3,0	1,8	2,0
Sosnowiec	729	697	-4,4	3,4	3,4

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

2.4.2 Struktura gospodarki

Ze względu na wpływ na rynek pracy istotnym jest proces przeobrażeń dużych podmiotów gospodarczych. Do roku 2004 największym pracodawcą w Częstochowie była Huta Częstochowa, zatrudniająca ogółem 5 600 pracowników. Po przeprowadzonym procesie restrukturyzacji huta zatrudnia jednak obecnie tylko kilkaset osób. Dawny przemysł włókienniczy dziś reprezentuje firma Polontex oraz Stradom. Na terenie dawnej fabryki włókienniczej powstał swoisty park przemysłowy generujący blisko 2 tys. miejsc pracy w kilkudziesięciu podmiotach.

Powyższe branże utraciły w wyniku przemian dominujące znaczenie w lokalnej gospodarce. Główną branżą dla Częstochowy stał się przemysł produkujący części samochodowe. Największym tu podmiotem jest koncern TRW, zatrudniający w swoich 4 zakładach ponad 4 tys. pracowników. Branża

²⁷ Dane wg GUS.

produkcji części samochodowych reprezentowana jest także przez takie zakłady, jak CSF przy ul. Legionów, zakłady Brembo, Gomma, CGR, GST Safety Textiles. Do branż przemysłu rozwijających się w Częstochowie należy też hutnictwo szkła, przemysł spożywczy, produkcja urządzeń elektrycznych, zabawek i opakowań.

Przekształcenia gospodarcze Częstochowy widoczne są także w zmianach struktury zatrudnienia (Tab. 44). Po roku 2005 wyraźnie, o ok. 5 p.p., spadł udział pracujących w przemyśle i budownictwie, wzrósł w tym okresie natomiast udział pracujących w handlu i usługach.

Tab. 44. Pracujący wg grup sekcji PKD

Grupy sekcji wg PKD	rok	Odsetek pracujących [%]	
		Woj. śląskie	Częstochowa
Przemysł i budownictwo	2005	42,6	42,4
	2010	39,8	39,6
	2014	38,6	37,1
Handel; naprawa pojazdów samochodowych; transport i gospodarka magazynowa; zakwaterowanie i gastronomia; informacja i komunikacja	2005	18,5	20,6
	2010	19,2	21,6
	2014	20,0	22,9
Działalność finansowa i ubezpieczeniowa; obsługa rynku nieruchomości	2005	3,8	3,9
	2010	3,8	3,1
	2014	3,7	3,2
Pozostałe usługi	2005	29,1	32,0
	2010	29,3	33,2
	2014	29,8	34,2

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Dostrzegalne w ostatnich latach jest przyspieszenie procesu koncentracji handlu. W grudniu 2014 r. odnotowano 6 hipermarketów, 45 supermarketów (przyrost od roku 2010 o 22 obiekty), 1 dom towarowy, 3 domy handlowe. Koncentracja handlu widoczna jest w następujących zmianach w przestrzeni miasta:

- budowa Galerii Jurajskiej (powierzchnia całkowita 130 000 m², pow. najmu 49 000 m², 2 000 miejsc parkingowych, liczba odwiedzających galerię w roku 2015 – 6,2 mln osób),
- powstanie dużych centrów handlowych: dzielnica Północ, skrzyżowanie przy ul. Kisielewskiego (M1), przy skrzyżowaniu trasy DK-1 z al. Jana Pawła II (Castorama, Tesco), Raków przy skrzyżowaniu al. Niepodległości z ul. Jagiellońską (Jagiellończycy), Parkitka przy ul. Okulickiego (OBI), przy ul. Jagiellońskiej (Makro),
- rozwój średniej wielkości marketów „sieciowych” obsługujących osiedla mieszkalne (sieci Biedronka, Lidl, Tesco, Żabka, Lewiatan itp.).

Tego typu koncentracja stanowi zagrożenie dla dotychczasowego modelu handlu opartego na małych sklepach osiedlowych. Rozwój Galerii Jurajskiej miał pewien negatywny wpływ na atrakcyjność handlową głównej częstochowskiej ulicy – Alei Najświętszej Maryi Panny. Słabszy popyt na lokale sklepowe widoczny jest w dzielnicach dotkniętych zjawiskami kryzysowymi (stary Raków, Aleja Pokoju, ul. Krakowska).

2.5 Sfera środowiskowa

2.5.1 Jakość powietrza

Danych o jakości powietrza w Częstochowie dostarcza Program ochrony powietrza dla terenów województwa śląskiego (dalej POP)²⁸. Miasto Częstochowa stanowi osobną strefę dla której prowadzony jest monitoring i coroczną ocenę jakości powietrza. Na terenie miasta Częstochowy pomiary zanieczyszczeń powietrza prowadzone są na trzech stacjach typu miejskiego (przy ul. Zana 6, ul. Baczyńskiego 2 i Alei Armii Krajowej 3). Do głównych zanieczyszczeń powietrza, dla których prowadzona jest ocena, należą pyły zawieszone, dwutlenek siarki, tlenki azotu, benzo(a)piren. W POP stwierdzono poprawę stanu powietrza w Częstochowie. Stężenia średnioroczne PM10, mierzone na

²⁸ Uchwała Sejmiku Województwa Śląskiego nr IV/57/3/2014 z dnia 14 listopada 2014 r.

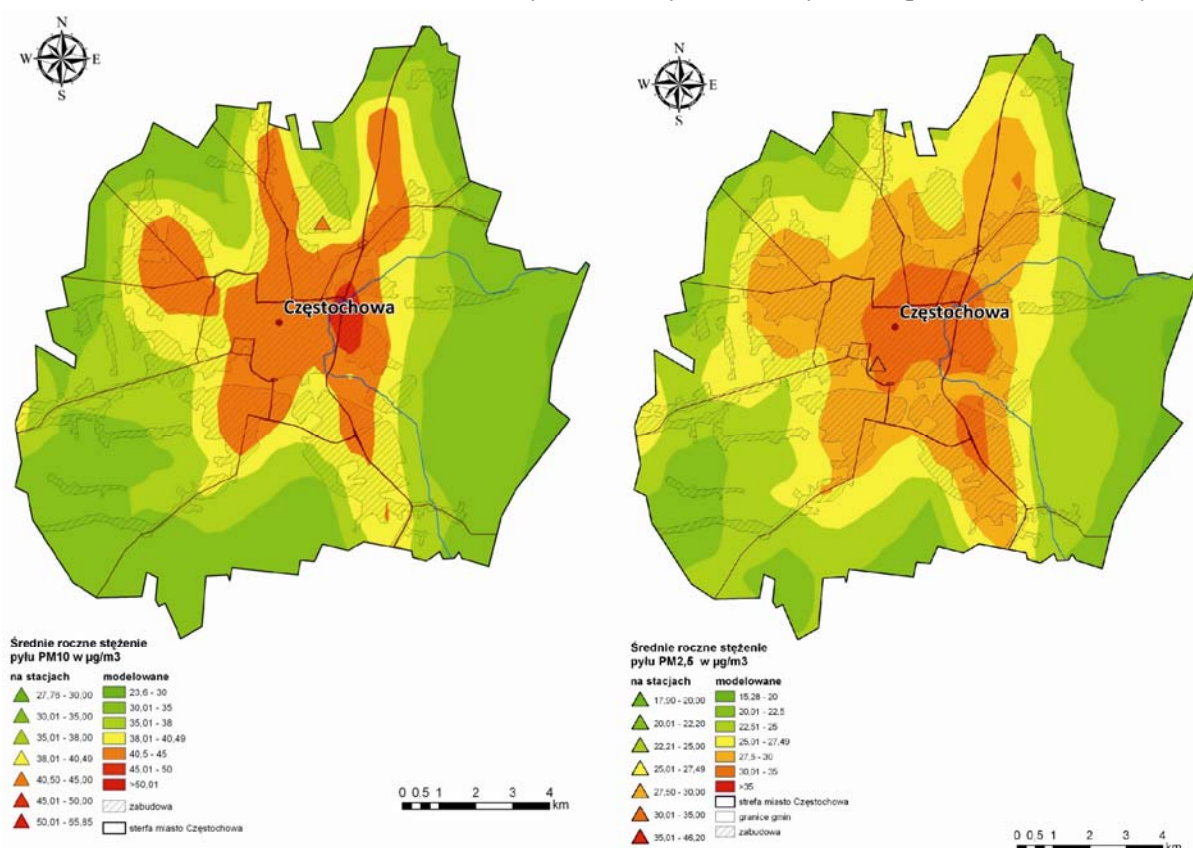
stacji przy ul. Baczyńskiego, zmieniły się o ok. 10%, emisja PM_{2,5} o 36% w ciągu trzech lat. Pomimo poprawy stanu powietrza na terenie Częstochowy zanotowano przekroczenia dopuszczalnych norm jakości powietrza dla pyłów zawieszonych PM₁₀ i PM_{2,5}, benzo(a)pirenu oraz – w mniejszej skali – dwutlenku azotu (Tab. 45).

Tab. 45. Obszary narażenia na ponadnormatywne stężenia zanieczyszczeń.

Narażenia na ponadnormatywne stężenia:	Powierzchnia obszaru narażenia [km ²]	% powierzchni strefy	Liczba narażonych mieszkańców
średnioroczne pyłu PM ₁₀ (>40 µg/m ³)	30,0	18,8	44 211
24-godzinne pyłu PM ₁₀ (>50 µg/m ³) powyżej 35 dni w roku	160	100	235 798
średnioroczne pyłu PM _{2,5} (>27 µg/m ³)	49,4	30,9	72 860
średnioroczne benzo(a)pirenu (1ng/m ³)	160	100	235 798
średnioroczne dwutlenku azotu (>40 µg/m ³)	15	9,4	15 106

Źródło: Program ochrony powietrza dla terenów województwa śląskiego - wyniki modelowania matematycznego.

Do najbardziej szkodliwych zanieczyszczeń powietrza należą pyły zawieszone (PM₁₀, PM_{2,5}). Cały obszar miasta stanowi strefę narażenia na ponadnormatywne stężenia dobowe pyłu PM₁₀ występujące ponad dopuszczalną liczbę 35 dni. Natomiast centralne obszary miasta dodatkowo narażone są na przekroczenia średniorocznego stężenia PM₁₀ oraz PM_{2,5}. Obszar przekroczeń stężeń normatywnych pyłów, jak i benzo(a)pirenu, obejmuje praktycznie całą centralną część miasta, w tym dzielnice: Śródmieście, Stare Miasto, południową część Dzielnicy Północ, Wyczerpy-Aniołów, Zawodzie, Dąbie, Raków, Wrzosowiak, Błeszno, Ostatni Grosz, Bór, Stradom, Podjasnogórska, Trzech Wieszców i Parkitkę. Rozkład średniorocznych stężeń tych zanieczyszczeń przedstawiono na Ryc. 5.

Ryc. 5. Średnioroczne stężenia zanieczyszczeń pyłowych - pyłu zawieszonego PM₁₀ i PM_{2,5}

Źródło: Program ochrony powietrza dla terenów województwa śląskiego - wyniki modelowania matematycznego.

Na stan jakości powietrza wpływa emisja z różnego rodzaju źródeł, wśród których wyróżnić należy:

- źródła punktowe (zakłady przemysłowe, energetyka ciepła),
- źródła liniowe (transport, przede wszystkim komunikacja samochodowa),
- źródła powierzchniowe, tzw. „emisja niska”, związane ze spalaniem paliw do celów grzewczych (kotłownie lokalne i paleniska indywidualne),
- napływ spoza granic miasta.

Na zanieczyszczenie powietrza pyłami PM₁₀ w największym stopniu wpływa „niska emisja” z domowych kotłowni i palenisk, stanowiąca blisko 40% ogółu zanieczyszczeń PM₁₀. Istotnym źródłem zanieczyszczeń dla miasta jest emisja komunikacyjna (19% ogółu emisji zanieczyszczeń PM₁₀).

2.5.2 Klimat akustyczny

Poziom zagrożenia hałasem w Częstochowie zdiagnozowano w Programie ochrony środowiska przed hałasem dla miasta Częstochowy na lata 2013-2018 (POPH)²⁹.

Wyróżnić można dwa główne rodzaje hałasu stanowiącego potencjalną uciążliwość dla mieszkańców – w zależności od źródła jego powstawania, tj. hałas przemysłowy i komunikacyjny. Hałas przemysłowy powodowany przez urządzenia i maszyny w obiektach przemysłowych i usługowych. W POPH nie zidentyfikowano obszarów podlegających ochronie akustycznej, w obrębie których zarejestrowano przekroczenia obowiązujących wartości dopuszczalnych.

Problemem w niektórych obszarach miasta jest natomiast hałas komunikacyjny, zwłaszcza drogowy. Zgodnie z POPH, na hałas drogowy o poziomie przekraczającym wartość dopuszczalną LDWN narażonych jest łącznie 28 973 osób (12,3% mieszkańców), natomiast na hałas drogowy przekraczający wartość dopuszczalną LN – 25 182 osób (10,7% mieszkańców). Na hałas kolejowy o poziomie przekraczającym wartość dopuszczalną wskaźnika LDWN narażone są łącznie 873 osoby (0,4% mieszkańców), natomiast na hałas kolejowy przekraczający wartość dopuszczalną wskaźnika LN – 795 osób (0,3% mieszkańców). Zarówno w przypadku hałasu drogowego, jak i kolejowego, zdecydowana większość osób zamieszkuje tereny o przekroczeniach mieszczących się w przedziale 0,01-5 dB.

2.5.3 Walory przyrodnicze

Częstochowa położona jest na pograniczu dwóch dużych jednostek fizycznogeograficznych (makroregionów). W skład pierwszej z jednostek – Wyżyny Woźnicko-Wieluńskiej, na której terenie położona jest większość Częstochowy, wchodzi dwa regiony niższego rzędu (mezoregiony): Wyżyny Wieluńska (na północy miasta) i Obniżenie Górnej Warty (na południowym zachodzie). Natomiast południowo-wschodnia część miasta położona jest na Wyżynie Częstochowskiej, wchodzącej w skład makroregionu Wyżyna Krakowsko-Częstochowska³⁰.

Atrakcyjny krajobraz zawdzięcza Częstochowa budowie geologicznej – podłoże stanowią jurajskie skały wapienne, przykryte późniejszymi osadami polodowcowymi. Najstarszymi elementami rzeźby terenu na obszarze Częstochowy są ostańce denudacyjne, zbudowane z wapieni górnojurajskich, sięgające 280-300 m n.p.m. (Góra Ossona – 316,7 m n.p.m.). Elementem podnoszącym atrakcyjność krajobrazu Częstochowy są odsłonięte skałki wapienne oraz formy krasu podziemnego (jaskinie).

Falisty krajobraz miasta dzielony jest dolinami rzecznyymi, na czele z doliną Warty i jej dopływów – Stradomki i Konopki. Na terenie miasta znajdują się także zbiorniki powstałe w głównej mierze w wyniku nagromadzenia wód w wyrobiskach ilów ceramicznych, w tym dwa zagospodarowane – Bałtyk i Adriatyk, na terenie Parku Wypoczynkowego Lisiniec.

Powierzchnia lasów w Częstochowie wynosi 568 ha. Główne kompleksy leśne zlokalizowane są w północno-zachodniej części miasta, w dzielnicach Żabiniec i Grabówka oraz we wschodnim

²⁹ Przyjęty Uchwałą Nr 900/L/2014 Rady Miasta Częstochowy z dnia 24 marca 2014 r.

³⁰ Kondracki, J.; Geografia fizyczna Polski, PWN, Warszawa 1981

i południowo-wschodnim obrzeżu miasta, w dzielnicach Mirów i Bugaj. Na terenie miasta znajduje się również park o charakterze leśnym w dzielnicy Aniołów, tzw. „Las Aniołowski”. Ponadto dużą część miasta (głównie wschodnie i południowo-zachodnie obrzeża) stanowią kompleksy ekosystemów stanowiące strefy ochronne o wysokiej wartości przyrodniczej – naturalne lub półnaturalne (strefa I i II). Poza lasami są to także łąki i murawy, młaki, ekosystemy wodne i podmokłe. Uzupełniają je obszary o podwyższonej bioróżnorodności (strefa III), takie jak zadrzewienia, przekształcone lasy, zbiorniki wodne, kamieniołomy, agrocenozy, remizy śródpolne, ugory ulegające sukcesji w kierunku ciepłolubnych muraw.

2.6 Sfera przestrzenno-funkcjonalna

2.6.1 Struktura przestrzenno-funkcjonalna i użytkowanie terenu

Sytuacja w Częstochowie – najważniejsze zjawiska

Miasto Częstochowa w swych obecnych granicach administracyjnych mieści kilkanaście jednostek osadniczych o różnej genezie. Efektem historycznych procesów rozwojowych jest kształt przestrzenny miasta, z wyraźnym, centralnym pasem (od dzielnicy Raków przez Śródmieście po dzielnicę Północ) gęsto zaludnionych obszarów z zabudową wielomieszkaniową, którą stanowią osiedla modernistycznych bloków mieszkalnych, sąsiadujące ze starą zabudową powstającą od XIX w. Otacza go obszar zabudowy rozproszonej, niskiej, jednorodzinnej.

Na kształt centralnego pasma składają się:

- spółdzielcze osiedla bloków mieszkaniowych w dzielnicy Wrzosowiak i Raków budowane w latach 80.-90. XX w.,
- osiedla mieszkaniowe Rakowa i Alei Pokoju, budowane w latach 50.,
- osiedle bloków w dzielnicy Ostatni Grosz, budowane w latach 70.,
- osiedla mieszkaniowe Trzech Wieszców, budowane w latach 70.,
- osiedla domów w dzielnicy Śródmieście, między ul. Jana III Sobieskiego a ul. Waszyngtona, budowane w latach 50.,
- osiedle spółdzielczych bloków mieszkalnych Tysiąclecie, budowane w latach 60.-70.,
- osiedle spółdzielczych bloków mieszkaniowych Północ, budowane w latach 80.-90.,
- osiedle spółdzielczych bloków mieszkalnych Parkitka, budowane w latach 90.,
- osiedle bloków mieszkalnych Wyczerpy, budowane w latach 90.

Wg Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Częstochowy najważniejszym elementem struktury przestrzennej Miasta jest czytelny historyczny układ urbanistyczny, który powstał w początkach XIX wieku poprzez połączenie wokół osi kompozycyjnej, jaką stanowi Aleja Najświętszej Maryji Panny, wcześniejszych założeń, takich jak:

- lokacyjnego miasta Częstochowa (później Stara Częstochowa), kształtowanego od XIV wieku w zakolu Warty (na terenie dzisiejszej dzielnicy Stare Miasto) – zamykającego oś kompozycyjną od wschodu,
- ufortyfikowanego zespołu klasztorного o.o. paulinów na Jasnej Górze, rozwijającego się od końca XIV w., a ukształtowanego w pełni w połowie XVII w, zamykającego oś od zachodu,
- Częstochówki – drugiego ośrodka osadniczego Częstochowy, rozwijającego się u podnóża Jasnej Góry, która uzyskała w XVIII w. prawa miejskie jako Nowa Częstochowa,
- średniowiecznej osady przyklasztornej z folwarkiem, uformowanej pomiędzy Jasną Górą a kościołem św. Barbary, wzdłuż drogi wiodącej z Lublińca.

Aleja Najświętszej Maryji Panny, łącząca dwa częstochowskie ośrodki osadnicze, które administracyjnie zostało połączone w roku 1826, wyznaczyła równoleżnikową oś rozwoju miasta, determinującą kształt miasta do czasu II wojny światowej, i do dziś stanowi główną, reprezentacyjną oś Częstochowy.

Charakterystycznymi elementami zabudowy miasta są też powstające na przełomie XIX i XX wieku zespoły fabryczne z przyległymi osiedlami robotniczymi w dolinach rzek (dolina Warty: Częstochowianka, zakłady włókiennicze Warta, zakłady włókiennicze Motte; dolina Stradomki:

zakłady włókiennicze w Gnaszynie, zakłady włókiennicze Stradom i Peltzery). Osiedla robotnicze powstawały w pobliżu innych dużych zakładów: osiedle Raków przy Hucie Częstochowa, Ostatni Grosz (Częstochowianka), Wyczerpy przy hucie szkła. W okresie międzywojennym (1928-1934) w granice miasta włączono osiedla robotnicze i podmiejskie osady: Raków, Ostatni Grosz, Lisiniec, Stradom, Kamień, Mirów, część Bleszna.

Efektom powojennego rozwoju miasta są osiedla mieszkaniowe zlokalizowane wzdłuż nowej, południkowej osi rozwojowej, łączącej robotniczą dzielnicę Raków ze Śródmieściem (na południu) oraz wzdłuż linii tramwajowej na północ (dzielnice Tysiąclecie i Północ). Powiększenie miasta miało miejsce w latach 50. (część Bleszna i Grabówki) oraz po powstaniu województwa częstochowskiego, kiedy włączono pozostałą część Grabówki, Gnaszyn, Kawodrę, Wielki Bór, Kuźnicę, Brzeziny Małe i Wielkie, Kiedrzyń, Wyczerpy, Zagajnik i Rząsawy. Obszar Częstochowy wzrósł do 160 km².

Zgodnie ze Studium, cechą struktury przestrzennej Częstochowy w makroskali jest klarowność i uporządkowanie, wyrażające się przez:

- regularny kształt obszaru zurbanizowanego,
- czytelny układ zabudowy historycznego centrum,
- struktura zabudowy otaczającej centrum ze stopniowo rozluźniającą się i obniżającą zabudową, z dzielnicami budownictwa wielorodzinnego skupionymi na dwóch obszarach przylegających do śródmieścia z południa i północy,
- podstawowy układ dróg o czytelnej strukturze, z drogami o wysokich parametrach.

Jednocześnie w Studium zauważono, iż w skali lokalnej, w różnych częściach miasta, zauważalne są braki w kształtowaniu ładu przestrzennego w postaci:

- przestrzennego rozproszenia zabudowy jednorodzinnej i występowanie obniżających estetykę i uciążliwych działalności gospodarczych w osiedlach mieszkaniowych;
- postępującej obudowy dróg łączących Częstochowę z regionem różnymi obiektami handlowo-usługowymi i produkcyjnymi, obniżającymi atrakcyjność wizualną miasta;
- niedokończonych, a przez to nieczytelnych i niefunkcjonalnych, układów dróg lokalnych i dojazdowych;
- braku w pełni ukształtowanych lokalnych (dzielnicowych) ośrodków usługowo-handlowych,
- różnorodności form architektonicznych w osiedlach indywidualnej zabudowy jednorodzinnej, co przy niewielkich rozmiarach działek i słabym nasyceniu zielenią wysoką sprawia wrażenie chaosu;
- lokalizacji centrów handlowych poza ośrodkami wyznaczonymi w planach zagospodarowania przestrzennego (np. kompleks Tesco - Castorama);
- spontanicznego przekształcania terenów zlikwidowanych zakładów przemysłowych w okolicach śródmieścia.

Istotnym problemem w utrzymaniu właściwego ładu przestrzennego jest rozdrobnienie własnościowe gruntów na obszarze Częstochowy. Do gminy należy ok. 2,2 tys. ha, do Skarbu Państwa ok. 5,6 tys. ha, ponad 10 tys. ha jest własnością prywatną. W większości własność prywatna jest w dużym stopniu rozproszona. Zwłaszcza na obszarach niezainwestowanych, dostrzegalne są anachroniczne podziały na wąskie i długie działki, niemożliwe do zagospodarowania, co oznacza konieczność scaleń dla pozyskania terenów rozwojowych pod budownictwo lub przemysł. Problemem jest także brak ustawy repriwatyzyacyjnej, kończącej spory o zwrot majątku utraconego w wyniku procesów historycznych.

Wyzwaniem jest także powtórne zagospodarowanie terenów poprzemysłowych. Do takich dużych obszarów przemysłowych należą:

- teren byłych Zakładów Górniczo-Hutniczych Sabinów,
- teren związany z zakładami włókienniczymi nad Stradomką: Stradom – Welnopol,
- teren pofabryczny w Gnaszynie,
- tereny pofabryczne nad Wartą: b. zakłady włókiennicze „Warta”, „Elanex”,
- tereny pofabryczne Aniolów.

2.6.2 Sieć transportowa miasta – główne deficyty i konflikty

Podstawową osią komunikacyjną w transeuropejskim korytarzu przebiegającym przez Częstochowę – do czasu ukończenia autostrady A1 – pozostaje DK1, przejmująca na terenie subregionu tranzyt

międzynarodowy północ-południe. Układ dróg krajowych w obszarze Częstochowy tworzą: DK43 (Częstochowa - Wieluń), DK46 (Kłódzko - Lubliniec - Częstochowa - Szczekociny), DK91 (Piotrków Trybunalski - Częstochowa). Istniejący układ komunikacyjny tworzy z Częstochowy węzeł łączący korytarze transportowe o znaczeniu międzynarodowym, krajowym i regionalnym. Do czasu wybudowania autostradowej obwodnicy A1, przez gęsto zabudowany obszar miejski przebiegać będą główne potoki tranzytu transportowego.

Istotnym mankamentem jest przebieg przez miasto dróg wojewódzkich obsługujących subregion północny (DW483, DW494, DW786, DW908), powodujący spiętrzenie ruchu samochodowego w ściśle zabudowanym centrum. Układ drogowy: DW789, DW906, DW905 i DW807, tworzący zwarty system zewnętrznej obwodnicy aglomeracji Częstochowskiej, umożliwiający poprowadzenie tranzytu wschód-zachód z pominięciem zurbanizowanych terenów miasta Częstochowy, ma znaczenie jedynie uzupełniające; nie wpływa na ograniczenie obciążenia miejskich arterii.

Do głównych problemów dotyczących funkcjonowania sieci drogowej, mających istotny wpływ na zjawiska degradacji przestrzenno-funkcjonalnej w mieście, należy zaliczyć:

- 1) brak właściwej hierarchizacji dróg i niewłaściwą w stosunku do potrzeb ich charakterystykę techniczną, wyrażającymi się m.in.: złym stanem nawierzchni, niewłaściwą geometrią jezdni, niedostatecznymi przekrojami poprzecznymi, bliskością sąsiadującej zabudowy, różnorodną infrastrukturą pod jezdnią, wielofunkcyjnością. Powoduje to, że ulice jednocześnie obsługują powiązania metropolitalne, powiązania międzypowiatowe, zespoły osiedli mieszkaniowych i dzielnice przemysłowe;
- 2) braki obwodnic zewnętrznych oraz „niedomknięte” drogi obwodowe dzielnic;
- 3) przeciążenie ruchowe na ulicach intensywnie „obudowanych”, a historycznie zaliczonych do podstawowego układu przenoszącego ruch, brak dróg alternatywnych, umożliwiających rozprowadzenie ruchu na najbardziej obciążonych relacjach. Generuje to uciążliwości dla mieszkańców, wyrażające się efektem kanionu i rozcięciem sąsiedztwa, brak spójności kierunków i struktury zagospodarowania przestrzennego z rozwojem układu drogowo-ulicznego;
- 4) niski poziom bezpieczeństwa niektórych dróg powiatowych (także gminnych), z uwagi na brak elementów bezpieczeństwa ruchu i segregacji ruchu: chodniki, ścieżki rowerowe.

Stan techniczny dróg publicznych w Częstochowie zestawiono w Tab. 46. Łącznie ok. 67% dróg w mieście wymaga remontu, w tym 52% układu podstawowego i aż 74% obsługującego (drog gminnych).

Tab. 46. Stan techniczny dróg publicznych w Częstochowie (stan na 1.01.2016 r.)

Tab. 16. Stan techniczny dróg publicznych w Częstochowie (stan na 1.6.12.2016 r.)			
Rodzaj drogi	Długość w km		Wskaźnik dekapitalizacji
	całkowita	wymagająca remontu	
Układ podstawowy			
Drogi krajowe	46,4	16,4	35,3
Drogi wojewódzkie	20,5	12,4	60,5
Drogi powiatowe	129,8	73,4	56,5
Układ obsługujący			
Drogi gminne	456,6	337,0	73,8
Ogółem:	653,3	439,2	67,2

Źródło: Dane Miejskiego Zarządu Dróg i Transportu w Częstochowie.

Problemy komunikacyjne rodzi zwiększająca się liczba pojazdów użytkowanych przez mieszkańców Częstochowy oraz przez dojeżdżających do pracy mieszkańców subregionu. W latach 2011-2014 liczba samochodów osobowych zarejestrowanych w Częstochowie zwiększyła się ze 104,2 tys. do 110,2 tys., a w powiatach ościennych (częstochowskim, kłobuckim i myszkowskim) ze 164,7 tys. do 177,7 tys. Według danych Centrum Analiz Regionalnych, wykonanych na zlecenie Urzędu Marszałkowskiego, codzienna migracja szacowana jest na 40 tys. osób, w tym 22 tys. stanowią dojazdy do pracy. Do głównych czynników zwiększających natężenie transportu indywidualnego w mieście należy też zaliczyć postępującą degradację lokalnej komunikacji pasażerskiej i kolejowej.

Zmniejszanie ilości pociągów, wydłużanie czasu przejazdu, pogarszający się komfort obsługi, czasowe zawieszanie obsługi niektórych linii, doprowadziły do trwałej utraty pasażerów.

Kluczowym dla zmniejszenia uciążliwości związanych z wpływem transportu na obszary centralne miasta jest rozwój transportu publicznego, obsługującego miasto i aglomerację. Kręgosłupem częstochowskiego układu komunikacji miejskiej są linie tramwajowe. Układ tramwajowy stanowi 14,8 km linii podwójnej, w tym 4,6 km wybudowanej w roku 2012. Z 10,2 km torowiska, które istniało przed oddaniem nowego fragmentu w roku 2012, tylko 37% jest w dobrym stanie technicznym, niewymagającym interwencji w najbliższym czasie. Pozostałe 63% wymaga pilnego działania. Aktualny stan torów nie zapewnia zadowalających parametrów ruchu, m.in. uniemożliwia osiągnięcie optymalnych prędkości, powoduje emisję drgań i nadmiernego hałasu oraz uniemożliwia (na niektórych odcinkach) poruszanie się tramwajów niskopodłogowych. Modernizacji wymaga także tabor tramwajowy (obecnie składa się z 46 tramwajów powyżej 20-letnich i 7 nowoczesnych, niskopodłogowych). Pomimo inwestycji w MPK w nowoczesny tabor i powstania nowej linii tramwajowej, w Częstochowie spada liczba przewożonych pasażerów.

2.6.3 Stan przestrzeni publicznych i terenów zieleni urządzonej

Sytuacja w Częstochowie – najważniejsze zjawiska

Istotnym elementem budującym wysoką jakość życia w mieście są tereny ogólnie dostępnej zieleni urządzonej. W Częstochowie znajduje się 11 parków, o łącznej powierzchni blisko 155 ha (Tab. 47). Łączna powierzchnia terenów zieleni urządzonej w mieście wynosiła 669,9 ha. Największym parkiem jest Park Leśny Aniołów (dzielnica Północ) o powierzchni 59 ha. Inne większe parki znajdują się w dzielnicach Lisiniec (Park Lisiniec, 36 ha), Północ i Tysiąclecie (Promenada Czesława Niemena i park przy promenadzie, razem 13,4 ha), Podjasnogórska (Parki Podjasnogórskie, 11,6 ha). Ogromnym zasobem terenów zielonych, służących rekreacji mieszkańców – sumarycznie największym w mieście – jest zieleń osiedlowa, niestety coraz częściej zamieniana na parkingi.

Tab. 47. Tereny zieleni urządzonej w Częstochowie (2014)

Parki spacerowo-wypoczynkowe	obiekty	11
	powierzchnia [ha]	154,74
Zieleńce	obiekty	95
	powierzchnia [ha]	39,91
Zieleń uliczna	powierzchnia [ha]	150,56
Tereny zieleni osiedlowej	powierzchnia [ha]	292,68
Lasy gminne	powierzchnia [ha]	32,00

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Częstochowa na tle ogółu miast woj. śląskiego cechuje się dość wysokim udziałem terenów zieleni urządzonej (Tab. 48), niemniej na tle największych ośrodków województwa sytuacja jest nieco mniej korzystna. Częstochowa w tej grupie jest na przedostatnim miejscu.

Tab. 48. Udział terenów zieleni* w powierzchni miast

Jednostka terytorialna	Udział terenów zieleni w powierzchni ogółem [%]		
	2005	2010	2014
Województwo śląskie - miasta	2,4	2,3	2,3
Bielsko-Biała	1,4	1,5	1,4
Częstochowa	3,5	2,8	3,1
Gliwice	3,0	3,1	3,2
Zabrze	3,4	3,4	4,1
Sosnowiec	6,6	5,2	5,2

*Parki, zieleńce, zieleń osiedlowa

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Warto pamiętać, że uzupełnieniem terenów zieleni urządzonej są tereny zieleni naturalnej (opisane w rozdz. 2.3) – pozostałość dawnych układów przyrodniczych poroździelanych zabudową i drogami komunikacyjnymi bez ciągłości ekologicznej oraz spełniające funkcje rekreacyjne tereny leśne. W obu grupach brak jest jednak spójnego systemu, przez co nie wiążą się one w czytelny układ ogólnodostępnych bulwarów, alei czy skwerów.

Tereny zieleni są nierównomiernie rozmieszczone – większe parki przeważają w osiedlach położonych poza centrum. Wyjątkiem jest dzielnica Podjasnogórska, w której znajduje się duży kompleks parkowy.

Sytuacja na obszarze rewitalizacji

W obszarze rewitalizacji tereny zieleni urządzonej – parki, skwery i zieleńce – zajmują niespełna 23 ha (Tab. 49). Największe parki, to wchodzące w skład kompleksu, tzw. Parki Podjasnogórskie – Park im. Stanisława Staszica i Park 3 Maja w podobszarze I. Duży, ponadhektarowy zieleńiec, znajduje się jeszcze w podobszarze IV, a do podobszaru III przylega (i częściowo na jego terenie jest położony) Park Piastów. W pozostałych obszarach brak tak dużych terenów zielonych – występują tu jedynie niewielkie skwery, o powierzchni poniżej 1 ha.

Tab. 49. Tereny zielone w obszarze rewitalizacji

	Nazwa obiektu	Powierzchnia [ha]
Podobszar I	Park Staszica	5,60
	Park 3Maja	6,04
	Zieleńiec przy ul. św. Barbary	1,16
	Skwer Łęskiego	0,13
	Ogółem Podobszar I	12,94
Podobszar II	Zieleńiec przy LO im. Henryka Sienkiewicza	0,38
	Skwer im. Solidarności	1,26
	Zieleńiec przy Urzędzie Stanu Cywilnego (przy skrzyżowaniu ul. Śląskiej i Jana III Sobieskiego)	0,27
	Plac Biegańskiego	0,12
	Zieleńiec przy BWA	0,46
	Plac Pamięci Narodowej	0,56
	Plac Rady Europy	0,11
	Zieleńiec ul. Tuwima	0,29
	+ teren przy nowym parkingu	0,04
	Skwer przy Pasażu Opolczyka z fontanną	0,13
	Zieleńiec przy ul. Kopernika/ Pułaskiego	0,21
	Ogółem Podobszar II	3,82
Podobszar III	Plac Armstronga	0,21
	Plac Daszyńskiego	0,31
	Zieleńiec przy ul. Krakowskiej 45	0,20
	Park Piastów – część parku po północnej części rzeki Stradomki	0,04*
	Teren przy katedrze, ul. Strażacka	0,09
	Ogółem Podobszar III	0,85
Podobszar IV	Zieleńiec przy ul. Pustej i Iglastej	1,27
	Zieleńiec przy Al. Niepodległości 31	0,22
	Zieleńiec przy Al. Niepodległości 24	0,41
	Zieleńiec przy Al. Niepodległości 15	0,16
	Zieleńiec przy Al. Niepodległości 11	0,05
	Zieleńiec przy ul. Skośnej	0,09
	Ogółem Podobszar IV	2,20
Podobszar V	Skwer przy ul. Łukasińskiego	0,82
	Plac Orłat Lwowskich	0,51
	Zieleńiec Junaków przy Al. Pokoju 16	0,30
	Skwer przy ul. Limanowskiego	0,88
	Skwer przy ul. Iłakowiczówny/ Ossowskiego	0,33
	Ogółem Podobszar V	2,84
Ogółem Obszar rewitalizacji		22,65

*Łączna powierzchnia Parku Piastów – 3,3 ha.

Źródło: Dane Urzędu Miasta

Śródmiejski charakter gęsto zabudowanego obszaru rewitalizacji powoduje, że udział terenów zieleni jest – na tle miasta – niewielki. Wyjątkiem jest otaczający Jasną Górę podobszar I. Deficytem zieleni charakteryzuje się zwłaszcza Stare Miasto (podobszar III), choć w tym wypadku większe tereny zielone są położone tuż poza jego granicami. Niekorzystną sytuacją jest niski udział zagospodarowanych terenów zielonych w dużych osiedlach mieszkaniowych stanowiących podobszary IV i V.

Tab. 50. Udział terenów zielonych w obszarze rewitalizacji.

Jednostka	Udział terenów zielonych w powierzchni [%]
Podobszar I	5,9
Podobszar II	1,8
Podobszar III	0,6
Podobszar IV	1,8
Podobszar V	1,7
Obszar rewitalizacji	2,6
Częstochowa	3,1

Źródło: Dane Urzędu Miasta i dane GUS.

Na obszarze rewitalizacji znajduje się 16 różnego rodzaju placów zabaw/rekreacji, w tym 11 placów zabaw, 4 place rekreacji ruchowej oraz jeden plac wielofunkcyjny (łączy plac zabaw dla dzieci, plac zabaw dla seniora i plac rekreacji ruchowej). Dodatkowo jeden plac zabaw dla dzieci znajduje się tuż poza obszarem (w Parku im. G. Narutowicza) i służy mieszkańcom podobszaru III. Najlepiej zaopatrzone w tego rodzaju infrastrukturę są podobszary IV i V. Najslabiej – podobszar III. Stan większości placów jest dobry lub bardzo dobry. Natomiast w przypadku dwóch (w tym w Parku im. G. Narutowicza) występuje konieczność wykonywania remontów z uwagi na zużycie techniczne urządzeń lub potrzeba doposażenia oraz wymiany części wyposażenia.

Tab. 51. Place zabaw i place rekreacji ruchowej w obszarze rewitalizacji

Tab. 31. Plac zabaw i plac rekreacji ruchowej w obszarze rewitalizacji.

	Lokalizacja	Typ	Data powstania	Stan techniczny ³¹	Powierzchnia (m ²)
Podobszar I	Park 3 Maja	plac zabaw dla dzieci	2007	dobry	705
	Park Staszica	plac zabaw dla dzieci	2007	dobry	617
	Łącznie podobszar I				1322
Podobszar II	Skwer im. Solidarności przy ul. Śląskiej	plac zabaw dla dzieci	2008	dobry	150
	Skwer im. Solidarności przy ul. Śląskiej	plac rekreacji ruchowej	2012	dobry	50
	ul. Szymanowskiego 3a	plac zabaw dla dzieci	2015	b. dobry	110
	ul. Wasowskiego	plac zabaw dla dzieci, plac zabaw dla seniora, plac rekreacji ruchowej	2015	b. dobry/dobry	1195
	Łącznie podobszar II				1505
Podobszar III	Park im. G. Narutowicza (poza obszarem)	plac zabaw dla dzieci	2008	zadowalający	760
	ul. Kozia 16	plac rekreacji ruchowej	2015	dobry	1280
	Łącznie podobszar III				1280/2040*
Podobszar IV	Zieleniec przy Al. Niepodległości 24	plac zabaw dla dzieci	2001	zadowalający	308
	Zieleniec przy ul. Pustej i Iglastej	plac zabaw dla dzieci	2012	b. dobry	235
	Zieleniec przy ul. Pustej i Iglastej	plac rekreacji ruchowej	2013	dobry	117
	ul. Bardowskiego 27, 27a, 27b	plac zabaw dla dzieci	2012	dobry	165
	Łącznie podobszar IV				825
Podobszar V	Zieleniec przy ul. Hłakowiczówny/Ossowskiego	plac zabaw dla dzieci	2009	dobry	370
	Zieleniec przy ul. Hłakowiczówny/Ossowskiego	plac rekreacji ruchowej	2012	dobry	174
	Skwer przy ul. Łukasińskiego	plac zabaw dla dzieci	2008	zadowalający	395
	Skwer przy ul. Limanowskiego	plac zabaw dla dzieci	2009	dobry	235
	ul. Leśmiana/ Aleja Pokoju	plac zabaw dla dzieci	2013	dobry	450
	Łącznie Podobszar V				1624
Łącznie Obszar rewitalizacji					6556/7316*

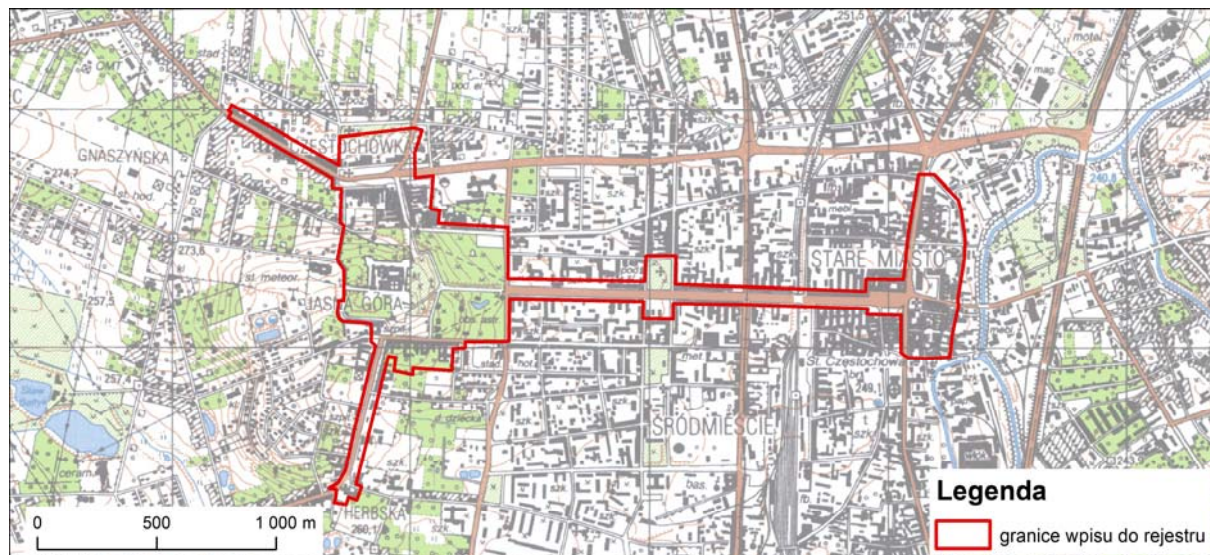
**Wraz z Parkiem im. G. Narutowicza, znajdującym się tuż poza obszarem rewitalizacji. Źródło: Dane Urzędu Miasta.*

³¹ Objasnienia stanu technicznego: zadowalający – konieczność wykonywania remontów z uwagi na zużycie techniczne urządzeń; potrzeba doposażenia oraz wymiany części wyposażenia, dobry – zakłada się konieczność wykonywania drobnych prac remontowych ze względu na zużycie techniczne wyposażenia; rozważyć możliwość doposażenia, b. dobry – nie wymaga podejmowania istotnych działań remontowych w najbliższych 3 latach ze wzgl. na zużycie techniczne wyposażenia.

2.6.4 Ochrona zabytków

Strefy ochrony konserwatorskiej

Najważniejszym obszarem wymagającym ochrony ze względu na koncentrację obiektów zabytkowych jest zabytkowy układ urbanistyczny Częstochowy – dawne założenie miejskie starej Częstochowy i Częstochówki, wpisany do rejestru zabytków nieruchomych woj. śląskiego. Obszar ten obejmuje otoczenie Jasnej Góry (ul. Wieluńska, Rynek Wieluński, ul. św. Rocha do ul. św. Jadwigi, ul. 3 Maja, ul. 7 Kamienic, ul. św. Barbary do kościoła), Parki Podjasnogórskie, Aleję Najświętszej Maryi Panny, część Alei Wolności i Kościuszki, plac Daszyńskiego z ulicami przyległymi, Stare Miasto.

Ryc. 6. Granice wpisu do rejestru zabytków - układ urbanistyczny Częstochowy - dawne założenie miejskie starej Częstochowy i Częstochówki

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Urzędu Miasta. Podkład kartograficzny: geoportal.gov.pl

Zabytki wpisane do rejestru

Do rejestru zabytków nieruchomych woj. śląskiego wpisano 151 obiektów z terenu Częstochowy. Wśród nich jest 15 obiektów sakralnych, ok. 100 kamienic, 4 pałace fabrykantów, dwa budynki bankowe. Najcenniejszym zabytkiem Częstochowy jest zespół Klasztoru Ojców Paulinów na Jasnej Górze, uznany przez Prezydenta RP Pomnikiem Historii.

Istotnym elementem dziedzictwa materialnego Częstochowy są obiekty poprzemysłowe i powiązane z nimi osiedla przyfabryczne, w tym zwłaszcza:

- 1) osiedle Raków z dawnym pałacem Hantkego i domami robotniczymi,
- 2) zespół fabryczny Motte z osiedlem robotniczym i pałacami,
- 3) zespoły fabryczne nad Stradomką (fabryka Peltzera i Stradom), z osiedlem domów robotniczych i pałacem,
- 4) zespół fabryczny b. zakładów włókienniczych „Warta”.

Miasto dwutorowo realizuje zadania z zakresu ochrony dziedzictwa materialnego. Podstawowym działaniem jest inwestowanie w odrestaurowanie należących do miasta obiektów zabytkowych. W okresie ostatnich 10 lat odrestaurowano m.in. kamienicę kupiecką przy ul. Katedralna 8, kamienicę kupiecką przy Al. Najświętszej Maryi Panny 24, Ratusz w Częstochowie i sąsiadujący z nim budynek odwachu, kamienicę „Popówka” (dawna siedziba parafii prawosławnej) przy Al. Najświętszej Maryi Panny 47, fronton Liceum im. Sienkiewicza (dawny klasztor mariawitek), pałac Hantkego na Rakowie, Parki Podjasnogórskie wraz z obiektami z okresu Wystawy 1909 r. (Muzeum Higieniczne, Szkoła Sztuki Ludowej, Zagroda Włóściańska, Obserwatorium). Dodatkowo z budżetu miasta od roku 2005 udzielano dotacji dla prywatnych właścicieli obiektów zabytkowych. Do roku 2014 przeznaczono na ten cel 2,5 mln zł, dotując 41 zadań, oszacowanych na 17,5 mln zł.

Wyzwaniem dla miasta pozostaje renowacja zabytkowych kamienic mieszkalnych, w tym, tzw. Domu Księcia (Al. Wolności 44) i kamiennicy przy Al. Najświętszej Maryi Panny 49, renowacja

zabytkowych budynków szkolnych (LO im Słowackiego, Zespół Szkół przy ul. Targowej), rewitalizacja parku i pałaców w zespole b. zakładów włókienniczych „Motte” (ul. Krakowska 80).

Istotnym problemem, trudnym ze względu na kwestie własnościowe, jest renowacja kamienic na Starym Mieście, zespołów fabrycznych „Motte”, „Peltzery”, „Warta”, osiedli robotniczych na Rakowie i w dzielnicy Trzech Wieszczów. Bolesną stratą byłoby zniszczenie, wyłączonego z funkcjonowania, budynku bankowego z XIX w. (Al. Najświętszej Maryi Panny 34). Zagrożona jest także przyszłość zaniedbanych zabytków pożydowskich – cmentarza na ul. Złotej i mykwy na ul. Garibaldiiego.

2.7 Sfera techniczna

2.7.1 Stan i jakość zasobu mieszkaniowego

Sytuacja w Częstochowie – najważniejsze zjawiska

Zasoby mieszkaniowe Częstochowy w roku 2014 obejmowały 98 tys. mieszkań, o 1,3 tys. (1,4%) więcej niż w roku 2010. Zaopatrzenie w mieszkania w Częstochowie należy ocenić jako dobre – na 1000 mieszkańców przypadało w roku 2014 426 mieszkań (o 27 więcej niż przeciętnie w miastach woj. Śląskiego), więcej także niż w pozostałych analizowanych ośrodkach – poza Sosnowcem. Pod względem wielkości mieszkań Częstochowa zbliżona jest do średniej dla miast regionu, mieszkania są jednak wyraźnie mniejsze niż w Bielsku-Białej. Pod względem zagęszczenia w mieszkaniach przeciętna sytuacja jest dobra – na jednego mieszkańca przypada średnio 26 m² powierzchni mieszkania, co jest wynikiem nieco lepszym niż w miastach regionu. Wymienione wskaźniki uległy poprawie w ostatnim pięcioleciu, niemniej warto zauważyć, że poprawa bardziej niż z przyrostu zasobu mieszkaniowego wynika z obniżenia się liczby ludności miasta.

Tab. 52. Mieszkania - wskaźniki

Jednostka terytorialna	mieszkania na 1000 mieszkańców		przeciętna powierzchnia użytkowa 1 mieszkania [m ²]		przeciętna powierzchnia użytkowa mieszkania na 1 osobę [m ²]	
	2010	2014	2010	2014	2010	2014
Województwo śląskie - miasta	385,7	399,1	63,0	63,8	24,3	25,5
Bielsko-Biała	384,8	401,2	67,6	68,7	26,0	27,6
Częstochowa	407,9	426,2	61,0	61,8	24,9	26,3
Gliwice	411,0	422,6	61,0	61,4	25,1	26,0
Zabrze	381,0	394,2	55,8	56,1	21,3	22,1
Sosnowiec	417,6	437,1	54,6	55,1	22,8	24,1

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Zaopatrzenie mieszkań w instalacje techniczne można ocenić jako dość dobre na tle średniej w regionie. Wyjątkiem jest tu zaopatrzenie w wodociąg – ok. 1,5% wszystkich mieszkań w Częstochowie nie posiada dostępu do tego podstawowego udogodnienia technicznego (Tab. 53).

Tab. 53. Odsetek mieszkań zaopatrzonych w instalacje techniczne w roku 2014 [%]

Jednostka terytorialna	wodociąg	łazienka	ustęp splukiwany	centralne ogrzewanie	gaz sieciowy
Województwo śląskie - miasta	99,3	94,6	95,9	81,3	72,2
Bielsko-Biała	99,4	96,9	97,6	89,5	88,3
Częstochowa	98,5	95,5	97,2	85,0	73,2
Gliwice	99,8	95,5	97,0	78,4	82,4
Zabrze	99,4	92,7	94,2	68,8	78,2
Sosnowiec	99,5	95,6	97,2	78,8	72,9

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Struktura wieku mieszkań w Częstochowie jest – na tle regionu – stosunkowo korzystna. Mieszkania wybudowane przed rokiem 1918 stanowią (wg Narodowego Spisu Powszechnego 2011) niecałe 8% i zamieszkiwane są przez niespełna 7% mieszkańców. Ogółem mieszkania zlokalizowane w budynkach sprzed roku 1989 stanowią 83% zasobu mieszkaniowego Częstochowy i zamieszkiwane

są przez 82% częstochowian. Są to odsetki niższe niż przeciętna dla regionu i najniższe spośród analizowanych miast. Warto jednak zauważyć, iż w skali kraju mieszkania sprzed roku 1989 stanowią tylko 77% zasobu i zamieszkiwane są przez taki sam odsetek ludności.

W liczbach bezwzględnych przekłada się to na ok. 7 tys. mieszkań w Częstochowie sprzed roku 1918, zamieszkiwanych przez prawie 16 tys. osób. Podobna jest liczebność mieszkań z okresu międzywojnia – 6,2 tys. mieszkań zamieszkiwało 15 tys. osób. Zdecydowanie większa liczba ludności zamieszkuje budynki wybudowane w latach 1945-70. W 26,9 tys. mieszkań z tego okresu mieszka 65,7 tys. częstochowian. Największa liczba ludności zamieszkuje w osiedlach wybudowanych między rokiem 1971 a 1989 r. Stanowią one 39% zasobu mieszkaniowego miasta (35 tys. mieszkań) i zamieszkane są przez 40% ludności (93,8 tys. osób). Mieszkań wybudowanych po roku 1989 było 13 tys., zamieszkiwanych przez 37,3 tys. osób, w tym jednak tylko 4 tys. mieszkań zlokalizowanych było w budynkach najnowszych, oddanych po roku 2002; zamieszkiwane były one przez 11 tys. osób.

Tab. 54. Odsetek mieszkań i ludności zamieszkalej w mieszkaniach wg roku budowy budynku (rok 2011 – dane NSP)

Jednostka terytorialna		Woj. śląskie	Bielsko-Biała	Częstochowa	Gliwice	Zabrze	Sosnowiec
Przed 1918	% mieszkań	10,4	8,3	7,8	12,1	20,6	9,3
	% ludności zamieszk.	9,4	8,1	6,8	12,2	21,5	8,6
1918-1944	% mieszkań	10,4	8,9	6,9	24,4	22,9	7,9
	% ludności zamieszk.	10,2	8,9	6,5	25,3	23,4	7,6
1945-1970	% mieszkań	27,6	21,5	29,9	18,8	22,6	25,7
	% ludności zamieszk.	26,8	20,2	28,2	16,7	20,6	24,0
1971-1988	% mieszkań	38,0	43,8	38,8	35,6	28,2	50,9
	% ludności zamieszk.	38,9	44,7	40,2	36,3	28,6	53,0
Po 1989	% mieszkań	11,3	16,3	14,5	7,9	4,8	5,3
	% ludności zamieszk.	12,5	16,8	16,0	8,3	5,1	6,0

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS – NSP 2011

Sytuacja na obszarze rewitalizacji

W obszarach rewitalizacji dominuje stara zabudowa. Ok. 90% mieszkań znajduje się w obiektach wzniesionych przed rokiem 1989.

Zespoły budynków wielorodzinnych sprzed roku 1944 na obszarze rewitalizacji tworzą część dzielnicy Stare Miasto – znajdują się w linii Alei Najświętszej Maryi Panny. Zwarte osiedla przedwojennych budynków wielorodzinnych znajdują się także na Rakowie (osiedla domów robotniczych), Ostatnim Groszu (ul. Borelowskiego, ul. Bór), Trzech Wieszczów (osiedle Peltzery). Przeważa tu „tanie budownictwo” z użyciem lokalnego surowca kamienia wapiennego. Domy nie były dostosowane do współczesnych potrzeb, w ramach późniejszych modernizacji dobudowywano systemy kanalizacyjne, przyłącza energetyczne czy gazowe. Stan techniczny większości tych budynków powoduje, że ich generalny remont jest droższy od budowy nowych obiektów. Przykładem tego jest szacunkowy koszt odrestaurowania największej przedwojennej kamienicy czynszowej, tzw. Domu Księcia przy al. Wolności 44 – 40 mln zł.

Budynki wielomieszkaniowe budowane w latach 1945-70 znajdują się przede wszystkim w dzielnicach Raków, Śródmieście, Trzech Wieszczów (osiedle Sobieskiego), w części dzielnicy Stare Miasto. Budowane głównie z cegły prezentują wyższy standard od przedwojennych (zaplanowane rozwiązania kanalizacyjne i wodociągowe); mankamentem jest niefunkcjonalność (małe metraże mieszkań) i ich duże zużycie techniczne.

Budynki wielomieszkaniowe budowane w latach 1971-88 r. to przede wszystkim osiedla blokowe w dzielnicach Raków, Ostatni Grosz, Śródmieście. Standardem była „wielka płyta”, niska jakość wykonania powoduje, że techniczne zużycie następuje tu szybciej, niż w przypadku bloków z cegły budowanych w latach 60. XX w.

2.7.2 Zasoby komunalne

Mieszkaniowy zasób komunalny Częstochowy stanowi blisko 8,8 tys. lokali. (Tab. 55). Od roku 2009 zasób komunalny pomniejszył się o ponad tysiąc mieszkań (ok. 11%). Na tle ogółu miast woj. śląskiego zasób ten jest niewielki – na 1000 mieszkańców w roku 2013 przypadało tylko 38 mieszkań, podczas gdy średnio w miastach regionu – 50. Spośród analizowanych ośrodków porównywalnie

niskim zasobem dysponuje tylko Bielsko-Biała. Niski jest także zasób mieszkań dla najuboższych – w roku 2014 miasto dysponowało 339 mieszkaniem socjalnym, na 1000 mieszkańców przypadało 1,5 mieszkania – ponaddwukrotnie mniej niż w miastach województwa. Zaspokojenie podstawowych potrzeb mieszkaniowych dla mniej zamożnych mieszkańców Częstochowy wymaga wybudowania ok. 5 tys. mieszkań na wynajem oraz ok. 1000 mieszkań socjalnych.

Tab. 55. Mieszkania komunalne

Jednostka terytorialna	Mieszkania komunalne ogółem				W tym mieszkania socjalne			
	liczba mieszkań		mieszkania na 1000 mieszkańców		liczba mieszkań		mieszkania na 1000 mieszkańców	
	2009	2013	2009	2013	2009	2014	2009	2014
Woj. śląskie - miasta	187 693	177 067	52	50	10 248	13 356	2,8	3,8
Bielsko-Biała	7 415	6 832	42	39	324	357	1,8	2,1
Częstochowa	9 850	8 794	41	38	341	339	1,4	1,5
Gliwice	15 035	13 745	77	74	146	176	0,7	1,0
Zabrze	17 262	13 385	92	75	606	884	3,2	5,0
Sosnowiec	12 082	10 566	55	50	194	203	0,9	1,0

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Na koniec roku 2015 na wynajem mieszkań komunalnych oczekiwało w Częstochowie 459 rodzin spełniających kryteria ustalone uchwałą nr 215.XVIII.2015 Rady Miasta Częstochowy z dnia 10 grudnia 2015 r., w tym 72 rodziny zamieszkujące w budynkach przeznaczonych do wyburzenia lub remontu kapitalnego. Na obszarze rewitalizacji były 73 oczekujące rodziny, w tym 27 z powodu złego stanu technicznego budynku. O ile natężenie tych problemów na tym obszarze nie odbiega znacząco od miasta, to w niektórych podobszarach jest znacząco większe – dotyczy to przede wszystkim Starego Miasta (podobszar III) oraz Ostatniego Grosza (podobszar IV). W przypadku Starego Miasta zwraca uwagę przede wszystkim skala problemów technicznych – kilkukrotnie przekraczająca średnią miejską (Tab. 56).

Tab. 56. Liczba rodzin ubiegających się o lokal z zasobów gminy

Obszar		Obszar rewitalizacji	Podobszar I	Podobszar II	Podobszar III	Podobszar IV	Podobszar V	Miasto
Na zasadach ogólnych (zagęszczenie, niski dochód)	liczba rodzin	73	3	17	22	13	18	459
	liczba rodzin/ 10 tys. mieszk.	12,8	4,7	9,9	21,1	23,3	10,4	20,1
W tym decyzje PINB	liczba rodzin	27	1	5	21			72
	liczba rodzin/ 10 tys. mieszk.	4,7	1,6	2,9	20,2	0,0	0,0	3,2

Źródło: Dane Biura Gospodarki Lokalowej i Usług Komunalnych

Skalę problemów technicznych potwierdzają także dane o liczbie budynków komunalnych z obszaru rewitalizacji, które wymagają generalnego remontu lub wyburzenia (Tab. 57). W całym obszarze rewitalizacji znajduje się 37 takich obiektów, z ponad tysiącem mieszkań, zamieszkałych przez 868 rodzin. Zdecydowanie największą skalą potrzeb cechuje się obszar Starego Miasta (podobszar III). Zapewnienie mieszkań rodzinom z budynków, których stan techniczny uniemożliwia dalszą eksploatację, jest znaczącym wyzwaniem dla miasta. Tylko w przypadku najokazalszej kamienicy czynszowej Częstochowy, tzw. Domu Księcia, zachodzi konieczność dostarczenia 100 mieszkań. Potrzeby pozostałych, związane z koniecznością rozbiórki lub całkowitej modernizacji budynku mieszkalnego, szacowane są na ok. 1500 mieszkań.

Tab. 57. Przewidywana liczba budynków (100% własność gminy) przeznaczonych do wyburzenia lub generalnego remontu

Obszar	Obszar rewitalizacji	Podobszar I	Podobszar II	Podobszar III	Podobszar IV	Podobszar V
Liczba budynków	37	1	9	15	6	6
Liczba lokali w budynkach	1054	3	316	432	74	229
Liczba zamieszkałych rodzin	868	3	227	377	51	210

Źródło: Dane Biura Gospodarki Lokalowej i Usług Komunalnych

Na obszarze rewitalizacji istnieją także znaczące potrzeby w zakresie termomodernizacji budynków użyteczności publicznej (Tab. 58). Łącznie termomodernizacji wymaga 49 obiektów, w tym po 6 w podobszarach I i IV, 19 w podobszarze II, 10 w podobszarze III, 8 w podobszarze V.

Tab. 58. Wykaz obiektów użyteczności publicznej wskazanych do termomodernizacji

Podobszar	Użytkownik	Adres obiektu
1	Miejski Ośrodek Sportu i Rekreacji	ul. 3 Maja
1	Zespół Szkół Technicznych	Aleja Jana Pawła II 126/130
1	Miejski Szpital Zespolony	ul. Bony 1/3
1	Miejski Ośrodek Sportu i Rekreacji	ul. Oleńki 10/30
1	Zespół Szkół Ekonomicznych	ul. św. Augustyna 28/30
1	Zespół Szkół Specjalnych Nr 28	ul. św. Barbary 9/11
2	Miejskie Przedszkole Integracyjne nr 35 im. Małego Księcia	ul. 1 Maja 5/7
2	Bursa Miejska	Aleja Kościuszki 8
2	I Liceum Ogólnokształcące im. Juliusza Słowackiego	Aleja Kościuszki 8
2	Biblioteka Publiczna im. dr. Władysława Biegańskiego	Aleja Najświętszej Maryi Panny 22
2	Miejska Galeria Sztuki	Aleja Najświętszej Maryi Panny 64
2	Urząd Miasta Częstochowy	ul. Focha 19/21
2	Centrum Pomocy Dziecku Niepełnosprawnemu i Jego Rodzinie	ul. Jasnogórska 36
2	IX Liceum Ogólnokształcące im. Cypriana Kamila Norwida	ul. Jasnogórska 8
2	Techniczne Zakłady Naukowe im. gen. Władysława Sikorskiego	ul. Jasnogórska 84/90
2	SP ZOZ Stacja Pogotowia Ratunkowego	ul. Kilińskiego 10
2	Teatr im. A. Mickiewicza	ul. Kilińskiego 15
2	Miejski Szpital Zespolony	ul. Mickiewicza 12
2	Bursa Miejska	ul. Nowowiejskiego 11a
2	VII Liceum Ogólnokształcące im. Mikołaja Kopernika	ul. Nowowiejskiego 18
2	Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej	ul. Polskiej Organizacji Wojskowej 2
2	Miejski Ośrodek Sportu i Rekreacji	ul. Jana III Sobieskiego 5
2	Urząd Miasta Częstochowy	ul. Śląska 11/13
2	Urząd Miasta Częstochowy	ul. Waszyngtona 5
2	Szkoła Podstawowa nr 14 im. Henryka Sienkiewicza	ul. Waszyngtona 62
3	Miejskie Przedszkole nr 17 im. Siedmiu Krasnoludków	ul. Kozia 18
3	Straż Miejska	ul. Krakowska 80
3	Zespół Szkół Przemysłu Mody i Reklamy im. Władysława Stanisława Reymonta	ul. Krakowska 80 F
3	Zespół Szkół Zawodowych Specjalnych im. Marii Grzegorzewskiej	ul. Krótka 22
3	Miejski Szpital Zespolony	ul. Mirowska 15
3	Szkoła Podstawowa nr 35	ul. Ogrodowa 50/64
3	Centrum Kształcenia Zawodowego i Ustawicznego	ul. Przechodnia 11/15
3	Miejskie Przedszkole nr 21	ul. Przemysłowa 6
3	Zespół Szkół Mechaniczno-Elektrycznych im. Kazimierza Pułaskiego	ul. Targowa 29
3	Szkoła Podstawowa nr 12 im. Bolesława Chrobrego	ul. Warszawska 31
4	Miejski Ośrodek Sportu i Rekreacji	Aleja Niepodległości 20/22
4	Miejskie Przedsiębiorstwo Komunikacyjne w Częstochowie Sp. z o.o.	Aleja Niepodległości 30a
4	Szkoła Podstawowa nr 17 z Oddziałami Integracyjnymi im. Stanisława Wyspiańskiego	Aleja Wojska Polskiego 130
4	Miejskie Przedszkole nr 5 im. Jana Kilińskiego	ul. Górska 8/10
4	Miejski Dom Kultury	ul. Spadzista 13
4	Szkoła Podstawowa nr 8 im. Haliny Poświatowskiej	ul. Szczytowa 28/30
5	Szkoła Podstawowa nr 34 im. Aleksandra hrabiego Fredry	ul. Dąbrowskiej 5/9
5	Muzeum Częstochowskie (Rezerwat Archeologiczny)	ul. Łukasińskiego 20
5	Centrum Kształcenia Zawodowego i Ustawicznego	ul. Łukasińskiego 32/38
5	VI Liceum Ogólnokształcące im. Jarosława Dąbrowskiego	ul. Łukasińskiego 40
5	Zespół Szkolno-Przedszkolny nr 3	ul. Łukasińskiego 70/74
5	Zespół Szkół im. Bolesława Prusa	ul. Prusa 20
5	Szkoła Podstawowa nr 32 im. Jerzego Dudy-Gracza	ul. Przerwy-Tetmajera 40
5	Miejskie Przedszkole nr 4 im. Jana Brzechwy	ul. Witkiewicza 4

Źródło: Dane Biura Gospodarki Lokalowej i Usług Komunalnych

2.8 Diagnoza zjawisk degradacji przestrzenno-funkcjonalnej i technicznej na obszarze rewitalizacji

2.8.1 Podobszar I – Dzielnica Podjasnogórska

Do roku 1826 dzielnica stanowiła odrębną miejscowość (Częstochówka), istniejącą od XIV w., rozwijającą się w ścisłym związku z klasztorem na Jasnej Górze. W roku 1717 Częstochówka (Nowa Częstochowa) uzyskała prawa miejskie; z tego okresu pochodzi charakterystyczny układ przestrzenny. Z wschodniej strony Jasnej Góry, na przedłużeniu Alei Najświętszej Maryi Panny, są Parki Podjasnogórskie (Park im Stanisława Staszica i Park 3 Maja), rozdzielone deptakiem (Al. Sienkiewicza). Parki obramowane są zabudowanymi tylko od zewnętrznej strony ulicy 7 Kamienic (strona południowa) i ul. 3 Maja (strona północna). Zachodnia strona klasztoru do czasów współczesnych nie była zabudowana, była tam klasztorna przestrzeń gospodarcza (łąki, pola, zabudowania folwarczne).

Miasto Nowa Częstochowa tworzone było przez dwa obszary. Główny (dawna Częstochówka) budowany był z północnej strony Jasnej Góry, przy ul. Wieluńskiej, Rynku Wieluńskim i ul. św. Rocha. Zabudowa pochodząca z XIX w. miała tu charakter małomiasteczkowy. Przy ulicy Wieluńskiej były to 2-3 kondygnacyjne kamieniczki, przy Rynku Wieluńskim i ul. św. Rocha przeważała zabudowa parterowa lub 1-piętrowa. Rynek Wieluński do lat 50. XX w. miał charakter placu targowego (targi końskie); północna pierzeja stanowiła granicę zabudowy miejskiej. Dopiero w latach 60. teren zabudowany dotarł do ul. Sikorskiego; zajęcie pod osiedle mieszkaniowe obszaru pól na Parkitce nastąpiło dopiero w latach 80.-90. XX w. Charakterystyczny dla zabudowy małomiasteczkowej był kształt zabudowanych parceli. Od ulicy stał główny budynek, na parterze posiadający pomieszczenia na sklep lub warsztat, na piętrze lokale mieszkalne. Z tyłu budynku na wąskiej, długiej działce przybywały zabudowania gospodarcze (toalety, warsztaty, komórki, stajnie, obórki), dalej był ogródek i łąki. Domy budowane były głównie według lokalnej „taniej technologii”: z kamienia wapiennego, okna i drzwi obramowane cegłą.

Zmiany przestrzenne Częstochówki zachodziły stopniowo. W latach 30. XX w., w miejscu gdzie płynęła struga przecinająca Rynek Wieluński, wybudowana została szosa brukowana kostką granitową (obecnie, po zmodernizowaniu, al. Jana Pawła II – droga krajowa 43, trasa wylotowa na Wieluń/Kluczbork). Przestrzeń narożną al. Jana Pawła II i ul. Popiełuszki zajęły zabudowania wybudowanej w roku 1977 Komendy Policji. W roku 1991 w ramach przygotowań do VI Światowego Dnia Młodzieży zmodernizowana została ulica Wieluńska. Modernizacja przyspieszyła tu procesy rewitalizacyjne, zamieniając dawny slums w pasaż słynący usługami gastronomicznymi. Jednocześnie ten proces pozbawił ulicę funkcji mieszkalnych; znaczna część mieszkańców została stąd wyprowadzona, kamienice zmieniły swoje funkcje na usługowe. Zmiany, choć w mniejszym stopniu, dotknęły także ul. 3 Maja; która w odróżnieniu od ul. Wieluńskiej nie ma charakteru usługowego. Znajduje się tu redakcja tygodnika „Niedziela”, Dom Księża Emerytów oraz kamienice mieszkalne. W najmniejszym stopniu zmiany zauważalne są na Rynku Wieluńskim i na ul. św. Rocha.

Nie zostały zdefiniowane nowe funkcje Rynku Wieluńskiego; stanowi on część ruchliwej arterii komunikacyjnej i rodzaj wielkiego parkingu dla samochodów. Ulica św. Rocha, będąca pod ochroną konserwatorską, miała stracić swój charakter ruchliwej arterii komunikacyjnej (wybudowany został ciąg ulic Szajnowicza-Iwanowa – Okulickiego, którego wyznaczono nowy przebieg DK 43 i 46). Do połowy roku 2016 przed nadmiernym ruchem chroniła ulicę jedynie słaba jakość nawierzchni. Koncentracja handlu w dużych obiektach sklepowych powoduje upadek małych sklepików utrzymujących właścicieli zabudowań przy ul. św. Rocha i Rynku Wieluńskim, tym samym powodując procesy degradujące stan zabudowy. Poważnym wyzwaniem w dzielnicy Podjasnogórskiej pozostaje zagospodarowanie zaplecza ulic, tych chaotycznie zabudowanych dawnych przestrzeni gospodarczych kamienic.

Południową część dawnego miasta Nowej Częstochowy tworzyła ul. 7 Kamienic i ul. św. Barbary. Są to ulice najbliższe głównej bramie klasztornej; jakość architektury ul. 7 Kamienic była nieporównywalnie wyższa od ul. 3 Maja. Ozdobą była tu, tzw. Kamienica Proszowskiego (dom należący do znanego rzeźbiarza, z bogato zdobionym frontonem i fontanną na wewnętrznym dziedzińcu). Ulica miała i ma nadal charakter handlowy, związany z obsługą ruchu pielgrzymkowego.

Narożnik ul. 7 Kamienic i ul. Pułaskiego zabudowany został modernistycznym campusem Akademii Polonijnej. Wcześniej był tu obiekt sportowy (boisko i budynki towarzyszące) klubu sportowego „Skra”. Modernistycznym akcentem, rażąco niezgodnym z otoczeniem, są wybudowane w latach 70. hale (zastąpiły one dawne stragany). Zabytkowe kamienice przy ul. 7 Kamienic (podobnie jak i kamienice przy ul. św. Barbary) są zaniedbane, wymagają generalnych prac restauracyjnych. Gospodarczą konkurencję wobec tych ulic stworzył klasztor Jasnogórski. Od strony zachodniej Jasnej Góry powstały obiekty Domu Pielgrzymkowego wraz z dużym zapleczem parkingowym. Zaadaptowano na potrzeby handlu i usług lokale powstałe w murach klasztornych, od strony ul. Klasztornej. Znaczna część ruchu pielgrzymkowego ogranicza swój pobyt w Częstochowie do przejścia z klasztornych parkingów na teren Jasnej Góry.

W większym stopniu charakter „ulicy dla pielgrzymów” zachowała ul. św. Barbary. Wynika to z tradycji spaceru od Klasztoru Jasnogórskiego do XVII-wiecznego kościoła barokowego św. Barbary (znajduje się przy nim „cudowne źródło”). W pobliżu kościoła funkcjonuje „stary” (z okresu lat 30.) Dom Pielgrzyma, a po sąsiedzku z nim wybudowany na przełomie lat 80.-90. duży campus Wyższego Seminarium Duchownego. Charakterystyczna dla ul. św. Barbary jest obecność kramów kupieckich, z typowym „odpustowym” asortymentem. Dwa rzędy kramów ciągną się od ul. 7 Kamienic do ul. św. Kazimierza.

Na ul. św. Barbary znajdują się dwa obiekty miejskie – szpital przy skrzyżowaniu z ul. Bony i szkoła podstawowa. Szpital ulokowany w budynkach powstałych w latach 30., został w dużym stopniu zmodernizowany, odpowiednio przygotowane pomieszczenia umożliwiają utrzymanie usług z zakresu pediatrii i geriatry, remontu wymaga jednak zewnętrzna bryła obiektu. Szkoła wymaga generalnego remontu; mieści się ona w budynku powstałym w latach 20., w małym stopniu przystosowanym do współczesnych wymagań placówki oświatowej. Przestrzeń ul. św. Barbary jest w dużym stopniu zaniedbana. Razi widok „surowej” nieukończonej bryły hotelu (budowę przerwano w latach 80.). Zaniedbany jest miejski skwerek, „zdobiony” zamkniętym budynkiem szaletu.

Południowe zbocze wzgórza jasnogórskiego zabudowane zostało stopniowo w okresie powojennym. Do ulicy św. Jadwigi rozwinął się ciąg niskiej, jednorodzinnej zabudowy. Obszar ten nie wymaga poważniejszej interwencji rewitalizacyjnej. Wskazane jest jednak wzmocnienie infrastrukturalne, w tym zapewnienie dostaw ciepła z c.o. Niska emisja z domowych systemów grzewczych stanowi coraz poważniejsze zagrożenie dla najważniejszego częstochowskiego obiektu zabytkowego – Jasnej Góry – oraz przybywających tu pielgrzymów.

Uporządkowania przestrzennego wymaga obszar na wschód od ul. św. Barbary. Między campusem Wyższego Seminarium Duchownego, a ul. Pułaskiego i św. Kazimierza, ciągnie się obszar niezainwestowany, w ograniczonym stopniu zajęty chaotyczną, niską zabudową. Szpeci ten teren nieukończony zespół budynków mieszkalnych „częstochowski szkieletor” (budowa przerwana w latach 90.). Brak infrastruktury i wyznaczonych dróg utrudnia zagospodarowanie tego obszaru. W jeszcze większym stopniu podobny problem dotyczy obszaru na południe od ul. św. Augustyna.

Planowany kiedyś przebieg drogi (ul. św. Barbary bis, omijającej od południa zabytkowy kościół) doprowadził do zamrożenia inwestycji, pozostawiając nieuporządkowany obszar zielony. Stan terenu, z licznymi dzikimi wysypiskami śmieci, rodzi zagrożenie. Ulica św. Andrzeja, brukowana trelinkami, otoczona jest niską zabudową niskiej jakości. Istniejąca tu strzelnica sportowa (wybudowana w latach 30. XX w.) z towarzyszącym hotelikiem, wymaga natychmiastowego remontu generalnego. Na przedłużeniu ulicy św. Andrzeja przy ul. Loretańskiej znajdują się bloki mieszkalne (dawne mieszkania zakładowe funkcjonującej po sąsiedzku cegielni Helmana). Mieszkają tam rodziny eksmitowane z lepszych dzielnic; miejsce to stygmatyzowane jest jako „współczesny Pekin” (Pekinem przed wojną nazywano bieda-domy dla ubogich).

Obok tej zdegradowanej przestrzeni wybudowano nowy stadion piłkarski klubu „Skra”; obecnie stadion miejski.

2.8.2 Podobszar II – Śródmiejski (część dzielnicy Śródmieście i Trzech Wieszczów).

Problemy przestrzenne wyznaczonego obszaru Śródmiejskiego wynikają z historycznych etapów urbanizacji. Łączącą Częstochowę (Stare Miasto) z Częstochówką Aleję Najświętszej Maryi Panny wytyczono po obszarze niezabudowanym (tylko przy pl. Biegańskiego stał barokowy kościółek

św. Jakuba). Wykreślonych na planie regulacyjnym parceli pod zabudowę nie ograniczano od zaplecza. Po stronie północnej ogranicznikiem była linia zabudowy przy starym trakcie – ul. Jasnogórskiej, po stronie południowej granicę naturalną wyznaczał strumień płynący obecną ul. Waszyngtona. Do początków XX w. po zachodniej stronie linii torów jedynymi wytyczonymi i wybrukowanymi ulicami poprzecznymi do Alei były obecna al. Kościuszki i al. Wolności. Zabudowa z okresu sprzed roku 1918 wyznaczona była 3-4 piętrowymi, okazałymi kamienicami przy II Alei, niższą oraz 2 -piętrową, bardziej małomiasteczkową, zabudową III Alei. Niska zabudowa otaczała ul. Jasnogórską (z jej północnej strony granicę wyznaczały rozlewiska strumyka w linii obecnej al. Jana Pawła II). Po uregulowaniu (zmianie na rynsztok) strumienia wyznaczona została obecna ul. Waszyngtona, zabudowana od ul. Śląskiej do parków 2-3-piętrowymi kamienicami czynszowymi. W latach 1906-1910 wyznaczono i wybrukowano obecne ulice Kilińskiego i Dąbrowskiego (do ul. Jasnogórskiej) oraz ul. Śląską do kościoła ewangelickiego. Do lat 70. XX w. nie istniało połączenie ul. Nowowiejskiego z Alejami (stojące tu na przeszkodzie kamienice nazywano blokadą). Na południe od linii ulicy Waszyngtona ciągnęły się obszary zielone, zajmowane przez gospodarstwa ogrodnicze. Po uporządkowaniu terenu, w okresie międzywojennym, rozpoczął się tu proces zabudowy – kamienice czynszowe i budynki użyteczności publicznej (bank, poczta) powstały wzdłuż ulic Śląskiej, Kopernika, a także Jana III Sobieskiego, przy której w latach 30. XX w. wybudowano okazały budynek starostwa oraz szkoły (obecnie gimnazjum nr 9). Dla większości obszarów charakterystyczne były neoklasycystyczne lub funkcjonalistyczne domy willowe otoczone ogrodami. Z tego względu ta część miasta cieszyła się opinią „częstochowskiej Saskiej Kępy”.

Drugi kierunek rozlewania się zabudowy wyznaczała al. Wolności. Na południe od obecnego dworca kolejowego al. Wolności dochodziła do dawnego traktu (ul. Ogrodowa - ul. 1 Maja), łączącego Częstochowę z Dźbowem. Wzdłuż tego traktu, korzystając z sąsiadujących zasobów wody z rzek Stradomka i Konopka, rozwijały się zakłady włókiennicze Peltzera i Stradom S.A. Od roku 1906, po wybudowaniu połączenia kolejowego do granicy w Herbach, przy obecnej ul. Boya-Żeleńskiego istniał dworzec kolei herbskiej.

Przemysł wyznaczył rozwój zabudowy mieszkaniowej, tzw. Górnego Stradomia. 3-4 piętrowe, okazałe kamienice mieszkalne, powstawały przy al. Wolności. Przed I wojną światową na rogu ul. Jana III Sobieskiego i al. Wolności wybudowano największą w Częstochowie kamienicę mieszkalną, tzw. Dom Księcia, a po sąsiedzku, z inicjatywy jednostki wojskowej (7 Dywizji Piechoty), powstał basen kąpielowy. Bliżej fabryk przy ul. 1 Maja i w bocznych uliczkach powstawały tanie, słabej jakości, niskie domy robotnicze. Przy fabryce Peltzera wybudowano fabryczne osiedle 3-piętrowych domów dla pracowników. Poza al. Wolności przeważało budownictwo mieszkaniowe niskiej jakości, z kamienia wapiennego uzupełnianego cegłą; pozbawione zaplecza sanitarnego.

Po II wojnie światowej przyjęty przez rząd program rozwoju częstochowskiego ośrodka przemysłowego (budowa huty im B. Bieruta) wyznaczył obszary na południe od Alei pod budowę osiedli robotniczych. W okresie lat 50.-60. powstały osiedla przy ul. Jana III Sobieskiego (kwatera między ulicami Słowackiego, Jana III Sobieskiego, Korczaka i Pułaskiego), osiedle przy ul. Nowowiejskiego (kwatera od ul. Focha do ul. Waszyngtona i od ul. Nowowiejskiego do ul. Pułaskiego), osiedle przy ul. Szymanowskiego (między ul. Waszyngtona a Alejami, od ul. Nowowiejskiego do ul. Pułaskiego, wraz z zabudową narożnej pierzei Alei), osiedle Tuwima (między ul. Śląską, Waszyngtona i Alejami). Budowa osiedli robotniczych zasadniczo zmieniła przestrzeń na południe od Alei, jednocześnie zwiększył się tu chaos przestrzenny. Bloki sąsiadują z willami „ogrodniczymi”, lub slumsowymi „bieda-domkami”. Brakuje tu logicznej sieci obsługi komunikacyjnej. Osiedla budowano, nieprzewidując miejsc dla parkowania samochodów. Za pozytywne należy pozostawienie w otoczeniu bloków dużych obszarów zielonych. Zachowany został ważny ze względów ekologicznych i estetycznych duży skwer między ul. Nowowiejskiego a ul. Śląską (Skwer Solidarności). W latach 70.-80. w przestrzeń wstawiono kolejne modernistyczne budynki (budynek NOT, budynki domów handlowych „Centrum” i „Merkury”, budynek banku BGŻ), potęgując chaos przestrzenny.

Jednocześnie złe gospodarowanie doprowadziło do zrujnowania przedwojennych kamienic czynszowych. Wspomniany Dom Księcia zmienił się w obiekt tworzący poważne problemy społeczne. Po wschodniej stronie al. Wolności zakazano, w okresie lat 70.-80., remontów kamienic,

przewidując ich wyburzenia pod nowy dworzec kolejowy. Dworzec oddano do użytku w roku 1996, a pod potrzeby tej inwestycji i budowy placu Rady Europy wyburzono tylko jeden budynek.

Rozwój części śródmieścia na północ od Alei przebiegał inaczej. Do czasu II wojny światowej zwarta zabudowa kamienicami czynszowymi rozwijała się wzdłuż al. Kościuszki (do ul. Jasnogórskiej), ul. Jasnogórskiej, ul. Dąbrowskiego i ul. Kilińskiego. Wyższej klasy architektura cechowała al. Kościuszki (przykłady architektury funkcjonalnej z lat 30. XX w.). Z północnej strony ul. Jasnogórskiej zabudowa była rzadsza. Przestrzeń między Alejami a ul. Jasnogórką traktowana była jako przestrzeń gospodarcza obsługująca posesje (warsztaty, stajnie, obory, toalety, ogródki), wzdłuż ul. Staszica powstawały obiekty fabryczne. Na północ od III Alei rozciągały się tereny zielone (gospodarstwa ogrodnicze zakonu Nazaretanek), wykorzystywane w latach 40.-50. pod wystawy przemysłowo-rolnicze. Na tych terenach w latach 70. wybudowano hotel „Patria” oraz pawilony Cepelii (dziś Miejska Galeria Sztuki).

Przyspieszenie rozwoju zabudowy obszaru z północnej strony Alei nastąpiło dopiero w latach 60. Rozpoczęta budowa osiedli mieszkaniowych dzielnicy Tysiąclecie spowodowała przedłużenie ul. Kościuszki i połączenie jej z al. Armii Krajowej. Narożnik al. Kościuszki i al. Jana Pawła II zabudowano obiektem Zakładów Energetycznych, z jednej strony, oraz 10-piętrowym punktowcem, z drugiej. Między Alejami a ul. Jasnogórką powstało (pozbawione dostępności komunikacyjnej) osiedle (na przedłużeniu ul. Staszica), dodatkowo dobudowano tu w latach 70. dwa bloki 8-piętrowe. Drugie osiedle powstało na północ od ul. Jasnogórskiej, przy ul. Partyzantów. Metodą „plomb” uzupełniono zabudowę linii Alei, wstawiając 8-piętrowy budynek przy ul. Dąbrowskiego 1, oraz inne – na szczęście niskie, dostosowane do sąsiedztwa, budynki modernistyczne. Po zabudowaniu terenów zielonych Nazaretanek (hotel i Cepelia oraz bloki przy ul. Raławickiej), przy ul. Jasnogórskiej powstała szkoła zawodowa TZN, z drugiej strony ul. Jasnogórskiej, przy ul. Żwirki i Wigury, wybudowano obiekt fabryczny „Zenit”, natomiast przy al. Jana Pawła II powstała szkoła podstawowa nr 40. Po drugiej stronie al. Kościuszki powstała szkoła średnia im. Norwida oraz modernistyczny kościół polskokatolicki.

Efektom takiego rozwoju jest nie tylko chaos przestrzenny, lecz także pojawianie się problemów społecznych w zderzeniu różnic materialnych bytu. W sąsiedztwie mieszkań o dobrym standardzie, stoją zrujnowane, tanie kamienice czynszowe (np. przy ul. Jasnogórskiej 8 i 10). Okazałe kamienice przy Alejach i al. Kościuszki zostały opróżnione z lokatorów, zmieniając swoje funkcje na usługowe. Na zapleczu części tych kamienic pozostały mieszkalne oficyny, zdewastowane pod względem technicznym, pozbawione podstawowych wygód. Wyzwaniem pozostaje zagospodarowanie obiektów pofabrycznych przy ul. Jasnogórskiej i ul. Staszica. Koniecznym też jest przebudowa układu komunikacyjnego, w tym przedłużenie ul. Raławickiej. W odróżnieniu od południowej strony śródmieścia zdecydowanie za mało jest tu zagospodarowanych terenów zielonych, rodzi to niekorzystne skutki ekologiczne.

2.8.3 Podobszar III – Stare Miasto

Do czasu II wojny światowej obszar Starego Miasta i śródmieścia na wschód od linii kolejowej był najgęściej zaludnionym terenem Częstochowy; żyło tu blisko 40 tys. ludzi (ponad 40% ogółu mieszkańców). Występowało tu wyraźne zróżnicowanie: bogatsze mieszczaństwo mieszało w I Alei Najświętszej Maryi Panny, przy placu Daszyńskiego, na początkach ulic Ogrodowej, Krakowskiej, Warszawskiej, na ul. Katedralnej. Z tymi lepszymi adresami sąsiadowało Stare Miasto: przeludniony obszar, pozbawiony cywilizacyjnych udogodnień (wody i kanalizacji), zabudowany zniszczonymi budynkami o złej jakości, gdzie ludzie żyli w urągających warunkach sanitarnych. W okresie przedwojennym, aby poprawić warunki zdrowotne ludności, rozbudowano tu system kanalizacyjno-wodociągowy i wprowadzono obszary zielone (Park Narutowicza, idea pasma zieleni nad Wartą).

Dolina Warty, po regulacji i osuszeniu w latach 60. XIX w, stała się miejscem inwestycji przemysłowych (Papiernia, młyn amerykański, fabryka włókiennicza „Warta”, fabryka Motte). W sąsiedztwie powstawały osiedla domów robotniczych, a także skupiska tanich kamienic czynszowych o niskim standardzie.

Wschodnia część śródmieścia – na wschód od linii kolejowej – została w znaczącym stopniu zaniedbana po II wojnie światowej, zwłaszcza w porównaniu z obszarem dalej na zachód, który był miejscem nowych inwestycji.

Na kształtowanie przestrzeni obszaru wpływ miały także inwestycje komunikacyjne. Do lat 70. XX w. tranzyt samochodowy przez miasto (trasa Katowice - Warszawa) przebiegał ulicami Krakowska-Warszawska, zmieniając dawny plac targowy (Nowy Rynek – Plac Daszyńskiego) w rodzaj ronda/węzła komunikacyjnego. W roku 1975 wybudowana DK1 zniszczyła część Parku im. Narutowicza i terenów zielonych w strefie „Warta”-„Elanex”; stała się barierą trwale oddzielającą od centrum dzielnicę Zawodzie (w tym szpital i nowy plac handlowy).

W podobozarze możemy wyróżnić 5 rejonów o odmiennym charakterze:

- A. I Aleja i związany z nią prostokąt (ul. Wilsona - ul. Piłsudskiego/ul. Katedralna/ul. Krakowska - ul. Warszawska/ul. Garibaldi),
- B. Stare Miasto (ul. Krakowska – ul. Warszawska/ul. Strażacka/rzeka Warta/Al. Jana Pawła II),
- C. kwartał północny (ul. Wilsona/ul. Garibaldi/ul. Warszawska/Al. Jana Pawła II),
- D. kwartał południowy (ul. Piłsudskiego - tory kolejowe/ul. Ogrodowa/ul. Katedralna),
- E. tereny pofabryczne (Motte (Elanex) i „Warta”).

Rejon A.

Przed wojną rejon A zamieszkały był przez bogate mieszczaństwo żydowskiego pochodzenia. Okazałe kamienice kupieckie, w tym największa – Dom Frankego (Al. Najświętszej Maryi Panny 14), budowane na przełomie XIX/XX w., cechuje dobra jakość architektoniczna. Główne budynki, od frontu, straciły swój charakter mieszkalny, stając się obiektami handlowo-usługowymi. Ich zaplecze (ciągnące się między Alejami a ul. Katedralną i ul. Garibaldi) zabudowane zostało różnorodnymi oficynami, budynkami, baraczkami, garażami, w większości niskiej jakości. Narożnik ul. Wilsona/ul. Garibaldi zabudowany został budynkiem Filharmonii (na fundamentach dawnej wielkiej Synagogi). Obok wybudowano w latach 70. bloki mieszkalne i pawilon handlowy. Przy ul. Garibaldi (bliżej ul. Berka Joselewicza) znajdują się zrujnowane obiekty pofabryczne, wykorzystywane częściowo pod działalność gospodarczą (hurtownie, magazyny). Istotnym dla dziedzictwa kulturowego obiektem na ul. Garibaldi jest dawnym budynek Gminy Żydowskiej (mykwa), obecnie własność prywatna. Ul. Berka Joselewicza została zmodernizowana w roku 2006 (nowa stylowa nawierzchnia i oświetlenie); przybyło tu parę prestiżowych obiektów usługowych (Hotel Wenecki, sklepy z antykami), w niewielkim jednak stopniu zmiany przeniosły się na poprawę jakości tutejszych kamienic. Południowa strona rejonu A związana była z obsługą dworca; przy ul. Piłsudskiego i ul. Katedralnej najokazalszymi kamienicami są dawne hotele (Polonia i Europejski). Poprawiona została nawierzchnia na ul. Piłsudskiego – ul. Katedralnej. Przy ul. Katedralnej 8 odrestaurowana została kamienica kupiecka (obecnie Muzeum). Obszar ten zamyka plac Jana Pawła II i Archikatedra.

Rejon B.

Tragedia historii, zagłada częstochowskich Żydów, w największym stopniu dotknęła dzielnicę Stare Miasto. Po wymordowaniu mieszkańców i zniszczeniu części domów, do pozostałych wprowadzono wysiedlonych ze Śródmieścia Polaków. Po wojnie, dopiero w latach 60. podjęto pierwsze inwestycje modernizujące dzielnicę – planowano wyburzenie wszystkich przedwojennych kamienic i budowę na ich miejscu nowego osiedla bloków. Plan ten ograniczył się do wyburzeń przy ul. Warszawskiej i budowy bloków przy ul. Nadrzecznej i pl. Bohaterów Getta.

Podstawowe założenie urbanistyczne Starego Miasta utrzymało się od czasów średniowiecznych (ze zmianą w postaci poszerzenia ul. Warszawskiej i ul. Mirowskiej oraz wyburzeniem zachodniej pierzei Starego Rynku). Prowadzone w ciągu ostatniego 20-lecia prace modernizacyjne poprawiły wygląd Starego Rynku i części kamieniczek (zmiana nawierzchni placu, odrestaurowanie niektórych kamienic). Pozytywne przemiany dotyczą jednak tylko centrum Starego Miasta, w znikomym stopniu przenoszą się na pozostałe jego obszary. Dla części mieszkańców Częstochowy przeszkodą przy estetycznym odbiorze Starówki jest stojący na zachodniej pierzei Rynku modernistyczny obiekt „Puchatek”. Jednak największym wyzwaniem są zamieszkałe i niezamieszkałe ruiny kamienic czynszowych przy ul. Koziej i ul. Senatorskiej, a także zastępowanie zrujnowanej (lecz zgodnej z tradycją miejsca) substancji kiepską architekturą tanich pawilonów handlowych (Biedronka przy

ul. Koziej, pawilony przy ul. Mirowskiej). Obszar Starego Miasta był kilkakrotnie diagnozowany. Przeprowadzono tu warsztaty „charette”, chcąc ustalić z mieszkańcami wizję rozwoju. Przygotowany jest projekt przebudowy Starego Rynku.

Rejon C.

Przed wojną obszar ten by traktowany jako gospodarcze zaplecze centrum. Nadal pozostaje tu niezagospodarowany duży teren pofabryczny (obecnie wykorzystywany pod hurtownie, magazyny, małe warsztaty usługowe). Zabudowania mieszkalne, to zdewastowane, przedwojenne, tanie kamienice czynszowe. Procesy zmian następują tu żywiołowo. Od strony al. Jana Pawła II przybywa obiektów usługowo-handlowych. Przy ul. Krótkiej prywatny inwestor wybudował komercyjny biurowiec i apartamentowiec.

Rejon D.

Ulica Piłsudskiego, to wschodnia pierzeja zabudowana domami o dobrej klasie architektonicznej („plombowo” uzupełnianej blokami z lat 60. XX). Za nią rozciąga się zdewastowany pod względem architektonicznym i technicznym obszar. Prowadząca do Galerii Jurajskiej i Archikatedry ul. Mielczarskiego stanowi jedną z najczęściej uczęszczanych ulic, prezentując się jako klasyczny slums. Generalnego remontu wymaga jedna z najpiękniejszych kamienic miasta – pałac Grosmana (zamykający ul. Piłsudskiego). Formę trwałej ruiny mają zabudowania dawnego browaru Szwedego (własność prywatna). Jediną wyraźnie korzystną interwencją inwestycyjną w ten obszar była budowa campusu Niższego Seminarium Duchownego.

Rejon E.

Rozwój przemysłu w końcu XIX w. stworzył tu obszar, na którym stare fabryki włókiennicze i inne, sąsiadowały z tanim budownictwem mieszkaniowym. Upadek tradycyjnych branż doprowadził do likwidacji tutejszych fabryk. Lokalizacja w obszarze gęsto zamieszkałym uniemożliwia wykorzystanie terenów pofabrycznych pod przemysł. Konieczne są rozwiązania pozwalające wpisać owe obszary w tkankę mieszkalno-usługową. W rejonie E znajdują się następujące tereny pofabryczne:

- browar przy ul. Ogrodowej (stan bliski całkowitej ruinie),
- drukarnia przy ul. Mielczarskiego (stan bliski ruinie, częściowo wykorzystywany pod działalność gospodarczą: magazyny, usługi),
- piapiernia (teren na nowo zainwestowany, powstała tu Galeria Jurajska o pow. 130 tys. m. kw.),
- fabryka włókiennicza „Warta” (zespół hal fabrycznych, część z nich ma charakter zabytkowego dziedzictwa przemysłowego; obszar zdewastowany, wymaga generalnej odbudowy; prowadzona działalność gospodarcza: magazyny, hurtownie; własność prywatnej spółki kupieckiej Hale Warta),
- zakłady przy ul. Ogrodowej: Guziczarnia i Zapalczarnia (Guziczarnia – trwała ruina, obiekt zdewastowany i porzucony; Zapalczarnia – budynki w poważnym stanie zdewastowane, wewnątrz Muzeum Produkcji Zapalek – inicjatywa prywatna),
- zakłady włókiennicze Elanex - Motte (dobra architektura przemysłowa: założenie fabryka, domy robotnicze, park krajobrazowy z dwoma pałacami; całość w dyspozycji likwidatora; część obiektów przejętych przez miasto: domy mieszkalne, park krajobrazowy, siedziba Straży Miejskiej; całość kompleksu poważnie zdewastowana).

Z ww. terenami pofabrycznymi sąsiaduje zdewastowana substancja mieszkaniowa, ze szczególnie zdegradowanymi obszarami przy ul. Małej i ul. Stawowej.

Szczegółowa diagnoza zasobów i potrzeb przestrzenno-infrastrukturalnych Starego Miasta – rejonu Starego Rynku, została dokonana w grudniu 2012 r. w ramach badań prowadzonych przez Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Częstochowie. Do najważniejszych deficytów sfery przestrzennej Starego Miasta zaliczono następujące problemy:

- 1) widoczna i postępująca degradacja budynków mieszkalnych i pogłębiająca się dekapitalizacja zabudowy mieszkaniowej, duża ilość pustostanów, obszar zdegradowany technicznie, widoczna dekompozycja i degradacja urbanistyczna niektórych obszarów zabudowy – np. Dom Handlowy „Puchatek” i inne obiekty dysharmonijne, pozostające w dysonansie do

- dotychczasowych historycznie ukształtowanych układów urbanistycznych, jak bloki spółdzielcze przy ul. Senatorskiej;
- 2) stopniowa zamiana funkcji mieszkalnych budynków na użytkowy;
 - 3) wysoki udział zasobów mieszkaniowych w strefach objętych rygorami konserwatorskimi, podnoszącymi koszty remontów, czego konsekwencją są długotrwałe remonty przy postępującej degradacji społecznej i technicznej tych obszarów;
 - 4) niski udział własności komunalnej, praktycznie uniemożliwiający podejmowanie systemowej rehabilitacji zabudowy;
 - 5) wysoki udział nieruchomości w rękach prywatnych, których właściciele nieposiadają dostatecznych funduszy na remonty oraz zdolności kredytowych na zaciągnięcie kredytu;
 - 6) nieproporcjonalnie wysoka ilość wyburzeń na stosunkowo niewielkim obszarze bez realnej perspektywy zabudowy;
 - 7) przechodzenie wynajmu lokali w szarą strefę (wynajmowane lokale nie spełniają standardów pod wynajem a z kolei lokatorzy poszukują mieszkań jak najtańszych, zawierane są umowy ustne bez wymaganej rejestracji meldunkowej);
 - 8) duża liczba lokali socjalnych, która wpływa na swoistą gettyzację tego miejsca i jego stygmatyzację;
 - 9) brak inwestycji w sektor usług, kulturę i turystykę;
 - 10) brak nakładów na poprawę infrastruktury technicznej oraz brak dostatecznej obsługi w zakresie infrastruktury rzutuje na degradację środowiska naturalnego. Dotyczy to funkcjonowania ogrzewania piecowego (mieszkania socjalne) lub z lokalnych kotłowni opalanych paliwem stałym (mieszkania komunalne i spółdzielcze), powodujące wysokie zanieczyszczenie powietrza;
 - 11) zdegradowana infrastruktura uliczna i zły stan dróg niedostosowany do intensywnego ruchu ulicznego, zarówno związanego z działalnością Galerii Jurajskiej, jak i ruchem pielgrzymkowym;
 - 12) niedostateczna ilość publicznie dostępnych terenów zieleni służących rekreacji i wypoczynkowi, przy braku dbałości o konserwację i dalsze uatrakcyjnianie bazy rekreacyjnej i wypoczynkowej. Najbardziej atrakcyjny teren pod tym względem stanowi Park im. G. Narutowicza i nadwarciańskie bulwary oraz Stary Rynek. Niestety, zarówno park, jak i bulwary bez bieżącej konserwacji i inwestycji ulegają stopniowej degradacji i wtapiają się w krajobraz całego obszaru;
 - 13) niska atrakcyjność turystyczna w obecnej formie – brak profesjonalnie przygotowanych obiektów, które mogłyby stanowić atrakcję dla turystów i zwiedzających, brak bazy turystycznej i infrastruktury do obsługi turystów i mieszkańców Częstochowy, w tym mieszkańców rejonu Starego Rynku. W obrębie Starego Rynku brakuje obiektów gastronomicznych, szczególnie gdy chodzi o tzw. małą gastronomię;
 - 14) martwota kulturalna przejawiająca się w braku wydarzeń kulturalnych, artystycznych i sportowych.

2.8.4 Podobszar IV – Ostatni Grosz

Dzielnica została włączona do miasta Częstochowy w roku 1928; wcześniej była osadą powiązaną z pobliskimi zakładami włókienniczymi „Częstochowianka”. Położone na wzgórzu nad bagiennymi rozlewiskami dopływów Warty miejsce cieszyło się złą sławą (nazwa Ostatni Grosz pochodziła od karczmy, w której mieszkańcy przepijali symboliczny, zarobiony ostatni grosz). Budowane przez kapitał francuski zakłady „Częstochowianka” (dziś Polontex) przyczyniły się do rozwoju mieszkalnictwa. Zakłady wybudowały domy dla swoich pracowników przy ul. Bardowskiego. Pracujący w zakładach włókienniczych na własny koszt budowali tanie domy parterowe lub 1-2-piętrowe na zboczach wzgórza, między ul. Bór a ul. Równoległą. Żywiłowo rozwijające się budownictwo nie było ujęte w ramy planistyczne, stąd swoisty chaos, pogłębiany wprowadzeniem w latach 70. XX w., od strony południowej, wysokiego budownictwa blokowego.

W okresie rozwoju osady Ostatni Grosz była ona odcięta rzeką Stradomką od centrum miasta i torami kolejowymi od zakładów „Częstochowianka”. Budowa w roku 1959 al. Niepodległości wraz z linią tramwajową doprowadziła do wyburzenia części budynków mieszkalnych; trasa stworzyła podział na dwie części dzielnicy (południowo-zachodnią, z przewagą obiektów gospodarczych i północno-

wschodnią – mieszkalną). Most zbudowany w ramach trasy nad Stradomką i linią kolejową zniósł bariery utrudniające związek dzielnicy z miastem. Poważniejszą barierą rozwojową była budowa w roku 1975 trasy „szybkiego ruchu” DK1; odcinającej ul. Bardowskiego od reszty dzielnicy.

Dominującymi budynkami w mieszkalnej części dzielnicy są: kościół św. Antoniego (wybudowany w roku 1956), obiekty Miejskiego Domu Kultury i Poradni Pedagogicznej, szkoła katolicka na ul. Górnej, szkoła podstawowa „tysiąclatka” na ul. Szczytowej. Na ul. Bór, w nowo wyremontowanym budynku, mieści się komisariat policji. W pobliżu znajdują się hale dawnej spółdzielni inwalidów „Renoma” z lat 70. XX w. Na północ od ul. Bór znajdują się dawne bagna, tereny zalewowe, w części zabudowane w sposób chaotyczny domkami jednorodzinnymi. Przedwojenne domy mieszkalne na wzgórzu budowane były w najtańszej technologii, z łamanego kamienia wapiennego. Stan ich jest bliski ruinie, choć w przypadku dobrze przeprowadzonej restauracji nadawałyby Ostatniemu Groszowi estetycznego kolorytu (przypominającego francuskie miasteczka zabudowane kamiennymi domkami).

Druga część dzielnicy (na południowy-zachód od al. Niepodległości), to zabudowa mieszkalna. Tanie, przedwojenne budownictwo mieszkaniowe (domki parterowe i 1-piętrowe), miesza się z obiektami dawnej Gazowni, Chłodni Składowej oraz składów, hurtowni i magazynów. Przy samej al. Niepodległości znajdują się wybudowane w latach 70. obiekty: szkoła średnia z pływalnią krytą, biurowiec, dom towarowy.

2.8.5 Podobszar V – Raków

Dzielnica Raków do roku 1928 była odrębną od Częstochowy osadą rozwijającą się na wzgórzach na południe od wideł rzecznych, tworzonych przez Wartę i jej dopływy – Stradomkę i Konopkę. Odcięta bagnistymi dolinami od centrum miasta kształtowała się w powiązaniu z osadami na południe od Częstochowy (Wrzosowa, Huta Stara). Impulsem zmieniającym rozrzucone po wrzosowiskach siedliska w zwarty układ urbanistyczny była budowa w roku 1896 Huty Częstochowa. Wydzielono wówczas i zabudowano związany z hutą obszar mieszkalny, tworzony przez otoczony parkiem zespół pałacowy (pałac Hantkego i dworek dyrektora huty), kościół św. Józefa, zespół budynków robotniczych przy ul. Okrzei, z 280 mieszkaniami, oraz dodatkowo domy dla kadry inżynierskiej na obszarze produkcyjnym huty (ul. Rejtana).

Dobrze rozplanowany, z zachowaniem zdrowej przestrzeni zielonej, zespół osady Raków, prezentuje wysoką (jak na ówczesne czasy) jakość architektoniczną. W odróżnieniu od innych zespołów budynków dla robotników (Peltzery, Motty), jako budulec stosowano tu, w miejsce kamienia wapiennego, cegłę. Dbałość o odpowiednie zaplecze, w tym wprowadzenie świetlic, ochronek dla dzieci, biblioteki, ośrodka zdrowia, sprawiła, że osada Raków powielala, choć w zmniejszonej skali, dobre wzorce Żyrardowa.

Zwiększające się zatrudnienie w hucie (już w latach 20. XX w. zatrudnienie przekroczyło 4 tys. osób), powodowało rozrost osady w sposób niekontrolowany. Pozostałością tego są, na południe od ul. Okrzei i na północ od ul. Sieroszewskiego, zbiorowiska parterowych i piętrowych budynków z kamienia wapiennego, pozbawionych podstawowych cywilizacyjnych wygód.

Rewolucyjna zmiana krajobrazu dzielnicy nastąpiła w latach 1952-60, gdy w ramach rządowego projektu rozbudowy Huty im. Bieruta zdecydowano o budowie robotniczych osiedli Rakowa, połączonych ze Śródmieściem Osią Pracy (al. Niepodległości). Na obszarze Rakowa zrealizowano osiedla Raków I (ul. Łukasińskiego), Raków II (Al. Pokoju), Raków III (ul. Tetmajera). Jeśli powstała w początkach wieku osadę porównać można do „miniatury” Żyrardowa, to zespół Alei Pokoju (Raków II i III) przypomina Nową Hutę lub Nowe Tychy. Wyznaczone po obu stronach szerokiej arterii komunikacyjnej osiedla 4-piętrowych domów tworzą zwarty kompleks mieszkaniowy. Uwzględniono zachowanie dużej ilości terenów zielonych, na etapie planowania przewidziano lokalizację usług publicznych, w stopniu oczekiwanym przez mieszkańców. Mieszkalny kompleks Alei Pokoju zaczyna się w pobliżu dworca PKP Raków i bramy głównej do huty. W tym miejscu ulokowany jest Skansen Archeologiczny, kryjący odnaleziony tu cmentarz z okresu kultury łużyckiej. W środkowej części Alei przewidziano skwer (pl. Orłat Lwowskich), tworzący pas zieleni do ul. Prusa. Arteria kończy się przy skrzyżowaniu z trasą DK1.

Stare, starannie zaprojektowane układy mieszkalne (hutnicza odsada Raków i Aleja Pokoju), zostały w dużym stopniu zatarte wprowadzonym w latach 70. budownictwem blokowym i niskim. Kompleksy mieszkalne nie były dostosowane do współczesnych potrzeb. Stare domy robotnicze nie były skanalizowane, niedostatecznej jakości było zaopatrzenie w wodę. Przeważały lokale 1-izbowe oraz 2-izbowe. W okresie PRL do nieremontowanych budynków wprowadzano rodziny dotknięte patologią, stąd osiedle „starego Rakowa” cieszy się złą sławą slumsu.

Aleja Pokoju planowana była w odpowiedzi na ograniczone potrzeby mieszkańców. Wydzielone były małe mieszkania (2 pokojowe, o pow. 40 m. kw.). Przewidywano maksymalnie 1 miejsce parkingowe dla samochodów na 6 mieszkań. Ograniczenia takie zmniejszyły współczesną atrakcyjność mieszkaniową Al. Pokoju. Widać tu wyraźnie proces starzenia się populacji. Konkurencja ze strony marketów sieciowych i pobliskiego Centrum Handlowego „Jagiellończycy” doprowadziła do upadku lokalny handel w sklepach.

Na obszarze Rakowa przeprowadzone były przez Biuro ds. Rewitalizacji warsztaty z mieszkańcami. Przeprowadzono także sondaż (Biuro Rewitalizacji wspólnie z Politechniką Częstochowską) dotyczący oczekiwań mieszkańców. W ramach inwestycji miejskiej został przeprowadzony generalny remont Pałacu Hantkego i sąsiadujących z nim obiektów (pływalnia kryta, hala widowiskowa – funkcjonuje w niej Miejski Dom Kultury). Została także zmodernizowana nawierzchnia al. Pokoju.

3 Spis tabel

Tab. 1. Wskaźniki charakteryzujące zjawiska kryzysowe w sferze społecznej na obszarze rewitalizacji - zaznaczono wartości powyżej średniej (mniej korzystne) dla miasta.....	8
Tab. 2. Liczba mieszkańców, wskaźniki przyrostu naturalnego i migracji w latach 2010-2014	12
Tab. 3. Zmiany liczby ludności w dzielnicach Częstochowy w latach 2007-2016 (zaznaczono dzielnice, dla których wyznaczono obszary rewitalizacji)	12
Tab. 4. Struktura demograficzna w latach 2010-2014.....	13
Tab. 5. Struktura demograficzna dzielnic Częstochowy w latach 2007-2013 (ludność zameldowana na stałe)	14
Tab. 6. Liczba ludności i struktura demograficzna obszaru rewitalizacji (2016).....	14
Tab. 7. Dynamika liczby zarejestrowanych bezrobotnych w latach 2011-2015	15
Tab. 8. Stopa bezrobocia rejestrowanego [%].....	15
Tab. 9. Struktura bezrobocia	16
Tab. 10. Bezrobotni zarejestrowani powyżej 12 miesięcy	16
Tab. 11. Bezrobocie na obszarze rewitalizacji (stan na 6 czerwca 2016 r.).....	17
Tab. 12. Dodatki mieszkaniowe	17
Tab. 13. Liczba gospodarstw domowych korzystających z dodatku mieszkaniowego w latach 2010-2015	18
Tab. 14. Rodziny oczekujące na realizację wyroku eksmisyjnego – stan na koniec roku 2015	18
Tab. 15. Zasięg pomocy społecznej w Częstochowie na tle regionu i największych miast.....	19
Tab. 16. Dane o korzystających z pomocy i wsparcia.....	19
Tab. 17. Świadczeniobiorcy korzystających z pomocy Rejonowego Zespołu Pomocy Społecznej Nr 1 i Nr 2 w roku 2015.....	20
Tab. 18. Osoby, którym przyznano świadczenie z pomocy społecznej – struktura wiekowa.....	21
Tab. 19. Przyczyny przyznawania pomocy w roku 2015.....	21
Tab. 20. Świadczeniobiorcy z niepełnosprawnością korzystających z pomocy w roku 2015	22
Tab. 21. Świadczeniobiorcy korzystający z usług opiekuńczych, specjalistycznych usług opiekuńczych dla osób z zaburzeniami psychicznymi i ośrodków wsparcia w roku 2015	23
Tab. 22. Liczba rodzin i dzieci w rodzinach objętych wsparciem w postaci asystenta rodziny oraz stypendium lub zasiłku szkolnego.....	24
Tab. 23. Placówki wsparcia dziennego w obszarze rewitalizacji.....	24
Tab. 24. Placówki dla osób bezdomnych w obszarach rewitalizacji za rok 2015 - struktura wiekowa	25
Tab. 25. Wyniki ze sprawdzianu po szóstej klasie szkoły podstawowej w Częstochowie na tle regionu	26
Tab. 26. Wyniki ze sprawdzianu po szóstej klasie szkoły podstawowej w obszarze rewitalizacji	26
Tab. 27. Frekwencja wyborcza.....	27
Tab. 28. Liczba zarejestrowanych w rejestrze REGON stowarzyszeń i fundacji na 10 tys. mieszkańców	27
Tab. 29. Liczba stowarzyszeń, związków zawodowych i izb gospodarczych rejestrowanych przez KRS w Częstochowie.....	27
Tab. 30. Liczba przestępstw stwierdzonych w zakończonych postępowaniach przygotowawczych w Częstochowie i wskaźnik wykrywalności przestępstw	28

Tab. 31. Liczba przestępstw stwierdzonych w zakończonych postępowaniach przygotowawczych na 1000 mieszkańców oraz wskaźnik wykrywalności przestępstw	29
Tab. 32. Liczba uciążliwych społecznie przestępstw w latach 2010-2015	29
Tab. 33. Liczba przestępstw* w latach 2010-2015 wg komisariatów Policji	30
Tab. 34. Wskaźniki przestępczości* w obszarach zdegradowanych dla roku 2015	30
Tab. 35. Interwencje Straży Miejskiej w latach 2011-2015	31
Tab. 36. Liczba założonych „Niebieskich Kart”, wniosków w sprawie leczenia odwykowego oraz dzieci objętych pomocą MKRPA w zakresie wyjazdów wypoczynkowych.....	32
Tab. 37. Osoby objęte pomocą Częstochowskiego Centrum Interwencji Kryzysowej (CCIK).....	32
Tab. 38. Liczba podmiotów gospodarczych.....	36
Tab. 39. Podmioty gospodarcze na 10 tys. ludności i osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą.....	36
Tab. 40. Pracujący (bez podmiotów gospodarczych o liczbie pracujących do 9 osób)	37
Tab. 41. Mieszkania oddane do użytkowania w latach 2010-15	37
Tab. 42. Obiekty noclegowe i ich wykorzystanie	38
Tab. 43. Podmioty związane z usługami gastronomicznymi (sekcja I, dział 56 PKD 2007).....	38
Tab. 44. Pracujący wg grup sekcji PKD.....	39
Tab. 45. Obszary narażenia na ponadnormatywne stężenia zanieczyszczeń.	40
Tab. 46. Stan techniczny dróg publicznych w Częstochowie (stan na 1.01.2016 r.)	44
Tab. 47. Tereny zieleni urządzonej w Częstochowie (2014)	45
Tab. 48. Udział terenów zieleni* w powierzchni miast	45
Tab. 49. Tereny zielone w obszarze rewitalizacji	46
Tab. 50. Udział terenów zielonych w obszarze rewitalizacji.	47
Tab. 51. Place zabaw i place rekreacji ruchowej w obszarze rewitalizacji	47
Tab. 52. Mieszkania - wskaźniki.....	49
Tab. 53. Odsetek mieszkań zaopatrzonych w instalacje techniczne w roku 2014 [%]	49
Tab. 54. Odsetek mieszkań i ludności zamieszkałej w mieszkaniach wg roku budowy budynku (rok 2011 – dane NSP).....	50
Tab. 55. Mieszkania komunalne.....	51
Tab. 56. Liczba rodzin ubiegających się o lokal z zasobów gminy	51
Tab. 57. Przewidywana liczba budynków (100% własność gminy) przeznaczonych do wyburzenia lub generalnego remontu	51
Tab. 58. Wykaz obiektów użyteczności publicznej wskazanych do termomodernizacji.....	52

4 Spis rycin

Ryc. 1. Dzielnice Częstochowy.....	11
Ryc. 2. Liczba rodzin korzystających z pomocy społecznej wg powodów przyznania świadczeń przez Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Częstochowie	20
Ryc. 3. Sposoby gospodarowania pieniędzmi w badanych gospodarstwach domowych	22
Ryc. 4. Zjawisko przemocy domowej w poszczególnych dzielnicach Częstochowy	33
Ryc. 5. Średnioroczne stężenia zanieczyszczeń pyłowych - pyłu zawieszonego PM10 i PM2,5	40
Ryc. 6. Granice wpisu do rejestru zabytków - układ urbanistyczny Częstochowy - dawne założenie miejskie starej Częstochowy i Częstochówki.....	48